

SDE AKADEMİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

ISSN: 2757-7767 • E-ISSN: 2757-7481 • CİLT/VOL: 5 • SAYI/ISSUE: 3 • EYLÜL / SEPTEMBER: 2025

SDE
AKADEMİ
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume 5 • Sayı/Issue: 3 • Eylül / September 2025

SDE AKADEMİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume: 5 • Sayı/Issue: 3 • Eylül / September 2025
ISSN: 2757-7767 • E- ISSN: 2757-7481

Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı (SDAV) Adına Sahibi/Owner: Sinan TAVUKCU
Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor: M. Fatih SEZGİN
Tasarım/Design: Melike BAYRAK

Genel Koordinatör/General Coordinator: Alper TAN

Baş Editör/Editor-In Chief: Prof. Dr. Tevfik ERDEM
Editör Yardımcıları/ Assistant Editors: Prof. Dr. Nesrin Güllüdağ, Dr. Harun Türker KARA
İngilizce Dil Editörü/ English Language Editor: Doç. Dr. Ahmet Yusuf YILMAZ

Alan Editörleri/Section Editors

- Ekonomi ve Maliye/
Economics and Finance
Prof. Dr. Abuzer PINAR / Ankara Medipol Üniversitesi
- Maliye Politikası-Para Politikası-Uluslararası Finans/
Fiscal Policy-Monetary Policy-International Finance
Prof. Dr. Fetullah AKIN / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Yerel Yönetimler-Kentsel Alan Yönetimi-Kentleşme Politikaları/
Local Governments-Urban Area Management-Urbanization Policies
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi- Bürokrasi-Afet-Risk Yönetimi/
Political Science and Public Administration-Bureaucracy-Disaster-Risk Management
Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Uluslararası İlişkiler-Orta Asya-Türk Dünyası Alanları-Kimlik-Tarih/
International Relations-Central Asia-Turkic World Areas-Identity-History
Doç. Dr. Meryem HAKİM / Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
- Uluslararası Siyaset-Sosyal Bilimler-Savunma ve Güvenlik-Enerji Politikaları/
International Politics-Social Sciences-Defense and Security-Energy Policy
Doç. Dr. Merve Suna Özel ÖZCAN / Kırıkkale Üniversitesi
- Uzakdoğu Çalışmaları- Uluslararası Göç-Bölgesel Çalışmalar/
Far Eastern Studies-International Migration-Regional Studies
Dr. Öğretim Üyesi Gökberk DURMAZ / Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Erol TURAN
Prof. Dr. Ertan BEŞE
Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu ÇENGEL
Prof. Dr. Musa YILDIZ
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN
Prof. Dr. Recep KAYMAKÇAN
Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Doç. Dr. Zaher ALBAIK / Suriye

YÖNETİM YERİ/CONTACT

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara
Telefon/Phone: (0312) 473 80 45
E-posta/E-mail: makale@sdeakademidergisi.org
Genel Ağ/Web: www.sdeakademidergisi.org

YAYIN TÜRÜ/PUBLICATION TYPE

Yerel Süreli

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Eylül 2025
Baskı Hazırlık/Print Application: Karınca Ajans
Baskı Yeri/Print Address: Karınca Ajans

© Bu yayınlar izin alınmaksızın, ticari amaçlarla kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz ve yayınlanamaz.

Ancak ticari amaçlar dışında, kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SDE Akademi Dergisi'nde yayınlanan makalelerde görüş ve fikirler yazarına aittir. Kurumsal görüşü yansıtmaz.
SDE Akademi Dergisi 4 (dört) ayda bir yayımlanır.
Hakemli bir dergidir.

İÇİNDEKİLER

Editörden vii

Araştırma Makaleleri/Research Articles

The Image of Islam in German Media

Alman Medyasında İslam Algısı

Orhan Gökce - Thomas Brüsemeister 335-371

Dijital Çağda Devlet Egemenliğini Tartışmak: Dijital Feodalizm

Discussion of State Sovereignty in The Digital Age: Digital Feudalism

Bedir Sala 373-399

Romanya'da Sosyo-Kültürel Yaşam ve İslam

Socio-Cultural Life And Islam in Romania

Selda Talan 401-425

Televizyonun Kamusal Alanı ve Mekânsal Anlamı Yeniden Üretmesi:

Sivrihisar Örneği

Television's Reproduction of Public Space and Spatial Meaning:

The Sivrihisar Example

Ali Fuat Dönmez - Ahmet Burak Kahraman 427-463

Stratejik İş Birliğinde Yeni Dönem:

Azerbaycan-Türkiye Ekonomik Ortaklığı

New Era in Strategic Cooperation:

Azerbaijan-Türkiye Economic Partnership

Fahmı Babayev 465-486

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ali Asker	Doç. Dr. Kainar Kaldybay Kaldybayulu /
Prof. Dr. Bahar Güneş	Kazakistan
Prof. Dr. Hacı Musa Taşdelen	Doç. Dr. Khalid El-Awaisi / Filistin
Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu	Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakmaz
Prof. Dr. Kürşat Öncül	Doç. Dr. Merve Karacaer Ulusoy
Prof. Dr. Muharrem Çetin	Doç. Dr. Murat Bürkan Serbest
Prof. Dr. Mustafa Kemal Şan	Doç. Dr. Mustafa Onur Tetik
Prof. Dr. Nihat Yılmaz	Doç. Dr. Savaş Erdoğan
Prof. Dr. Osman Köse	Doç. Dr. Tekin Avaner
Prof. Dr. Safiye Kırlar Aksu	Dr. Abdülhamid Zurnacı / Suriye
Prof. Dr. Yüksel Bayraktar	Dr. Ahmet Ateş
Doç. Dr. Abdullah Erol	Dr. Firuz Fevzi / Afganistan
Doç. Dr. Abdülkadir Öztürk	Dr. Froilan Mobo/ Filipinler
Doç. Dr. Adem Bölükbaşı	Dr. Haad Akmal / Pakistan
Doç. Dr. Akmaral Maldybek / Kazakistan	Dr. Keisuke Wakizaka/ Japonya
Doç. Dr. Atila Kartal	Dr. Mondjombo Saidi Sindani / Demokratik
Doç. Dr. Aydın Aktay	Kongo Cumh.
Doç. Dr. Demet Kardaş	Dr. Sayan Shylmambetov / Kazakistan
Doç. Dr. Gökhan Bozbaş	Dr. Süleyman Sıdal
	Dr. Zhandos Kudaibergenov / Kazakistan

EDİTÖRDEN

Editörden

Değerli Akademisyenler, Araştırmacılar ve Okuyucular,

Bilimsel bilginin paylaşımı, tartışılması ve yeniden üretilmesi akademik camianın temel yapı taşlarından biridir. Bu misyonla yayın hayatına başlayan **SDE Akademi Dergisi**, her sayısında olduğu gibi Eylül 2025 sayısında da disiplinlerarası bakış açılarını bir araya getirerek akademik tartışmalara katkıda bulunmayı sürdürmektedir. Uluslararası hakemli dergimiz, yalnızca ulusal ölçekte değil, küresel düzeyde de düşünsel etkileşim ve bilgi üretiminin önemli bir platformu olmayı hedeflemektedir.

Bu sayımızda yer alan **beş makale**, farklı coğrafyalardan ve disiplinlerden gelen akademik birikimi yansıtmakta; toplumsal algılardan dijital dönüşüme, azınlık haklarından medya-mekân ilişkisine ve stratejik ekonomik ortaklıklara kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Alman Medyasında İslam Algısı

İlk makalemiz, Konya Selçuk Üniversitesi'nden **Prof. Dr. Orhan Gökce** ile Almanya Justus-Liebig Üniversitesi'nden **Prof. Dr. Thomas Brüsemeister** tarafından kaleme alınmıştır. “**Alman Medyasında İslam Algısı**” başlıklı bu çalışma, Almanya kamuoyunda İslam ve Müslümanların artan ölçüde toplumsal, kültürel ve dini bir tehdit olarak algılanış biçimlerini, medya üzerinden şekillenen temsiller ışığında ele almaktadır. Araştırma, önyargıların nasıl normalleştirildiğini ve bilgi üretim mekanizmalarının bu süreçte oynadığı rolü tartışarak Batı toplumlarındaki güncel kimlik ve aidiyet sorunlarına derinlikli bir bakış sunmaktadır.

Dijital Çağda Devlet Egemenliği ve Dijital Feodalizm

İkinci makale, Afyon Kocatepe Üniversitesi'nden **Doç. Dr. Bedir Sala** tarafından hazırlanan **“Dijital Çağda Devlet Egemenliğini Tartışmak: Dijital Feodalizm”** başlığını taşımaktadır. Yazar, internetin küresel ölçekte yarattığı yeni iktidar alanlarını analiz ederek devlet egemenliği kavramının yeniden tartışılması gerektiğini ileri sürmektedir. Çalışmada, kamusal ve özel verilerin dijitalleşmesi bağlamında ortaya çıkan güç odakları ve bunların toplumsal düzen üzerindeki etkileri, “dijital feodalizm” kavramı üzerinden kuramsal bir çerçeveye irdelenmektedir.

Romanya’da Sosyo-Kültürel Yaşam ve İslam

Üçüncü makale, doktora öğrencisi **Selda Talan** tarafından yazılmıştır. **“Romanya’da Sosyo-Kültürel Yaşam ve İslam”** başlıklı çalışma, Osmanlı sonrası dönemde Romanya’da Müslüman azınlıkların tarihsel tecrübelerini incelemektedir. Berlin Antlaşması sonrası bağımsızlığın getirdiği yeni siyasal düzen, komünist rejim döneminde dini özgürlüklerin kısıtlanması ve Müslüman nüfusun göç süreçleri akademik veriler ışığında ele alınmaktadır. Günümüzde anayasal güvence altındaki din ve vicdan özgürlüğünün tarihsel arka planla birlikte değerlendirilmesi, çalışmayı önemli kılmaktadır.

Televizyonun Kamusal Alan ve Mekân Anlamını Dönüştürmesi

Dördüncü makalemiz, Erciyes Üniversitesi'nden **Prof. Dr. Burak Kahraman** ve yüksek lisans öğrencisi **Ali Fuat Dönmez** imzasını taşımaktadır. **“Televizyonun Kamusal Alanı ve Mekânsal Anlamı Yeniden Üretmesi: Sivrihisar Örneği”** başlıklı araştırma, televizyon dizilerinin toplumsal mekân algısını nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Örneklem olarak seçilen *Gönül Dağı* dizisi üzerinden Sivrihisar ilçesinin mekânsal kimliği, kamusal alanın yeniden üretimi ve bunun sosyal-ekonomik etkileri tartışılmaktadır. Nitel yöntemler ve içerik analizi teknikleriyle elde edilen bulgular, medya ile mekân arasındaki ilişkiyi özgün bir şekilde ortaya koymaktadır.

Stratejik İşbirliğinde Yeni Dönem: Azerbaycan–Türkiye Ekonomik Ortaklığı

Bu sayının son makalesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi doktora öğrencisi **Fahmı Babayev** tarafından kaleme alınmıştır. “**Stratejik İşbirliğinde Yeni Dönem: Azerbaycan–Türkiye Ekonomik Ortaklığı**” başlıklı çalışma, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri tarihsel bir perspektifle değerlendirmektedir. 1991–2025 dönemini kapsayan araştırmada, enerji projeleri, yatırımlar ve ticaretin gelişimi detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. BTC ve TANAP boru hatları ile SOCAR yatırımları gibi stratejik girişimlerin, Türkiye’nin enerji transit merkezi olarak konumlanmasına ve Azerbaycan’ın küresel enerji piyasasına açılımına katkıları vurgulanmaktadır.

Değerli okuyucular,

Bu sayımızda yer alan çalışmalar hem teorik hem de ampirik düzeyde farklı disiplinlere katkı sağlamaktadır. İslam algısına ilişkin medya incelemelerinden dijital çağın siyasal düzenine, Doğu Avrupa’daki Müslüman toplulukların tarihsel tecrübelerinden televizyonun mekân üretimindeki rolüne, Türkiye–Azerbaycan stratejik ortaklığının ekonomik boyutuna kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan bu makaleler, akademik literatüre yeni açılımlar sunmayı amaçlamaktadır.

Dergimizin hazırlanmasında katkı sağlayan tüm yazarlarımıza, titiz değerlendirmeleriyle sürece değer katan hakemlerimize ve editör kurulumuza şükranlarımızı sunarız. Siz değerli okuyucularımıza ise, bu zengin içerikli sayımızın ilham verici ve ufuk açıcı bir okuma deneyimi yaşatmasını temenni ederiz.

Yeni sayımızda buluşmak dileğiyle.

Prof. Dr. Tefik ERDEM

THE IMAGE OF ISLAM IN GERMAN MEDIA

Orhan Gökce* - Thomas Brüsemeister**

Abstract

Surveys indicate that the German public perceives the presence of Islam and Muslims within the country as a threat to social purity and cultural and religious heritage. Myriad studies have also demonstrated that this biased attitude is increasingly prevalent. The media plays a significant role in shaping and perpetuating these negative perceptions, as well as in reproducing and normalizing Islamophobic and anti-Muslim racist discourses, given that it serves as the primary source of information for many. Due to the media's crucial influence on Western societies, this article investigates the thematic contexts in which Islam and Muslims are represented and the knowledge production mechanisms preferred by Western media in reporting on Islam and Muslims. To this end, a content analysis is conducted on reports related to Islam published in five leading German newspapers between 2021 and 2022. The findings reveal that Islam and Muslims in German media are framed primarily through narratives of wars and conflicts in Islamic regions, as well as terrorist incidents conducted in the West with Islamic references. Moreover, the media discourse on Islam is constructed using negative clichés and stereotypes, such as radical, reactionary, fundamentalist, militant, violent, oppressive, dangerous, defiant towards the West, and intolerant, alongside racist narratives.

Anahtar Kelimeler: *Islam, Media, Image, Islamophobia, Islam journalism.*

This study prepared within the scope of the project titled "Islam and Muslim's Image in the Media" No. 22409004, supported by the Scientific Research Projects Coordination Office of Selcuk University. Although digital publication procedures regrettably prevented him from being listed as a co-author, I extend my deepest gratitude to my esteemed mentor, Prof. Dr. Dr. h.c. Lutz HÜTH, for his invaluable guidance throughout the research process. I also sincerely thank my dear elder and colleague, Prof. Dr. Yaşar BİLGİN, as well as the staff of the Turkish-German Health Foundation, for their generous support and assistance during my stay in Gießen. Lastly, I respectfully commemorate Ina MARQUARDT, the beloved wife of my dear friend Prof. Dr. Kurt MARQUARDT, whom I was unable to meet in person due to his illness and whose passing I learned of later. She is remembered with love, respect, and deep affection.

* Prof. Dr., Selcuk University, Political Science and Public Administration,
E-mail: ogokce@selcuk.edu.tr, Türkiye, Corresponding author. Orcid:0000-0003-3095-8466.

** Prof. Dr., Justus-Liebig-Universität Giessen, Institut für Soziologie Professur für Sozialisation und Bildung,
E-mail: thomas.bruesemeister@sowi.uni-giessen.de, Orcid: 0009-0002-8443-6911, Germany.
To cite this article: Gökce, Orhan and Brüsemeister, Thomas. (2025). The Image of Islam in German Media, SDE Academy Journal 5(3), 335-371

ALMAN MEDYASINDA İSLAM ALGISI

Orhan Gökce - Thomas Brüsemeister

Öz

Anketler, Almanya'da kamuoyunun, İslam ve Müslümanların ülke içerisindeki varlığını toplumsal saflığa, kültürel ve dini mirasa yönelik bir tehdit olarak algıladığına işaret etmektedir. Bu önyargılı tutumun giderek yaygınlaştığı çeşitli araştırmalarla da ortaya konmuştur. Bu algının şekillenmesinde ve normalleştirilmesinde en etkili aktörlerden biri, toplumun başlıca bilgi kaynağı olan medyadır. Medyanın Batı toplumları üzerindeki belirleyici etkisinden hareketle, bu çalışma, Alman medyasında İslam ve Müslümanların hangi tematik bağlamlarda temsil edildiğini ve bu temsillerin üretiminde hangi bilgi üretim mekanizmalarının tercih edildiğini incelemektedir.

Bu doğrultuda, 2021–2022 yılları arasında Almanya'nın önde gelen beş gazetesinde yayımlanan İslam ile ilgili haber içerikleri üzerine bir içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgular, İslam ve Müslümanların çoğunlukla İslam coğrafyasındaki savaşlar ve çatışmalar ile Batı'da İslami referanslarla gerçekleştirilen terör eylemleri bağlamında ele alındığını ortaya koymaktadır. Medya söyleminin, Müslümanları radikal, gerici, fundamentalist, militan, şiddet yanlısı, baskıcı, Batı karşıtı ve hoşgörüsüz gibi olumsuz klişelerle ve ırkçı anlatılarla yapılandığı gözlemlenmiştir. Bu temsil biçimi, kamusal alandaki İslamofobik eğilimleri pekiştirmekte ve toplumsal düzeyde ayrımcı yapıları beslemektedir.

Anahtar Kelimeler: *İslam, Medya, Algı, İslamofobi, İslam haberciliği.*

Introduction

Surveys have consistently shown that at least half of the German population associates Islam with *terrorism*, *conflict* (Richter & Paasch-Colberg, 2022, p. 3; Pickel, 2019, p.80; Hafez & Schmidt 2015, p. 28), war, threat, oppression of women, violence, intolerance, and anti-democratic tendencies Hafez & Schmidt 2020; Pickel, 2019, p. 82; Karis, 2013, p. 311; Schiffer, 2015, p. 121). This negative perception of Islam is widespread across various socio-demographic and socio-economic groups in Germany and indicates a deeply entrenched sense of threat among the population. It is suggested that this perceived threat regarding Islam in German society stems not from subjective experiences but rather from the way Western media portrays Islam (Schiffer, 2005a; Halm, 2006; Hafez & Schmidt, 2015; 2020). This is because, in the West, the media predominantly frames Islam in the context of terrorism, war, unrest, and protests in the Islamic world (Hafez, 2002; Richter & Paasch-Colberg, 2022). It can be argued that this has a negative impact on public perceptions of Islam and Muslims, which in turn adversely affects Muslims themselves. In this regard, investigating how Western media contextualizes and represents Islam and Muslims is of foremost importance.

The image of Islam in German media has been the subject of scientific research for decades. The politicization of Islam and its initial portrayal as a problem by the German media began after the 1979 Iranian Revolution (Hafez, 2002). However, the serious discovery of Islam as a major issue in Western media occurred in the aftermath of 9/11 (see Spielhaus, 2010, p. 12; Karis, 2013, p. 11).

After the September 11 terrorist attacks, the number of studies on Islam increased significantly, leading to the emergence of extensive literature on the subject. Examples of such studies include those by Halm (2008), Hafez and Richter (2007), Schiffer (2005a), and Hafez (2002a, 2002b). The central question of these studies is: How is Islam portrayed in Western media? The questions addressed in this article are like those in previous research, as it also examines the image of Islam in the media. However, it

differs significantly from other similar studies in certain aspects. Existing research has highlighted the media's role in spreading and reinforcing the image of Islam in German public opinion. However, these studies do not provide a reliable empirical foundation to evaluate assessments regarding the media's strategy of framing Islam.

This article focuses on the question of which thematic issues and events the German media associates with Islam and Muslims. Studies based on the core hypotheses of the agenda-setting approach suggest that the media constructs a particular reality by selecting and framing specific events and phenomena. This, in turn, shapes the public discourse and the image of the discussed subject or group in this case, Islam and Muslims (Maurer, 2022). This effect is particularly relevant in Western societies, where the general population has limited direct experience or interaction with Muslim communities and Muslim immigrants, making the media the primary source of information and thus influencing public attitudes (Pickel & Öztürk, 2018).

According to Hafez (2017), Islam has a poor representation in the West and in Germany. The image of Islam in the German media possesses the following characteristic features, which have also been confirmed by numerous studies in the field of media representation of Islam:

- i. Islam is not portrayed as a religion per se but rather as a form of politics or as the political ideology of violence (Hafez & Schmidt, 2020).
- ii. The range of topics associated with Islam in the media is highly restricted, focusing on violent processes (terrorism, assassinations), oppression, human rights violations, and international conflicts (Hafez & Richter, 2007). Consequently, the construction of an Islam that appears regressive, violent, and conflict-ridden is largely conducted through narratives of conflicts and terrorism in Islamic countries (Hafez & Richter, 2007; Hafez, 2013; Karis, 2013; Brinkmann, 2015; Richter & Paasch-Colberg, 2022).

- iii. There is a lack of distinction between extreme and moderate forms of Islamic fundamentalism in public discourse. Additionally, public opinion tends to decontextualize fundamentalism (Hafez, 2004).
- iv. Negative events dominate news coverage, while positive aspects are entirely absent. Islam is consistently associated with terrorism, the oppression of women, violence, extremism, fanaticism, and backwardness (Hafez, 2002a, 2002b; Schiffer, 2005a; Gökce, Brüsemeister & Huth, 2022). The discussion of Islam and Muslims through such controversial and negatively connoted events or topics contributes to the creation of a negative public image of Islam and Muslims. Since the Western population generally lacks primary experiences with Muslim-majority countries or direct contact with Muslim immigrants (see Schiffer, 2005a), audiences are likely to perceive what they see or read in the media as accurate (see Karis, 2013, p. 46). As a result, the rise of negative stereotypes and prejudices against Islam and Muslims, as well as increasing societal polarization, becomes inevitable (Hafez & Schmidt, 2015, p. 67). Indeed, it is not surprising that an anti-Islam and anti-Muslim knowledge system is socially shared in the West (Shooman, 2014, p. 220).

For this reason, Hafez and Schmidt (2020) argue that “the current image of Islam stands at a crossroads between a persistent negative agenda and hesitant renewal.” However, if this “hesitant renewal” occurs outside of traditional journalistic formats, the information gap between German society and the Muslim population living there will widen, ultimately harming social cohesion (see Richter & Paasch-Colberg, 2022, p. 4).

According to Hafez and Richter (2007, p. 14) the problem is not necessarily that the media covers Islam and Muslims from the perspective of negative events and issues; rather, the core issue is that the normal, everyday, and positive aspects are never reported. Therefore, the authors emphasize the need to maintain balance in the journalism of Islam-related topics.

The studies that find negative representations of Islam in the media suggest that there may be a need for the media to avoid negative reporting and increase positive coverage. The fact that such conclusions pose considerable problems for research became increasingly aware when the theory of news values (cf. Galtung & Ruge, 1965; Schulz, 1976) provided a basis for the investigation of the working mechanisms in newsrooms. Negativity is a particularly important news value in news selection. The debate about negative and positive reporting makes little sense, since, as stated above, due to the scarcity of attention and recording capacity, the media have developed certain procedures for perception and processing (news factors) of the topics concerning them, through which they select from the multitude of events and work through them one after the other (Krzeminski, 1985, p. 24). This problem situation is often overlooked in Islamic image research. For example, Schiffer formulates the demand addressed to the media that “only all people simply appear, [which] would only pay tribute to reality” (Schiffer, 2007, p. 198). Schiffer himself would certainly have to accept that it is impossible to let all people appear in the media. Accordingly, the representation of Islam is subject to the same conditions as the other topics (Gökce, 1988). Therefore, the most negative reports in the media about many countries that are culturally and geographically distant may be negative. Even the majority groups of society can face negative representation, for example, it is often mentioned that the Catholic Church in Germany experiences a negative representation in the media. According to a study by the Media-Tenor Research Institute, the Catholic Church has an “extremely negative media image” (Hurth, 2006, p. 67).

Negativity, therefore, represents a news value that not only occurs in connection with reporting on Islam but can also affect the members of the majority. Negativity is therefore related to the mass media logic and therefore institutional and not “personal, logical and not intentional, routine and not arbitrary, cultural and not conspiratorial, structural and not attitude-related” (Fleras, 2010, p. 14; according to Karis, 2013, p.

46). Therefore, the demand for more positive representations of Islam and Muslims, as well as for consideration of Muslim everyday life, seems to be little justified, without comparative analysis to other groups or topics.

Most of the studies that point to the negativity of Islam reporting lack such comparison (Karis, 2013, p. 46). Further research is necessary to systematically compare the findings of negative reporting on Islam with the coverage of other faiths and population segments.

1. The Role of the Media in the Construction of the Image of Islam

The assumption that the negative image of Islam in the media shapes the perception of the population would not be completely wrong, but inadequate. Luhmann's concise sentence is often used as an argument for this: "Whatever we know about our society, or indeed about the world in which we live, we know through the mass media" (Luhmann, 1996, p. 9). It would be an oversimplification to assert that most of the German population views Islam as a threat solely due to personal biases of media personnel against Islam and Muslims, which in turn shape their reports to portray a specific enemy image. To suggest that the population uncritically accepts media portrayals would be an oversimplification from a communication science perspective. Consequently, it is not assumed here that the media alone is responsible for shaping the image of Islam (cf. Hafez, 2010; Ata, 2011, p. 75). However, this should not be interpreted as suggesting that the media does not play a role in shaping public perceptions of Islam. We acknowledge that the media's portrayal of Islam significantly influences public opinion. Nevertheless, we are cautious about attributing a uniformly negative or hostile image of Islam to the media or journalists, given the limited attention span of audiences (Luhmann, 1970, p. 15). Journalists are forced to make many selection decisions before an event, or a topic can appear first. In modern societies, the media take over the resulting structuring of public opinion. Accordingly, publicity is defined as the "imputability of the acceptability of topics" (Luhmann, 1970, p. 22). Accordingly, the function of the media consists of first and foremost

determining what is a topic, what belongs on the agenda of public discussion, and how to talk or think about it (Noelle-Neumann, 1980; Krzeminski, 1987, p. 24). However, since several opinions are possible on one topic (Luhmann 1970: 13), the media reduce the multitude of possible opinions to a few alternatives, which are classified in dichotomous contexts (Huth, 1977, p. 103). Attention rules (Schulz, 1976) determine which topics, and which opinions are eventually selected. In this way, they certainly also make a significant contribution to the construction and perception of reality. But from this perspective, the journalist has less of the role of an opinion leader but above all the role of a mediator of interpretation horizons (Krzeminski, 1985, p. 24). The influence of the media is thus quite nuanced and dependent on a variety of factors.

2. Aims and Research Questions

This study seeks to examine how “Islam” is portrayed in German daily newspapers. The goals are twofold: first, to assess whether negative representations continue to prevail, and second, to establish an empirical foundation for future comparisons with television and social media coverage. As a result, one can only formulate something generalizable in terms of the negativity of reporting on Islam.

Research question is: How does the German press report on “Islam”? In this context, the following questions are primarily addressed:

- How significant are Islam and Muslims as media topics?
- From which perspectives, discourses, and representations are Islam and Muslims presented?
- What are the structural features of news about Islam and Muslims?
- Are problematic news factors, such as conflict, guiding elements in Islamic journalism?

This study is investigative and does not aim to evaluate pre-formulated hypotheses. Therefore, it should be considered an exploratory study.

3. Research Method

The research design is content analysis. Content analysis can “be used in an inductive or deductive way” (Elo & Kyngäs, 2007, p. 109). Since the primary aim here is not merely to determine the frequency and thematic scope of Islam and Muslims in news coverage but rather to analyze the perspectives, discourses, and representations through which they are framed, both types of content analysis are employed. In other words, instead of using predefined theoretical categories, categories are derived from the news texts themselves, making qualitative content analysis (deductive content analysis) more suitable (Mayring, 2015, p. 94). However, while qualitative content analysis follows the interpretative-analytical paradigm, the analysis also requires support from the deductive approach. Therefore, the deductive approach is applied to measure the intensity of the data obtained through the qualitative method (cf. Merten, 1983; Früh, 1982). The content analysis is based on those texts or text statements that deal with the topic of “Islam” at defined times. Accordingly, it is essential to define the key aspects of the study, including the investigation period, selection criteria, material basis, units of analysis, data processing methods, and category formation.

3.1. Research Sample

All reporting published in the period from 15.03.2021 and 01.07.2022 included in the analysis. The period of the research has been determined in this way due to the events in Afghanistan. In the preliminary study, it was concluded that the media showed intense interest in the Taliban’s return to power and, as a result, in the topic of Islam, following the USA’s withdrawal from Afghanistan. As the study seeks to provide a comprehensive overview by verifying existing assumptions and exploring new questions regarding the nature and scope of German media coverage on “Islam,” the selected period is well-justified. German daily print media can be divided into nationally active media and local newspapers. National quality newspapers are considered leading voices that are frequently cited

across media. To ensure a comprehensive analysis, major national daily newspapers representing different political orientations were selected. The chosen newspapers—Frankfurter Allgemeine, Frankfurter Rundschau, Süddeutsche Zeitung, Die Welt, and BILD—were included based on their large readership and considerable influence in shaping public discourse on social issues, including Islam and Muslims.

The primary reason for focusing our analysis on newspapers is that newspaper reports are systematically and continuously archived in various databases, making them more accessible from past periods. However, equivalent television program recordings and social media content are difficult to access.

Table 1. Characteristics of Newspapers

Newspaper	Circulation (Copies)	Status	Political Orientation	Readership
Frankfurter Rundschau	115,957	tabloid, paid newspaper, The other quality press, subscription newspaper	left-liberal	left-liberal middle class, focus region Frankfurt Rhine/Main
Süddeutsche Zeitung	255.700	nationwide, paid newspaper, quality press, subscription newspaper	liberal	liberal middle class, focus region Munich/Bavaria
Frankfurter Allgemeine Zeitung	179.600	nationwide, daily newspaper, quality press, subscription newspaper	conservative-liberal	conservative-liberal middle class, focus region Frankfurt Rhine/Main
Welt	90.000	nationwide, daily newspaper, quality press, subscription newspaper	conservative	conservative middle class, focus region Hamburg, North Germany
BILD	1,02 million	nationwide, daily newspaper, quality press, subscription newspaper	tends to be right-wing	tends to be right-wing, all classes

This study's data consists of news articles published in the five newspapers mentioned between 01.07.2021 and 01.07.2022 regarding Islam and Muslims. All editorial contributions news articles, opinion columns, cartoons, photographs) in the selected newspapers regarding "Islam" and "Muslims" in Germany, Europe, and Muslim-populated countries will be considered. In addition, contributions will also be included in which the words "Islam," "Islamism," "Islamist," "Muslims," etc. are not mentioned explicitly, but the article deals with the topic of "Islam" as a whole, such as the Taliban or Afghanistan. In the case of implicit contributions, the thematic affiliation of such texts will be determined after reading the entire article based on the overall impression. It may be the case that a text contains the word "Islam," but the article is still about a different topic. Such texts will be excluded from the analysis.

The sample is each included newspaper article on the topics of "Islam" and "Muslims". The unit of selection is thus a single issue of a newspaper. Articles with continuation in one sheet are considered separate included. Furthermore, independent images/ cartoons are their units of investigation, which explicitly or implicitly have "Islam" and "Muslims" as their subject. Unless explicitly stated in the case of over- or signatures, only those aspects from the article that deal with the object of study are considered. Here is the contextual unit. In this way, we were able to capture a total of 1914 articles related to Islam as the total for analysis. Table 1 shows how the articles are distributed across newspaper titles.

Table 2. Scope of Sample

Selected Daily Newspapers	Number of Reporting
Frankfurter Allgemeine	493
Frankfurter Rundschau	209
Süddeutsche Zeitung	773
Die Welt	280
BILD	159
Total	1914

The year 2021, which marks the beginning of this study, coincides with the Taliban's return to power in Afghanistan. Additionally, Germany witnessed a series of high-profile incidents involving Muslim-origin refugees, including attacks conducted with knives, firearms, and vehicles, as well as assassinations and murders, which significantly shaped public discourse in 2021 and 2022.

The United States' sudden decision to withdraw from Afghanistan came as a major surprise to the media, leading to an extraordinary surge in coverage. In the initial phase, media attention was particularly high due to concerns over the fate of German soldiers and, in this context, the visit of the German Foreign Minister to Afghanistan played a significant role. Consequently, the United States and Germany were central to much of the reporting on these events. The withdrawal of German troops from Afghanistan further contributed to the German media's framing of the situation as a bilateral issue between Germany and Afghanistan.

In this regard, the withdrawal of NATO forces, the Taliban's subsequent takeover, and the ensuing developments played a crucial role in shaping how the German media addressed the topic of Islam. Although not as prominently featured, Iran also appeared in the news as a reference point for the Taliban's ideological model. Within this framework, Islam was primarily represented in relation to conflict and human rights violations, such as the restriction of girls' access to education and the exclusion of women from social life.

Türkiye is also referenced in the news coverage, particularly in relation to its withdrawal from the Istanbul Convention and its role in the activities of Islamic organizations in the West. Additionally, Türkiye frequently appears as a significant shaping factor in discussions concerning Muslims in Germany. The publication of a total of 1,914 articles across the five newspapers during the one-year research period indicates that Islam serves as a significant reference point in German media discourse. More than half of the published articles are primarily news-oriented, while slightly more than one-third are opinion-based pieces. Approximately one-third of the

news texts consist of interviews, discussions, and editorial articles. These 1,914 articles were included in the analysis and subjected to a detailed thematic examination.

3.2. Code Book and Formation of Categories

The core component of this content analysis study is the analytical instrument. For data collection, a coding book and a supplementary sheet were utilized. The coding book includes formal variables such as fundamental information, the level of attention given to the topic (categorized as either a brief mention or the main subject), the specific theme covered (e.g., conflict, disorder, resolution, or efforts to promote understanding), as well as the overall content and news value of the reporting. Formal variables, including the content and news value of the articles, were systematically considered in the analysis.

For the contents of the reporting, a supplementary sheet is also filled in, which subjects the text corpus to further analysis. In addition to the topic, the occasion, the source, the subject of the statement, the form and carrier of the action, the connection with another topic (connection to a long-term topic), evaluations of actions to which reference is made, arguments and opinions are recorded. In addition to the coding book and supporting sheet, a memo is also created for each text, so that the created memos can then serve as a direct material basis for content analysis.

The categories are formulated based on the frequency of occurrence, and their internal differentiations and assignments are based on overall impressions. This does not affect the validity and reliability of the data (Huth, 1985). The categories were not theoretically derived from hypotheses but were instead inductively formulated based on the research material. During this process, the frequency of topic occurrence was considered. This approach does not compromise the validity or reliability of the data (Huth, 1985).

After the initial review and analysis of the study material, it became clear that “Islam” and “Muslims” are discussed in the news primarily in relation to the following topics.

- ◆ Islam-Religion practice
 - Conflicts and crises
 - Terrorism /extremism
 - Unrest/Protests
 - Emigration from the country
 - Fundamentalism/Islamization
 - Religious Intolerance
 - Human Rights Violations
 - Gender segregation
- ◆ Muslims-The Status of Muslim women
 - Women’s oppression / Emancipation
 - Social and political participation – restricted
 - Victim
 - Object of care
 - Poverty
- ◆ Muslims – The Role of Muslims
 - Radical/reactionary militant
 - Victims/refugees
- ◆ Islam in the host Country
 - Security and Law
 - Criminality
 - Integration and Culture
 - Parallel society

To identify both the general trends and the emphasized aspects of the topics covered in the news articles, the coding process was conducted in three stages. For instance, if the theme of *Conflicts and Crises* was

discussed in a news article, both this category and the broader category of *Islam-Religious Practice* coded. If the *Conflicts and Crises* category was associated with one or more specific subtopics—most frequently *Terrorism/Extremism*—then all three categories were coded. Even when only the topic of Terrorism was addressed, the hierarchical structure ensured that all three levels were included in the coding process. Thus, in developing and applying the coding categories, three levels were considered: (1) the specific dimension (subtopic), (2) the concrete level (topic), and (3) the abstract level (overarching category) (see Gökce, 1988). Importantly, the overarching categories do not simply represent the arithmetic sum of their subcategories.

If a news article addressed *Conflicts and Crises* along with its subcategories—such as *Fundamentalism/Islamization*, *Religious Intolerance*, and *Human Rights Violations*—each of these topics was coded separately. However, the broader category of *Islam-Religious Practice* was coded only once. The same approach was applied to topics under the overarching category of *Islam in the Host Country*. For instance, the subtopic *Parallel Society* and other related issues were coded separately. This topic is often discussed in relation to headscarves, burqas, mosques, Quran courses, and the call to prayer. Within this framework, *Parallel Society* is frequently presented as an obstacle to *Integration and Culture*, positioning it as a barrier to social integration. Within the category of *Security and Law*, the analysis covered various issues, including individuals who had joined ISIS and later returned, those who were prosecuted and imprisoned, and criminal activities committed by individuals with Muslim identities, including asylum seekers. Additionally, the study examined radical groups among Muslims (e.g., clans, mafia networks), violent conflicts between Muslims and local populations or other groups, and antisemitic acts committed by Muslims. These topics were coded based on their relevance to the overarching category.

Three coders received intensive training in the use of the codebook. Reliability tests were conducted during the training sessions to ensure that the coders understood the codebook in the same sense and reached

consistent coding decisions. The results were satisfactory to incredibly good (depending on the complexity of the respective).

4. Results and Analysis

The analysis of the articles on which the analysis is based has shown that *Islam* is a frequently occurring topic in the newspapers examined and that the total number of articles with a reference to Islam is about the same in four newspapers except *Süddeutsche Zeitung*. The attention to the thematic complexes in individual newspapers is shown in the following figure.

Table 3. Distribution of Reporting by Topic

Newspapers	Islam-Religionpractice		Muslims-The Role of Muslims		Muslims-The Status of the Muslim Women		Other		Total	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
FAZ	328	66.5	12	25.4	34	6.9	6	1.2	493	25.8
FR	166	79.4	25	12.0	17	8.1	1	0.2	209	10.9
SZ (Southern German)	611	79.0	123	15.9	35	4.5	4	0.6	773	40.4
Die Welt	198	70.7	51	18.2	28	10.0	3	1.1	280	14.6
BILD	104	65.4	31	19.5	24	15.1	-	-	159	8.3
Total	1407	73.5	355	18.6	138	7.2	14	0.7	1914	100

Table 4. Distribution of Islam in the Host Country

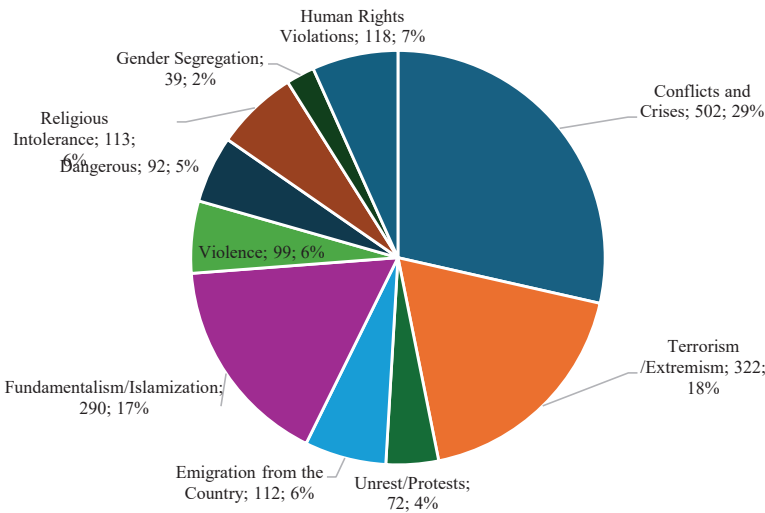
FAZ	223	74	125	65	6	493
FR	105	25	37	41	1	209
SZ	443	112	123	91	4	773
Die Welt	171	38	42	27	3	280
BILD	81	31	24	23	-	159
Total	1023	280	350	247	14	1914

During the research period, the predominant focus in Islamic journalism has been on the overarching topic of *Islam-Religion Practice*. Among the issues addressed, this topic occupies the top position with 53.4% (1023 articles). It is followed by *The Muslims-The Status of Muslim Women* at 18.3% (350 articles), *Muslims-The Role of Muslims* at 14.6% (280 articles), and *Islam in the Host Country* at 12.9% (247 articles). Below, information regarding the subtopics and dimensions addressed under each main category is provided. The figures represent the number of news articles in which the respective topics and dimensions are discussed.

Table 5. The Number of Articles Under the Subcategory of Islam-Religion practice

	N	%
Dangerous	92	10,62
Violence	99	11,43
Terrorism / Extremism	152	17,55
Fundamentalism/Islamization	523	60,39
Total	866	100

Figure 1. Distribution of Topic and Dimensions

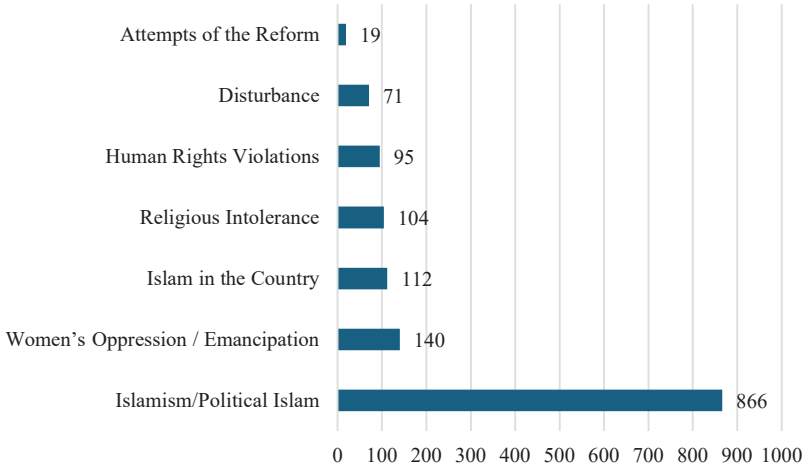

As illustrated in Figure 1, the newspapers analyzed primarily focus on the overarching theme of *Islam-Religion Practice*. This theme accounts for 49.1% of all news articles related to Islam, with a predominant emphasis on *Conflicts and Crises*. Within this category, *Terrorism/Extremism* is the most prominent sub-theme, representing 64.1% of conflict-related coverage and one-fifth of all reporting on Islam—an exceptionally high proportion. This strong association suggests that Islam is frequently framed in the context of violence.

The second most covered topic within *Islam-Religion Practice* is *Fundamentalism/Islamization*, comprising 28.3% of reports. This topic is often linked to notions of violence and perceived threats. The media portray fundamentalism as an increasingly dangerous trend in *Muslim-majority countries*, with implicit distinctions between “covert fundamentalism” in countries like Türkiye and “overt fundamentalism” in nations such as Afghanistan, Sudan, and Yemen, often framed in relation to Iran. Reports suggest that societal challenges in these countries fuel fundamentalism, which, in turn, exacerbates these issues, leading to a cycle of radicalization and violence. The constructed media narrative equates Islam with fundamentalism and, by extension, with terrorism.

The third most frequently reported sub-theme is *Human Rights Violations* (11.5%), followed closely by *Religious Intolerance* (11.0%). These themes often intersect with issues such as *Gender Segregation* and attitudes toward foreigners. The media highlight discrimination, repression, and violence against marginalized groups, reinforcing the portrayal of Muslim-majority countries as spaces of conflict and human rights abuses. This narrow thematic focus—centered on terrorism, crises, extremism, and repression—underscores a persistent media tendency to frame Islam in the context of violence and societal challenges (see also Hafez & Richter, 2007; Richter & Paasch-Colberg, 2022).

Figure 2: The Number of Articles Under the Category of Islam Religion Practice

Conflicts and crises/Terrorism/extremism, Fundamentalism /Islamization, Human Rights Violations and Religious Intolerance is, the general theme under which the subject complex “Islam” is perceived. Because the newspapers primarily address the topic of “Islam” after the central event “US withdrawal from Afghanistan and the takeover of power by the Taliban”. This in turn shows that the image of Islam is indirectly influenced by foreign reporting (Hafez, 2002; Schiffer 2005b; Hafez & Schmidt, 2020; Richter & Paasch-Colberg, 2022).

In about 45,2 percent of the examined FAZ and 61,1 percent of Welt contributions, 50,2 percent of the FR contributions, about 57,3 percent of the SZ contributions, and about 50,9 percent of Bild contributions, “Islam” is presented in negative contexts. If you look at it in an overall ratio, this complex of topics accounts for almost 53 percent of the coverage.

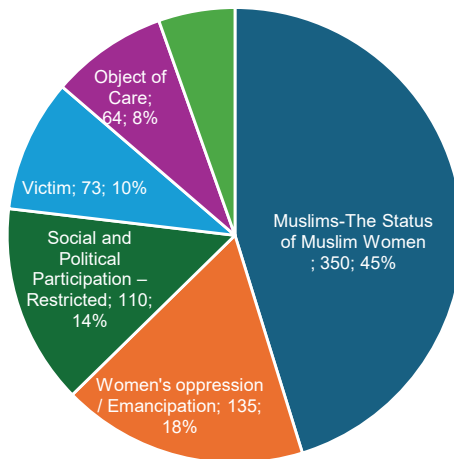
In other words, almost 53 percent of all examined contributions with a negative connotation to Islam have a negative connotation to “Islam”. In addition, posts with the subject content *security, criminality, parallel society*, etc. must be added. which include negative representation. Combined, the number of negative reports is almost 75 percent. The analysis of media

coverage during the study period reveals that most reports focused on conflict-related topics, particularly terrorism and crises. Consequently, violence is portrayed as an integral part of Islam's image. In other words, all violent or conflict-laden events are framed within an Islamic context, contributing to the construction of a confrontational image of Islam. This strategy is primarily executed through coverage of violent incidents in Muslim-majority countries (see Hafez & Richter, 2007; Hafez, 2013; Karis, 2013; Brinkmann, 2015; Richter & Paasch-Colberg, 2022).

Following *Islam-Religion Practice*, which constitutes the primary thematic category, the topics *The Status of Muslim Women* (18.3%), *The Role of Muslims* (14.6%), and *Islam in the Host Country* (12.9%) are the most frequently covered.

The category *Muslims – The Status of Muslim Women*, representing 18.3% of coverage, is the second most prominent theme related to Islam. Within this framework, discussions on women predominantly revolve around *Women's Oppression / Emancipation*, with subthemes such as *Social and Political Participation – Restricted*, *Victimization*, *Object of Care*, and *Poverty*.

Figure 3. Distribution of Topic and Dimensions

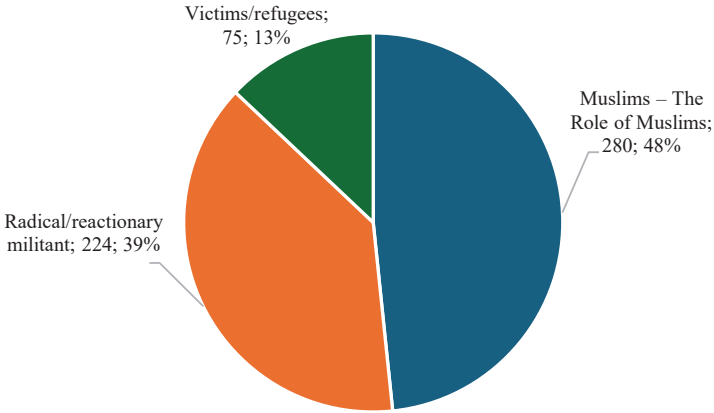

Media portrayals frequently reinforce the narrative that Islam victimizes women by subjecting them to oppression and discrimination in both public and private spheres. This victimhood discourse is consistently represented through both textual and visual elements. Women are often depicted as passive, suppressed, veiled, marginalized, and victims of radical Islam. In news reports on Muslim-majority countries, they are portrayed as uneducated, impoverished, powerless, and entirely dependent on men. Although less frequent, media narratives also associate Muslim women with forced marriages and honor killings. Additionally, visual representations often depict them in headscarves, veils, or burqas—long, black garments—framing them as “victims” forced into these dress codes. The hijab, veil, and burqa are frequently used as symbols of women’s lack of independence and oppression. However, in some cases, veiled women are also portrayed as exotic, mysterious, and intriguing yet still dependent and non-individualized.

Poverty is also predominantly framed through the experiences of women and children. Reports often establish a link between fundamentalism and poverty, suggesting a cyclical relationship in which fundamentalism exacerbates poverty, which in turn fuels extremist tendencies. Accompanying imagery, such as dilapidated homes, barren landscapes, mud-brick dwellings, tattered clothing, and barefoot children, visually reinforces this narrative.

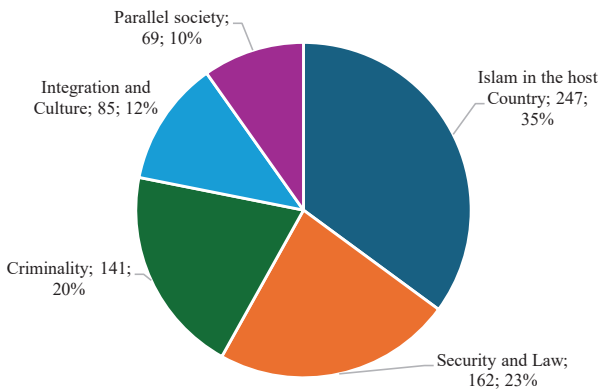
Within the thematic category *Muslims – The Role of Muslims*, Muslims are associated with negative attributes and topics. They are frequently portrayed as radical, reactionary, fundamentalist, violent, extremist, or dangerous. This framing is further reinforced through visual representations. Notably, this subtopic accounts for 68.5% of all reports related to the broader theme.

Figure 4. Distribution of Topic and Dimensions

Another common framing of Muslims in the media is through the victim/refugee perspective. This narrative emphasizes how oppressive and violent forms of Islam target individuals advocating for reform, criticizing authoritarian regimes, and embracing Western values and lifestyles. Approximately 30% of the news coverage within this category focuses on this theme, which is a considerable proportion. The *Islam in the Host Country* category ranks fourth, representing 12.9% of the total coverage.

Figure 5. Distribution of Topic and Dimensions

Within this category, *Security and Law*—particularly its subtheme *Criminality*—receives more attention than *Integration and Culture*. Of the 247 reports in this category, 162 (65.5%) focus on security-related issues, with events such as knife attacks in Würzburg and Oslo, as well as legal proceedings against ISIS supporters, driving this coverage. Additionally, reports cover violent incidents, assaults, and harassment involving Muslim immigrants, though to a lesser extent.

The *Integration and Culture* subcategory, which includes discussions on parallel societies, represents 35% of the total coverage. While not the dominant theme, the contexts in which these issues are presented are noteworthy. Reports often depict Islamic communities, mosques, and Quran schools as breeding grounds for radicalization, portraying them as spaces where fundamentalists gather and recruit members. Calls to prayer, family dynamics, education, and adherence to Islamic norms are framed as elements that hinder integration. Radicalization among Muslim youth is cited as evidence of an increasing trend toward Islamization among Muslim immigrants in the West.

Positive portrayals of Islam are rare in media coverage. Similarly, social topics receive minimal attention, with only a handful of reports highlighting successful Muslim professionals or well-integrated women. In these narratives, unveiled women are often depicted as modern, independent, and assimilated, whereas veiled women are portrayed as passive, oppressed, and victims of radical Islam. Reports frequently associate family structures with barriers to education and integration, suggesting that Muslim families impede their daughters' education and societal participation. Some stories even highlight cases where brothers impose conservative dress codes on their sisters through coercion and violence. In this context, the hijab is portrayed as an obstacle to integration, and Islamic organizations are depicted as hindering rather than facilitating the process.

The media's coverage of integration often emphasizes Muslim behaviors that deviate from Western norms, further reinforcing the perception that Islam itself is the root cause of integration challenges. Reports also link

Muslim communities in the West to radical groups, including returning ISIS fighters and individuals arrested for terrorism-related activities. This framing positions Western countries as safe havens for Muslim extremists, thereby transforming the issue of integration into a security concern. Consequently, the continued association of Islam with terrorism and violence leads the public to perceive Islam as a serious threat and Muslims as potential terrorists (Richter & Paasch-Colberg, 2022).

Overall, media representations of Islam and Muslims are predominantly negative, often associating them with radicalism, fundamentalism, violence, extremism, and danger. This framing reduces Islam to a set of conflict-driven narratives, with media coverage heavily focused on violence. Another critical aspect of media representation is the question of whose voice is amplified. Political and elite actors, particularly Western politicians and Orientalist scholars largely shape coverage of Islam and Muslims. Ordinary Muslims rarely have a voice, and Muslim scholars or politicians are seldom cited as sources (Gökce, 1988).

Image Depictions: The image of the veiled woman – whether in a burqa or a headscarf – and Muslims with a long and dirty full beard, with traditional clothing, headgear and heavy weapons on shoulders are figuratively very present in the coverage. Almost 38 percent of the articles with the topic content “Islamism/Political Islam” are shown with at least one of these pictures. In addition, photo contributions with Islamic symbols such as the crescent, mosque, minaret, applied mass, razed buildings are also published in the reporting. However, the number of these images is not so high. The share of these images is about 3 percent.

What is very considerable is the fact that the image contributions in the reporting are associated with negative connotations. To sum up, it can be noted that in the material of the investigation figuratively the veiled woman, Muslims with a long beard, and traditional vestments and weapons are often found. On the other hand, images on which the crescent moon, mosques, minarets are depicted were published less.

5. Discussion

The topic analysis indicates that the examined newspapers consistently cover the subject of Islam. However, *Süddeutsche Zeitung* diverges in its emphasis, allocating a different level of attention compared to the others. In the newspapers, Islam is generally addressed from the perspective of “Conflict, Terrorism and extremism” and is associated with dimensions and connotations such as radical, reactionary, fundamentalist, militant, violent, dangerous, etc. This way, Islam is reduced to certain negative characteristics and is geographically limited to certain countries such as Iran, Afghanistan, Saudi Arabia, Iraq (similarly Saif, 2018). However, discourses about Türkiye increasingly becoming a radical Islamic country are also brought up in the German media. In all the examined newspapers, Islam is addressed in connection with these negative characteristics. For example, this complex of topics accounts for almost 53 percent of the coverage, with negative connotations of “Islam” present in about 45,2 percent of the examined FAZ and 61,1 percent of Welt contributions, 50,2 percent of the FR contributions, about 57,3 percent of the SZ contributions, and about 50,9 percent of Bild contributions. The number of negative reports combined is almost 75 percent, and the number of positive reports is almost 4 percent.

How Islam is presented in the German media, with its negative connotations, shapes the discourse on Islam and influences public perception. Symbols and visuals such as mosques, minarets, crescents, burqas, headscarves, Quran courses, and overcrowded places are frequently used and imprinted in people’s minds. These symbols contribute to the perception that Islam is a threat to the West. Islam is seen as an obstacle to integration of its radicalism, backwardness, and intolerance. “Backwardness” is a frequently used discourse in this context. Consequently, Islam is blamed for the failure of Muslim integration in Germany and the West. Quran courses, mosques, and other religious organizations are considered places that hinder Muslim integration and create militants. Muslims who attend these places are considered as unwilling to integrate, and this is evaluated

negatively. In contrast, Muslims who have integrated into German society, assimilated Western values, and become a part of Western culture are evaluated positively. The media frequently uses the terms “Islamic” and “Muslim” about Islam. The term “Islamic” is mostly used for groups and Islamic movements such as the Taliban, fundamentalists, fanatics, and terrorists, i.e., individuals who are politically extremely motivated or terrorists. On the other hand, the term “Muslim” is used as a “value-neutral” (Kalwa, 2013, p. 120) personal identification. Therefore, while “Muslim” is mostly neutral in meaning, the term “Islamic” carries negative connotations.

Islam is frequently associated with Muslim women in newspapers. Women appear as a preferred topic of media coverage strategy. They are categorized as passive, suppressed, cloaked in a burqa, excluded, oppressed, and victims of radical Islamism. In news related to Afghanistan or the Taliban, women are depicted as uneducated, impoverished, personality-less, and dependent on men without any rights. Consequently, women are featured in the news regarding honor killings, forced marriages, and concealment. Additionally, women are portrayed as victims who are forced to wear headscarves, veils, or burqas, representing their lack of independence and subjugation. The media frequently uses these symbols to imply that women are not autonomous and are under pressure. Women are depicted as victims of discrimination in all public and private spheres in male-dominated societies that are the core of Islamic governance. In the case of Afghanistan, all Islamic countries appear as the site of human rights violations, particularly those against women, and these violations are attributed to Islam. In the media, Muslim women are classified differently depending on whether they wear a headscarf or not, or whether they wear a burqa. If a woman does not wear a headscarf, she is depicted as a fashionable, successful Muslim woman who represents freedom and follows Western or modern trends. On the other hand, if a woman wears a headscarf, veil, or turban, she is portrayed as an unindividualized, dependent Eastern woman, but also interesting, mysterious, attractive, and dangerous at the same time. The media portrays Taliban men as having

long, dirty beards, carrying Kalashnikov machine guns on their shoulders, dressed in black turbans or turbans/caps, black baggy pants (half-shalwar), long shirts, and vests. This visual representation is present in almost every news report. Additionally, men are depicted as warriors who ruthlessly fight for their traditions, societies, and religion.

Conclusion

The construction of Islam is personified as a threatening object. Analysis shows that the perception of Islam is shaped more through internal conflicts, terrorist acts, and violent incidents in Islamic countries, in other words, political events. These events are presented as being related to Islam. Therefore, Islam is portrayed with negative connotations such as Islamic extremism, violence, fundamentalism, human rights violations, and discrimination against women.

The media's focus on conflict, harm, and ethnocentrism in its coverage of Islam and Muslims reflects a broader journalistic approach that prioritizes negative news factors. The portrayal of Islam through narratives of conflict, terrorism, and extremism is primarily shaped by the structural dynamics and operational logic of the media (see Gökce, 1988). However, this does not negate the role of media personnel, who actively influence how news is framed.

The persistent association of Islam and Muslims with negative news factors inevitably contributes to the construction of a negative image of Muslims in Germany and the West, fostering suspicion towards them. In this context, it is unsurprising that public opinion surveys on Islam in Germany indicate that 80% of the population perceives Islam as a fanatical and violent religion and Muslims as potential terrorists (see, Richter & Paasch-Colberg, 2022, p. 3; Pickel, 2019, p- 80; Hafez & Schmidt 2015, p. 28; Karis, 2013, p. 311; Schiffer, 2015, p. 121).).

Undoubtedly, the media plays a key role in shaping the current social perception of Islam. Journalists have a key function in conveying

information about Islam. How they contextualize events can fuel anti-Muslim sentiment or, conversely, contribute to the mitigation of anti-Muslim racism. The findings of the research are in line with the literature on many points. Islam is still being addressed under the main title of “Islamism/Political Islam” and is associated with dimensions and connotations such as radical, reactionary, fundamentalist, militant, violent, extremist, dangerous, and so on. Violence is now part of the image of Islam (Hafez & Schmidt 2015, 2020; Richter & Paasch-Colberg, 2022). With the rise of Political Islam in the Islamic world, debates about Islam and democracy have come to the fore, and the lack of democracy in Islamic countries is attributed to religion. Islamic countries are presented as the site of human rights violations, especially women’s rights violations. The source of this negativity is also attributed to Islam.

The findings are consistent with the literature in some respects. For example, Akbarzade & Smith (2005) note that dominant stereotypes often portray men as foreign or local terrorists or extremists, while women are portrayed as headscarf-wearing individuals under patriarchal oppression and in need of escaping from violence. These images create a fearful perception of Muslims. Saeed (2007) suggests that the media portrayal of British Muslims as a “foreign other” can be linked to the emergence of Islamophobia, a form of racism rooted in cultural depictions of the “other.” The study confirms that the media is responsible for the alienation of Muslims. Abbasi et al. (2021) found that the Islamic and Muslim discourse in global media is both positive and negative. Our study primarily identified negative aspects. It is possible to say that the positive aspects are compatible with social integration, democratic development, and women’s rights.

In conclusion, this study demonstrates that the media representation of Islam is not merely the result of news content selection, but rather an ideologically constructed process shaped through framing mechanisms. From the perspective of framing theory, events related to Islam are systematically structured around themes of threat, crisis, and security,

which influence both the selection of newsworthy topics, and the meanings attributed to them. Through the lens of representation theory, Muslim identity is predominantly portrayed as fixed, monolithic, and negatively marked as the “Other,” thereby directly shaping public perceptions. Thus, the media should not be seen as a neutral mirror of reality, but rather as a powerful space of meaning-making that draws the boundaries of social reality and constructs identities. In this context, developing more pluralistic, empathetic, and representation-sensitive media practices is not only an ethical imperative, but also a crucial step toward fostering social cohesion, cultural diversity, and democratic participation.

References

Abbasi, M. U. R., Saleem, D. H., Akhtar, S., Usama, H. M. A., Khan, H. M., & Hussain, S. (2021). Image of Islam and Muslims in contemporary global media: Critical & analytic study of positive and negative impacts. *Linguistica Antverpiensia*, 20(1), 2455–2468.

Akbarzadeh, S., & Smith, B. (2005). *The representation of Islam and Muslims in the media*. School of Political and Social Inquiry.

Ata, M. (2011). *Der Mohammed-Karikaturenstreit in den deutschen und türkischen Medien: Eine vergleichende Diskursanalyse*. VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Berelson, B. (1952). *Content analysis in communication research*. Free Press.

Bielefeldt, H., & Heitmeyer, W. (Eds.). (1998). *Politisierte Religion: Ursachen und Erscheinungsformen des modernen Fundamentalismus*. Edition Suhrkamp.

Brinkmann, J. (2015). *Ein Hauch von Jasmin: Die deutsche Islamberichterstattung vor, während und nach der Arabischen Revolution – Eine quantitative und qualitative Inhaltsanalyse*. Halem.

Elo, S., & Kyngäs, H. (2007). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>

Fleras, Augie (2010). Das konventionelle Nachrichtenparadigma als systemischer Bias. Die Basis der (Fehl-)Darstellung von Minderheiten in Nachrichtenmedien neu durchdacht. Geißler, R. & Pöttker, H. (Hrsg.). *Medien und Integration in Nordamerika. Erfahrungen aus den Einwanderungsländern Kanada und USA*. Bielefeld: Transcript, 11–58.

Früh, W. (1982). *Inhaltsanalyse: Theorie und Praxis*. UVK.

Galtung, J., & Ruge, M. H. (1965). The structure of foreign news: The presentation of the Congo, Cuba, and Cyprus crisis in four Norwegian newspapers. *Journal of Peace Research*, 2(1), 64–90. <https://doi.org/10.1177/002234336500200104>

Gökce, O. (1988). *Das Bild der Türken in der deutschen Presse*. Schmitz Verlag.

Gökce, O., Brüsemeister, T., & Huth, L. (2022, November 18–20). *The image of Islam in the German media*. Proceedings of the 13th International Conference on Management, Economics and Humanities, Amsterdam, Netherlands. Hafez, K. (2002). Die irrationale Fehlwahrnehmung des „anderen“: Deutsche und arabische Öffentlichkeitsreaktionen auf den 11. September. Stein, G. & Windfuhr, V. (Hrsg.), *Ein Tag im September – 11.9.2001: Hintergründe, Folgen, Perspektiven*, 221–246. Palmyra.

Hafez, K. (2002a). *Die politische Dimension der Auslandsberichterstattung (Band 1)*. Nomos.

Hafez, K. (2002b). *Die politische Dimension der Auslandsberichterstattung (Band 2)*. Nomos.

Hafez, K. (2004). Öffentlichkeitsbilder des Islam. Kultur- und rassismustheoretische Grundlagen ihrer politikwissenschaftlichen Erforschung, Disselnkötter, A., Jäger, S., Kellershohn, H. & Slobodzian, S. [Hrsg.]: *Evidenzen im Fluss. Demokratieverluste in Deutschland*. Duisburg: DISS, 188-204

Hafez, K. (2009). Mediengesellschaft – Wissensgesellschaft? Gesellschaftliche Entstehungsbedingungen des Islambildes deutscher Medien. In T. G. Schneiders (Ed.), *Islamfeindlichkeit: Wenn die Grenzen der Kritik verschwimmen* (pp. 99–117). VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Hafez, K. (2010). *Mass media, politics, and society in the Middle East*. Hampton Press.

Hafez, K., & Richter, C. (2007). Das Islambild von ARD und ZDF. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 26–27, 40–46.

Hafez, K. (2013). Arabischer Frühling und deutsches Islambild. Bildwandel durch ein Medienereignis? Frank & Timme.

Hafez, K., & Schmidt, S. (2015). *Die Wahrnehmung des Islams in Deutschland: Religionsmonitor*. Verlag Bertelsmann Stiftung.

Hafez, K. (2017, February 21). Islam in den Medien: Der Islam hat eine schlechte Presse. *Die Zeit*. <https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2016-12/islam-verstaendnis-medien-berichterstattung-populismus-gefahr>

Hafez, K., & Schmidt, S. (2020). *Rassismus und Repräsentation: Das Islambild deutscher Medien im Nachrichtenjournalismus und im Film*. Bundeszentrale für politische Bildung (bpb).

Halm, D. (2006). Zur Wahrnehmung des Islams und zur sozio-kulturellen Teilhabe der Muslime in Deutschland. *Sozialwissenschaftliches Forschungsinstitut*. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssao-4286-64>

Halm, D. (2008). *Der Islam als Diskursfeld: Bilder des Islams in Deutschland* (2nd ed.). VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Heitmeyer, W. (1996, August 23). Für türkische Jugendliche in Deutschland spielt der Islam eine wichtige Rolle: Erste empirische Studie – 27 Prozent befürworten Gewalt zur Durchsetzung religiöser Ziele. *Die Zeit*. <http://www.zeit.de/1996/35/heitmey.txt.19960823.xml/seite-2>

Hurth, E. (2006). *Der kanalisierte Glaube: Wie das Medium Fernsehen Religion und Kirche in Szene setzt*. VTR.

Huth, L. (1977). Ereignis, Objektivität und Präsentation in Fernsehnachrichten. In H. Friedrich (Ed.), *Politische Medienkunde* (pp. 103–123).

Huth, L. (1985). *Themenbehandlung und Programmpräsentation im WDR-Hörfunk (Band 4)*. Communications Consultants.

Kalwa, N. (2010). Islam-Konzepte im Kölner Moscheebaudiskurs: Eine frame-semantische Analyse zum Islambegriff. *Aptum. Zeitschrift für Sprachkritik und Sprachkultur*, 6, 55–75.

Kalwa, N. (2013). *Das Konzept »Islam«: Eine diskurslinguistische Untersuchung*. De Gruyter.

Karis, T. (2013). *Mediendiskurs Islam: Narrative in der Berichterstattung der Tagesthemen 1979–2010*. Springer VS.

- Krzemiski, M. (1987). *Thematisierung im Hörfunk*. Peter Lang Verlag.
- Luhmann, N. (1970). Öffentliche Meinung. *Politische Vierteljahresschrift*, 11, 2–28.
- Luhmann, N. (1996). *Die Realität der Massenmedien* (3rd ed.). VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Maurer, M. (2022). The agenda-setting function of mass media. In R. Spiller, C. Rudeloff, & T. Döbler (Eds.), *Schlüsselwerke: Theorien (in) der Kommunikationswissenschaft* (pp. 187–199). Springer VS. https://doi.org/10.1007/978-3-658-37354-2_12
- Mayring, P. (2015). *Qualitative Inhaltsanalyse* (12th ed.). Beltz Verlag.
- Merten, K. (1983). *Inhaltsanalyse: Einführung in Theorie, Methode und Praxis*. Westdeutscher Verlag.
- Noelle-Neumann, E. (1980). *Die Schweigespirale: Öffentliche Meinung – unsere soziale Haut*. Piper.
- Pickel, G. (2019). *Weltanschauliche Vielfalt und Demokratie: Wie sich religiöse Pluralität auf die politische Kultur auswirkt*. Bertelsmann Stiftung.
- Pickel, G., & Öztürk, C. (2018). Islamophobia without Muslims? The “contact hypothesis” as an explanation for anti-Muslim attitudes – Eastern European societies in a comparative perspective. *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*, 12(2), 162–191. <https://doi.org/10.2478/jnmlp-2018-0009>
- Reitze, H., & Ridder, C. M. (2011). *Massenkommunikation VIII: Eine Langzeitstudie zur Mediennutzung und Medienbewertung 1964–2010*. Nomos.
- Richter, C. and Paasch-Colberg, S. (2022). *Forschungsprojekt „Analyse der Islam-Berichterstattung in deutschen Medien“ im Auftrag des Bundesministeriums des Innern, für Bau und Heimat für den Unabhängigen Expertenkreis Muslimfeindlichkeit (UEM)*. Berlin: Freie Universität Berlin, Institut für Publizistik- und Kommunikationswissenschaft.

Saeed, A. (2007). Media, racism, and Islamophobia: The representation of Islam and Muslims in the media. *Sociology Compass*, 1(2), 443–462.

Saif, M. (2018). „Islam“ im öffentlichen Diskurs: Zur sprachlichen Konstituierung einer Religion. Universitaet Mannheim (Germany).

Schiffer, S. (2005a). *Die Darstellung des Islams in der Presse. Sprache, Bilder, Suggestionen. Eine Auswahl von Techniken und Beispielen*. Würzburg: Ergon.

Schiffer, S. (2005b). Muslime in Europa. Der Islam in deutschen Medien. Aus Politik und Zeitgeschichte, 10.05.2005.

Schiffer, Sabine (2007). Islam und Gewalt. Eine Minderheitenmeinung setzt sich durch, in: Debatin, B. [Hrsg.]. *Der Karikaturenstreit und die Pressefreiheit*. Berlin Lit., 161 – 172

Schulz, W. (1976). *Die Konstruktion von Realität in den Nachrichtenmedien. Analyse der aktuellen Berichterstattung*. Freiburg-München: Alber-Broschur Kommunikation

Spielhaus, Riem (2010). Media Making Muslims: The Construction of a Muslim Community in Germany Through Media Debate. In: *Contemporary Islam* 4 (1), 11–27.

Shooman, Y. (2014). „...weil ihre Kultur so ist“: Narrative des antimuslimischen Rassismus. Transcript.

Genişletilmiş Özet

Bu çalışma, Almanya'daki önde gelen gazetelerde 2021–2022 yılları arasında yayımlanan İslam ile ilgili haberlerin içeriğini inceleyerek, medyada İslam ve Müslümanların nasıl konutlaştırıldığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. İslam ve Müslümanlara yönelik algılar Batı toplumlarında önemli ölçüde medya aracılığıyla şekillendiği için bu temsillerin incelenmesi hem toplumsal önyargıların oluşum sürecini anlamak hem de İslamofobik söylemlerin nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymak açısından önem taşımaktadır.

Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılarak *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)*, *Die Welt*, *Frankfurter Rundschau (FR)*, *Süddeutsche Zeitung (SZ)* ve *Bild* gazetelerinde yayımlanan İslam odaklı haberler incelenmiştir. Elde edilen bulgular, bu gazetelerin tamamında İslam'ın çoğunlukla çatışma, terör, aşırılık ve şiddet gibi olumsuz temalar çerçevesinde sunulduğunu göstermektedir. “Radikal”, “gerici”, “fundamentalist”, “militan”, “şiddet yanlısı” ve “tehlikeli” gibi sıfatlar haber metinlerinde İslam ile özdeşleştirilmekte; bu durum İslam'ın indirgemeci ve homojenleştirici biçimde temsil edilmesine neden olmaktadır.

İslam'a dair bu olumsuz temsillerin coğrafi bağlamı da belirgindir. İslam çoğunlukla İran, Afganistan, Suudi Arabistan ve Irak gibi ülkelerle özdeşleştirilmekte; böylece hem dinsel hem de coğrafi bir sınırlandırma ile sunulmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin de giderek radikal İslam'a yöneldiği yönündeki söylemler, Alman medyasında artan bir şekilde yer bulmaktadır.

İstatistiksel veriler, söz konusu olumsuz temsillerin yaygınlığını ortaya koymaktadır. İslam'a dair haberlerin yaklaşık %53'ü doğrudan çatışma, terör ve aşırılık temalarıyla ilişkilidir. Örneğin, FAZ'de %45,2, Die Welt'te %61,1, FR'de %50,2, SZ'de %57,3 ve Bild'de %50,9 oranında haber içeriklerinde İslam'a olumsuz çağrışımlar eşlik etmektedir. Tüm gazeteler genelinde, olumsuz temsillerin oranı yaklaşık %75 iken, olumlu içerikler yalnızca %4 oranındadır. Bu veriler, medyada İslam'a yönelik olumsuz temsillerin sistematik bir çerçevede kurgulandığını göstermektedir.

İslam'a dair medyada yer bulan imgeler, kamuoyunda bir tehdit algısının yerleşmesine katkı sağlamaktadır. Camiler, minareler, başörtüsü, burka, Kur'an kursları gibi dini semboller sıklıkla görsellerde ve başlıklarda kullanılarak İslam'ın Batı'ya yabancı, farklı ve tehlikeli bir unsur olduğu algısı pekiştirilmektedir. Bu temsiller, özellikle Müslümanların topluma entegre olma potansiyelini sorgulayan söylemlerle birleşmekte ve İslam'ın entegrasyonun önünde bir engel olduğu şeklindeki yargıları beslemektedir.

Bu bağlamda, başörtüsü takan Müslüman kadınlar çoğunlukla pasif, bastırılmış ve mağdur figürler olarak tasvir edilirken, başörtüsü takmayan Müslüman kadınlar modern, özgür ve Batılı değerlere entegre olmuş bireyler olarak sunulmaktadır. Kadınlar, sıklıkla zorla evlendirilme, eğitimsizlik, namus cinayetleri ve aile içi şiddet gibi temalarla birlikte temsil edilmekte; bu temsiller, İslam'ın kadınları baskı altına alan bir sistem olduğu yönündeki söylemleri güçlendirmektedir. Kadının kıyafeti, sadece bireysel kimlik değil; aynı zamanda İslam'ın Batı karşısındaki konumunun bir göstergesi olarak sunulmaktadır. Erkek figürler ise genellikle Taliban üzerinden temsil edilmekte; uzun sakallı, silahlı, radikal ve savaşçı karakterlerle özdeşleştirilmektedir. Bu temsiller, İslam'ın toplumsal imajını doğrudan "şiddet ve tehdit" ekseninde konumlandırmaktadır.

Araştırma sonuçları, medya temsillerinin ideolojik olarak kurgulandığını ve belirli çerçeveleme stratejileriyle haberlerin sunulduğunu ortaya koymaktadır. Çerçeveleme kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, İslam'la ilgili olaylar genellikle tehdit, kriz ve güvenlik ekseninde yapılandırılmakta; bu da hem hangi olayların haberleştirileceğini hem de bu olaylara hangi anlamların yükleneceğini belirlemektedir. Temsil kuramı açısından ise Müslüman kimliği sabit, homojen ve öteki olarak tanımlanmakta, bu da kamuoyunun Müslümanlara yönelik güvensizlik ve dışlayıcı tavrını beslemektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma İslam'a dair medya temsilinin yalnızca haber içeriklerinin doğal bir sonucu olmadığını, aksine ideolojik bir inşa süreci olduğunu göstermektedir. Medya, toplumsal gerçekliğin pasif bir yansıtcısı değil; anlamların üretildiği, kimliklerin inşa edildiği güçlü bir alandır.

Bu bağlamda, daha çoğulcu, empatiye dayalı ve temsile duyarlı bir medya dilinin geliştirilmesi, yalnızca etik bir zorunluluk değil, aynı zamanda toplumsal barış, kültürel çoğulculuk ve demokratik katılım açısından da kritik bir gerekliliktir.

DİJİTAL ÇAĞDA DEVLET EGEMENLİĞİNİ TARTIŞMAK: DİJİTAL FEODALİZM

Bedir Sala*

Öz

Dijital teknoloji geliştikçe, bilgi akışını ve üretimini hızlandırarak dünyayı teknoloji ve bilgi arasındaki karmaşık bir ilişki içinde yeniden şekillendirmektedir. Bu süreç devlet egemenliğinin de yeniden tartışılmasına neden olmaktadır. Çünkü dijital teknolojinin bilgi akışı ve üretimi üzerindeki etkisi kökten dönüştürücü hale geldi. Makalenin de odak noktası devlet egemenliğidir. İnternet, küreselleşme ve toplumların giderek birbirine bağlanması ile karakterize edilen dijital çağ, bu geleneksel kavramın yeniden tartışılmasına neden olmaktadır. Hem kamusal hem de özel verilerin dijitalleşmesi yeni iktidar alanları yaratmakta ve devletin bu dijital alanı düzenleme ve kontrol etmedeki rolü hakkında sorulara yol açmaktadır. Bu bağlamda, dijital çağın yeni sosyal, siyasi ve ekonomik düzenini anlamak için bir çerçeve olarak “dijital feodalizm” kavramı kullanılmaktadır. Kavram, feodal sisteme benzer bir şekilde bireyler ve devletler üzerinde giderek daha fazla güç kullanan şirketlerin artan hakimiyetini yansıtmaktadır. Makale, dijital dönüşümün geleneksel devlet egemenliği kavramlarını nasıl değiştirdiğini incelemekte ve dijital çağda devletler, şirketler ve bireyler arasındaki güç dinamiklerinin ulus devlet egemenliği üzerindeki muhtemel etkisini tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Dijital Çağ, Devlet Egemenliği, Dijital Feodalizm, Kapitalizm, Veri Egemenliği.*

Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, E-posta: bedirsala@aku.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6892-2664
Bu makaleye atf için: Sala, Bedir. (2025). Dijital Çağda Devlet Egemenliğini Tartışmak: Dijital Feodalizm, SDE Akademi Dergisi, 5(3), 373-399

DISCUSSION OF STATE SOVEREIGNTY IN THE DIGITAL AGE: DIGITAL FEUDALISM

Bedir Sala

Abstract

As digital technology develops, it accelerates the flow and production of information, reshaping the world in a complex relationship between technology and information. This process also leads to a re-discussion of state sovereignty. The focus of this article is on state sovereignty. The digitization of both public and private data creates new spheres of power and raises questions about the role of the state in regulating and controlling this digital space. In this context, the concept of “digital feudalism” is used as a framework for understanding the new social, political, and economic order of the digital age. The concept reflects the growing dominance of corporations that increasingly exercise power over individuals and states in a manner similar to the feudal system. The article examines how digital transformation is changing traditional notions of state sovereignty. It discusses the impact of power dynamics between states, corporations, and individuals on nation-state sovereignty in the digital age.

Keywords: *Digital Age, State Sovereignty, Digital Feudalism, Capitalism, Data Sovereignty.*

Giriş

Dijital çağ kavramı son yıllarda sıkça kullanılan popüler kavramların başında gelmektedir. Bu kavramın içeriği ve etkilerine ilişkin tartışmaların kaynağı teknolojiadaki gelişmenin ve teknolojinin kullanımının insanın gündelik pratiklerini dönüştürecek düzeyde yaygınlaşmasından kaynaklanıyor. Dijital teknolojinin ekonomiden kültüre, eğitimden siyasete, gündelik hayattan toplumsal alana yaygın kullanımını ifade eden dijital çağ, temelde bilginin dijitalleştirilerek hem kullanımını hem de yeniden üretimini karakterize etmektedir. Dolayısıyla dijital çağ, bilginin tekniğe dönüşümünün hızlandığı, tekniğin de bilginin üretimini ve akışını etkilediği karmaşık bir ilişkinin ortaya çıktığı günümüz dünyasını tanımlamaktadır. Dijital çağ, teknolojinin insanlar arasında iletişim ve etkileşimin hızını ve etkisini belirlemek için kullanılmaya başlanmış olsa da artık bu süreç toplumsal kurumları da içine alarak daha geniş ve derin çaplı bir etkiyi ifade etmektedir. Özellikle her geçen gün dijital alandaki verilerin niceliksel artışı bu verilerin kullanımına ve kontrolüne ilişkin siyasal ve ekonomik temelli yeni rekabet ve çatışmaları tetiklemektedir. Bunun en somut etkisini ekonomik, siyasal ve toplumsal kurumların bir “dijital dönüşüm” sürecine uygun bir şekilde yeniden yapılandırılma politikalarında görmek mümkündür. Bu yeniden yapılandırma sadece basit düzeyde teknolojiden yararlanma anlamına gelmiyor aynı zamanda kurumların temel karakterini ve işleyişini de etkileyecektir. Ayrıca kurumlar için dijital dönüşüm kaçınılmaz bir realite olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı bir kurumun varlığını ve devamlılığını sürdürmek için dijitalleşmeye uyum sağlaması gerektiğine ilişkin yaygın bir kanaat vardır.

Bu dijital dönüşüm sürecinden devletler de doğrudan etkilenmektedir. Dijitalleşme devletler için nasıl bir imkân oluşturuyor? Devlet ve vatandaş ilişkisini nasıl etkilemektedir? Dijital çağ aynı zamanda devletler için egemenliği aşındıran bir realite midir? Devletin rolü ve işlevi değişecek midir? Devletin egemenlik sınırları nerede başlar nerede biter? Bireyler devletin egemenliği dışında bir etkinlik alanı, yaşam alanı ve hareket alanı bulabilir mi dijital çağda? Bu ve benzeri sorular etrafında dijital çağda devlet ege-

menliğinin yeniden tartışılmaya başlandığı söylenebilir (Timmers, 2024). Devlet egemenliğinin bu bağlamda yeniden tartışılmasına yol açan etken ise hacmi sürekli artan özel ve kamusal alana ilişkin verilerin dijitalleştirilmesi sürecidir. Hem verilerin dijital alana aktarılması hem de dijitalleşen bu veriler yeni bir güç alanını ortaya çıkartıyor. Dolayısıyla devletlerin bu güç alanında nasıl bir rol oynayacakları veya bu güç alanının devletlerin mevcut gücünü nasıl etkileyeceği egemenlik açısından önemli olmaktadır.

Bu makale söz konusu tartışmalar bağlamında bir sorun olarak dijital çağda devlet egemenliğine odaklanmaktadır. Kuşkusuz devlet egemenliğine ilişkin tartışmalar oldukça eskidir. Özellikle küreselleşme süreci ile birlikte artan ulus ötesi şirketlerin ve örgütlerin güçlenmesi ve devletler arasındaki bağımlılık ilişkisinin daha yoğun bir şekilde ortaya çıkması egemenliğin yeniden tartışılmasına yol açmıştır. Egemenliğin pratik olarak uygulanması ve işleyişi, küreselleşme ve dijitalleşme gibi yeni gelişmeler karşısında nasıl bir mahiyet kazanacağı ise önemli bir husustur. Dijitalleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni durumu ifade etmek için kullanılan kavramlardan biri de “dijital feodalizm” kavramıdır. Makalede dijital çağda devlet egemenliği bu kavram bağlamında tartışılacaktır. Ancak, öncelikle egemenlik kavramı ve kavrama ilişkin tartışmalara kısaca değinilecektir.

1. Egemenlik Kavramı

Tarihsel olarak, bugün kullanılan bağlamda egemenlik kavramının ortaya çıkışı modern devletlerin kurulmasından öncedir. Özellikle Niccolo Machiavelli, Jean Bodin ve Thomas Hobbes gibi siyaset filozoflarının eserleri egemenlik kavramına ilişkin temel tartışmalara yön vermiştir (Hinsley, 1986). Bu filozofları egemenlik kavramını tartışmaya iten temel etken yaşadıkları dönemin kaotik ortamıdır. Kaotik ortamı ortadan kaldıracak bir siyasal iktidarın meşruiyetine ve uygulanmasına ilişkin bir egemenlik modeli geliştirmeye çalışan bu filozofların ortak noktası iktidarın laikleştirilmesi ve kuvvetler birliği esasıyla tek elde yürütülmesi gerektiğine ilişkin yaklaşımdır. Carl Schmitt (2006: 62) devletin mutlak egemenliğine ilişkin bu yaklaşımın “Tanrı’nın her şeye kadir olduğuna dair teolojik formüllerin

fiiliyatta yüzeysel bir biçimde sekülerleşmesinden başka bir şey” olmadığını iddia eder.

Egemenlik konusunda çok daha net bir çerçeve çizen Hobbes, egemenlik sözleşme ile kurulmuş olsa bile egemen bu sözleşmenin tarafı değildir. Taraf olmadığı için sözleşme kendisi için bağlayıcı olmayacaktır. Taraf olmama hali egemeni mutlak otoriteye dönüştürmektedir (Beriş, 2021: 21-22). Bu egemenlik anlayışını eleştiren liberal yaklaşım ise egemeni anayasaya tâbi kılarak mutlak egemenliğe karşı sınırlı bir egemenlik kuramını savunmaktadır. Özellikle kuvvetler ayrılığı prensibini kabul eden devletlerde devlet organlarının yetkilerinin dağıtılarak otoriter bir yapının önüne geçmek amaçlanmaktadır. Mutlak egemenliğin sınırlandırıldığı anlayış anayasacılık olarak nitelendirilmektedir. Anayasacılığın en temel ve ideal özelliği ise kuvvetler ayrılığına dayanmasıdır (Kleinlein, 2010). Amaç ise vatandaşları korumak ve egemen iktidarın denetimsizliğinin önüne geçmektir. Dolayısıyla totaliter devlete karşı hukuk devleti nosyonu bir güvence olarak savunulmaktadır.

Modern ulus devletin ortaya çıkmasıyla mutlak egemenlik kavramı devletle özdeşleşerek devletin temel bir vasfına dönüşmüştür. Özellikle, günümüzde siyasal toplum üzerinde nihai kararın kimin vereceğini ifade eden egemenliğin devletin bir ayırt edici özelliği olarak yaygın bir şekilde kabul edilmeye başlanması Westphalia Antlaşması (1648) ile ortaya çıkmıştır. Derek Croxton (2001: 569-591) Westphalia Antlaşması’nın tam olarak egemenliği sarıh veya zımni bir şekilde onaylamak yerine müzakerelerin bir sonucu olarak geliştiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla Westphalia egemenlik modelinin devletlerin kendi sınırları içindeki egemenliğinin kabul edildiği, içişlerine müdahale edilmemesi gerektiği ve uluslararası hukuk düzeninin kabul edildiği bir süreci başlatmış olduğunu vurgulamak daha uygun olacaktır. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından kurulan Milletler Cemiyeti (1920) ve İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler (1945) ise devletlerarasında ortaya çıkabilecek dış egemenliğin ihlalini önleyerek uluslararası alanı bir düzene koymayı amaçlamıştır. Uluslararası alanda her bir üyenin egemen eşitliğini kabul eden bu iki kurum Westphalia egemenlik modelinin kurumsallaşmasına katkı sağlamıştır.

Hukuki anlamda devlet egemenliği ise iç egemenlik ve dış egemenlik olarak ayrılmaktadır. İç egemenlik devletin siyasal topluluğu yönetme yetkisini uhdesine almasıdır. Vatandaşın ise itaat etme yükümlülüğü vardır. Egemenlik bu açıdan, devlet için gücü merkezileştiren ve süreklileştiren bir dayanak oluşturmaktadır. Dış egemenlik ise uluslararası hukuk sistemine göre devletlerin bağımsızlığını ve tüm devletlerin eşit birer özne olarak kabul edilmesidir. Devlet uluslararası alanda bağımsız bir taraf ve aktör olarak kabul edilmektedir (Sunay, 2007: 44-45). Egemenlik hakkının kullanımının hukuki bir temele dayandırılarak tüm vatandaşları bağlayıcı kural koyma yetkisi güvenliğin sağlanması, özgürlüklerin korunması, eşitliğin ve adaletin gerçekleştirilmesi gibi gerekçelerle meşru bir temele bağlanarak egemenliğin kaynağının toplumdan alındığı vurgulanmaktadır. Ancak egemenliğin kullanımının toplum sözleşmesi, seçim veya temsil kurumu gibi araçlarla yapılması, egemenliğin devri veya paylaşımı ile ilgili değil, sadece onay ve rıza araçları olduğunu gösterir (Sunay, 2007: 89-90). Dolayısıyla doğrudan veya dolaylı gerekçelere rağmen nihai aşamada egemenliğin kaynağı “egemen” olandır.

Modern ulus devletlerle birlikte bireyler, vatandaşlık bağı ile siyasal bir topluluk olmuştur. Bu siyasi topluluğun nihai aşamada itaat edeceği tek kurum ise devlettir. Egemenlik hakkını uhdesine alan ulus devlet oldukça organize, insanların hayatına müdahale etme, demografiyi yönetme kapasitesi yüksek ve sofistike bir özellik taşımaktadır. Bu yönleriyle modern öncesi imparatorluklardan ve krallıklardan ayrılmaktadır. Ayrıca bu katı özelliklerinden dolayı da değişim konusunda muhafazakâr ve temkinli bir reflekse sahiptir. Bütün bu yönleriyle birlikte ulus devleti güçlü kılan en önemli husus belirli bir coğrafi alanda ve orada yaşayan insanlar üzerinde meşruiyeti kendinden menkul mutlak bir egemenlik modelini uhdesine almış olmasıdır. Egemenliğe ortak olabilecek veya egemenliği aşındırabilecek her türlü tehdide karşı bir teyakkuz hali ise ulus devlet politikalarına nüfuz etmiştir. Egemenlik kavramı genel hatlarıyla bu şekilde değerlendirilebilir. Devlet egemenliği sabit bir veri olarak kabul edilse bile hem devletin kendisi hem de devletin egemenliği altındaki nüfusun tarihsel olduğu dikkate alındığında tarihsellikten kaynaklı değişim karşısında egemenliğin

sarsılması kaçınılmaz olmaktadır. Bundan dolayı egemenliğin devamı ancak değişen koşullar karşısında kendini restore edebiliyor olmasıyla doğrudan ilişkilidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünya, egemenlik konusunda karmaşık bir dinamik yarattı. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, genellikle birbirlerinin etki alanlarına saygı gösterirken, kendi ideolojik ve stratejik çıkarlarını ilerletmek için daha küçük devletlerin iç işlerine de müdahale ediyorlardı. Bu durum, egemenliğin yasal bir ilke olmasına rağmen, pratikteki uygulamasının genellikle güç politikasının gerçeklerine tabi olduğunu da gösterdi. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı sonrası devlet egemenliği tartışmaları, bu kavramı neredeyse mutlak ve sorgulanamaz bir ilke olmaktan çıkarıp koşullu bir ilkeye dönüştürdü. Savaşın yıkıcı etkileri ve uluslararası insan hakları hukukunun yükselişi, bir devletin egemenliğinin insan hakları ihlallerine karşı bir kalkan olmadığı ve devletlerin halklarına ve uluslararası topluma karşı sorumlulukları olduğu yönünde yeni bir anlayışın oluşmasına yol açtı. Diğer taraftan, kapitalizmin dönüşümü ve küreselleşme olgusu egemenliğin yapısal niteliğine ilişkin tartışmaları derinleştirmiştir.

2. Kapitalizm, Küreselleşme ve Egemenlik Tartışmaları

1970’lerde yeni ekonomik ve toplumsal düzen bağlamında ulus devletin rolü ve işlevine ilişkin tartışmalar mevcut egemenliğin durumuna ilişkin yeni değerlendirmelere ve analizlere yol açmıştır. Temel tartışma ise ulus devletlerin devlet dışı güçlü aktörler karşısındaki egemenlik durumlarının ne olacağına ilişkindir. Çeşitli disiplinlerden gelen akademisyen ve entelektüellerin yürüttüğü bu tartışmanın odak noktası daha çok ulus devletin geleceğine yönelik kestirimlerden oluşmaktadır. Bundan dolayı bazı analiz ve değerlendirmeler birer kehanet olarak yorumlanmıştır. Ancak egemenliğe ilişkin iki ana eğilim ortaya çıkmaktadır: egemenliğin değişen ekonomik ve toplumsal koşullardan dolayı zayıfladığını veya zayıflayacağını iddia edenler ile ulus devletin kapitalist sistemin bir parçası olduğunu dolayısıyla değişen koşullara uyum sağlayarak egemenliğini devam ettireceğini iddia edenler.

Wendy Brown'a göre egemenliğin belirli özellikleri vardır. Bunlar: üstünlük, daimilik, kararcılık, mutlaklık, devrolunamazlık ve yargı yetkisi. Brown ulus devletin egemenlik tekeline aşındıran temel koşul ise şöyle açıklamaktadır:

“Geçtiğimiz yarım yüzyılda giderek yoğunlaşan sermaye, insan, fikir, mal, şiddet, siyasi ve dini bağılıkların uluslararasındaki akışları ulus devletlerin bu karma nitelikler üzerindeki tekeline fena halde gölge düşürmüştür. Söz konusu akışlar geçtikleri sınırları aşındırmakla kalmayıp, bu sınırlar içerisinde birer güç olarak kristalleşmekte, böylece egemenliği hem kıyılarında hem de içeriden tehlikeye sokmaktadır” (2011: 27).

Yukarıda Brown'ın özetlediği gerekçelerle klasik ulus devlet egemenliğinin zayıfladığına veya aşındığına ilişkin çeşitli iddialar söz konusudur. Bu iddiaların en güçlü gerekçesi ise küreselleşme ile daha belirgin bir şekilde konuşulan ekonomik koşulların değişmesidir. Özellikle 1970'lerden itibaren etkili olan monetarist yaklaşıma göre devletin piyasadan çekilmesi gerektiği tezinin ve devletin ekonomiye müdahalesinin minimize edilmesi anlayışına dayanan neoliberal politikaların uygulama safhası ile birlikte sermayenin uluslararası düzeydeki etkinliği artmıştır. Ayrıca iktisadi alanda ortaya çıkan bu fikirler ve küreselleşme olgusu hem uluslararası sermayenin güçlenmesine, etkinliğinin artmasına ve ekonomik düzeyde devletlerarasında bir bağımlılık ilişkisini de yaratmıştır. Bu durumu kapitalizmin kaçınılmaz bir durağı olarak okumak mümkündür. Bağımlılık ilişkisi sosyal, kültürel ve siyasi alanı da dönüştürmektedir. Dolayısıyla sermayenin ulusal sınırları aşan bir güce ulaşması ve küreselleşmesi ulus devlet egemenliğine yönelik bir tehdit olarak algılanmasına ve yorumlanmasına yol açmıştır.

Kenichi Ohmae (1996) ise küreselleşme sürecinde ulus devletlerin sermayenin ihtiyacına cevap verebilecek kabiliyetini yitirmeye başladığını ve ulus devletlerin egemenliğinin aşındığını iddia etmektedir. Gerekçe olarak ise ulusal sınırların öneminin sermaye için azalması, şirketlerin ulusal çıkarı aşan politikalar benimsemesi, bilgi teknolojisi sayesinde şirketlerin farklı

lkelerde faaliyet gösterebilmesi ve ulusal aidiyetlerin tüketim alışkanlıkları üzerindeki etkisinin yitirilmesini göstermektedir (Aydın, 2003).

Bu konudaki tartışmalara oldukça temkinli bir şekilde yaklaşan Jurgen Habermas, *Küreselleşme ve Milli Devletin Geleceği* kitabında kapitalist dünya sisteminin önemli sa ayaklarından biri olan mevcut devletler sisteminin zarar görmesinin sistemi olumsuz yönde etkileyeceğini açıklarken “ulusaşırı şirketler güçlü devlet kurumları, özellikle de merkez alanlarda güçlü devlet kurumları olmadan faaliyet yrtemezler, güvenliklerini sağlayamazlar, nispi tekeller oluşturamazlar ve rekabet edemezler” gerekçesine bağlamaktadır. Ayrıca, Habermas küreselleşme ile birlikte egemenliğin zayıflayacağına ilişkin yaklaşıma da mesafeli durmakta ve “küreselleşme, eğer egemenliğin-millî devletlerden alınıp, birtakım milletler-üstü sermaye şirketlerine aktarılacağı türünden önyargıları içeriyorsa bu hem sistemin mantığına terstir ve hem de yakın vade de mümkün gözükmemektedir” (2018: 11-12) değerlendirmesini yapmaktadır. Kuşkusuz, Habermas küreselleşmeyi tartışırken küreselleşmenin etkilerini yadsımıyor ancak ulus devlet egemenliğini ortadan kaldıracak bir etkiyi içermediğini çünkü küreselleşmenin de ulus devlet gibi kapitalist sistemin bir uzantısı olduğunu iddia etmektedir.

Küreselleşme ve ulus devlet egemenliğine ilişkin tartışmalar güncelliğini yitirirken dijitalleşme olgusu ulus devlet egemenliğine ilişkin tartışmaları yeniden gündeme getirmiştir. Çünkü dijitalleşme toplumsal alanı hem ilişkiler düzeyinde hem de yapısal düzeyde dönüştürebilecek yeni bir olgudur. Bu konuda, dolaylı bir şekilde de olsa, en kapsamlı erken analizlerden biri de Manuel Castells’e aittir. Castells (1996) bilgi ve teknolojiadaki ge-lişmelerle birlikte toplumun ağlarla birbirine bağlandığını ve “ağ biçimli, küreselleşen bir dünya yarattığımızı” (Giddens ve Sutton, 2024: 17) açıklar. İnsanlar, kurumlar ve teknolojik araçlar arasında sürekli bir bağlantı vardır. Bilginin paylaşıldığı ve etkileşimin arttığı bu ağ temelli toplumdan her şeyin dijitalleştiği bir dünyaya doğru gidilmektedir. Dijitalleşme nesnel dünyaya alternatif veya nesnel dünyayı minimize eden sanal bir dünyanın da kapısını açmaktadır. Bu kavşakta devletin rolü ve nerede duracağı ise

egemenlik üzerine düşünenler için önemli bir gündem olacaktır. Nitekim dijital feodalizm kavramı da bu bağlamda kullanılmaktadır.

3. Dijital Feodalizm ve Egemenlik

Geleneksel ulus devlet, fiziksel sınırı belirli olan bir coğrafyada ve bu coğrafyadaki insanlar üzerinde mutlak egemenlik hakkını kullanabiliyordu ancak dijitalleşme ile birlikte insanlar arası etkileşimin ve paylaşımın coğrafi sınırları kolayca aşabildiği bir durumda egemenlik hakkını nasıl kullanacağı tartışmalıdır. Her şeyin dijitalleştiği bir çağda veri ve verilerin kontrolü büyük bir güç olmaktadır. Bu gücü kimin kontrol edeceği egemenlik açısından önemlidir. Hâlihazırda büyük veri setlerine (Big Data) sahip şirketler verileri kullanarak çeşitli istatistiksel bilgiler üretebiliyor. Ayrıca bu verilerden hareketle ekonomik, siyasal ve sosyal alana ilişkin çeşitli öngörülerde bulunmak ve insanları manipüle etmek mümkündür. Bundan dolayı her gün sayısızca verinin oluşturulduğu dijital ortamda bu verileri toplamak, analiz etmek ve yorumlamak ilgili şirketler için önemlidir. Bu yeni durumun yol açtığı siyasal ilişkiyi açıklamak için “dijital feodalizm” kavramı kullanılmaktadır.

Feodalizm, tarıma dayalı Ortaçağ Avrupa toplumunu nitelendirmek için kullanılan bir kavramdır. Feodal düzende merkezi otoritenin zayıf olduğu toplumda toprak sahibi derebeyi ile toprağı işleyen köylüler (serfler) arasında hiyerarşik bir ilişki vardır. Köylüler toprak sahibine bağlı ve koruması altındadırlar. Ortaçağ toplumunu nitelendirmek için kullanılan bir kavramın günümüz dünyasına teşmil etmek ilk etapta analojik bir bağlantı kurmayı zorlaştırabilir. Ancak buradaki analojide dijital platformların sahipleri derebeyleri, kullanıcılar ise üretici sınıf olan köylüleri temsil etmektedir. Feodalizm kavramını bu bağlamda ilk kullananlardan biri Yale Üniversitesi hukuk profesörü James Grimmelmann’dır. Grimmelmann (2009) bir sanal topluluk olan Second Life üzerine yazdığı *Virtual World Feudalism* adlı makalenin özetinde şu açıklamayı yapar:

“Second Life feodal bir toplumdur. Hayır, mecazi anlamda değil. Gerçek anlamda. Sanal dünya hukuku akademisyenlerini iki sorun meşgul etmektedir: Geliştiriciler ve kullanıcılar arasındaki siyasal ilişki nedir? Bu dünyadaki nesnelere mülkiyet muamelesi yapmalı mıyız? Sanal siyaset ve mülkiyetin, feodal siyaset ve mülkiyet gibi ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı olduğunu kabul ederek her iki soruda da ilerleme kaydedebiliriz. Kiracının/kullanıcının lordu/geliştiricisi ile olan ilişkisi hem mülkiyet menfaatini yaratır hem de onu uygular. Feodal İngiltere’deki toprak mülkiyeti ile Second Life’teki mülkiyet arasındaki benzerlik, çevrimdışı mahkemelerin sanal öğelerdeki kullanıcı çıkarlarını, bunları tam gelişmiş modern “mülkiyet” olarak ele almadan kademeli olarak koruması gerektiğini göstermektedir” (Grimmelmann, 2009: 126).

Grimmelmann platform üzerindeki arazilerin satışı ve parsellenmesinin, başka bir ifadeyle mülkiyet ilişkilerinden hareketle feodal dönemle benzerliğine dikkat çekmektedir. Makalenin sonunda bu ve benzeri oyunların “modern toprak mülkiyetinin aynı mantığından ziyade feodal toprak mülkiyetinin ilişkisel mantığını takip ettiğini kabul etmeliyiz” (2009: 130) ifadesini kullanır. Günümüzdeki sanal dünyanın ulaştığı seviye itibarıyla Second Life primitif bir platform olarak kalmaktadır. Kuşkusuz platform sahipleri ile kullanıcılar arasında doğrudan feodal sistemdeki gibi bir sahiplik ilişkisi görülmeyebilir. Ancak sosyal medya veya online alışveriş platformlarının kullanıcıların verilerini toplaması ve işlemesi açısından veri bazlı bir sahiplik ilişkisinden bahsedilebilir. Özellikle dijital alandaki güç ve kontrolün büyük şirketlerin elinde olmasını ve bu büyük şirketlerin sosyal medya ve online alışveriş platformları ve bulut hizmetleri gibi dijital alanın temel altyapısını ve burada üretilen veriyi kontrol etmeleri ve sahiplenmeleri dikkate alındığında, Ortaçağ Avrupa’sındaki gibi dijital çağda da güç ve kontrolün belirli şirketlerin (derebeylerin) elinde yoğunlaştığı ve kapitalizmin sömürücü ilişkilerinin dijital çağda da devam ettiği güçlü bir iddiaya dönüşmektedir (Harrison, 2021; Arditi, 2023).

Büyük şirketlerin sahip olduğu verileri siyasal alanda da kullanma olasılığı yüksektir. Çünkü dijital bilgi en nihayetinde bir araçtır ve bu aracı

kullanan bir güç bunu bir iktidar kaynağı olarak kullanabilir. Günümüzde ilk akla gelen Google, Amazon, Facebook, Twitter / X gibi şirketler neredeyse internet kullanıcılarının büyük bir kısmının verilerine sahip ve bu verileri kullanma konusunda da olağanüstü bir hakka sahipler. Mevcut hukuki altyapı henüz verilerin kontrolü ve kullanımı konusunda basit düzeyde düzenlemeler içermektedir. Bu şirketler kendi aralarında da ciddi bir rekabet içerisindeyler. Adı geçen ve benzeri platformlar hem siyasi hareketlerin performans alanına dönüşmekte hem de bu platformların kendileri filtreleme ve sansürleme gibi uygulamalarla politik bir tercihi yansıtmaktadırlar. Bu güç sayesinde devletlerin ve siyasetin işleyişini etkilemektedirler. Çünkü gerçek kişilere ait verilerin toplandığı ve tutulduğu yer yeni feodal beylerin kontrolü altındadır.

Büyük teknoloji şirketlerinin sahip olduğu büyük miktardaki veriyi algoritmayla analiz ederek davranışı tahmin etme ve yönlendirme, bireylerin ve grupların etkileşim biçimlerini etkileme, içerikleri denetleme ve bilgiyi kontrol etme ve tüm bu konularda tekel oluşturacak şekilde düzenleme yapma potansiyeli vardır. Diğer taraftan feodal düzenin temel özelliği merkezi otoritenin zayıf ve sınırlı düzeyde kalmasıdır. Merkezi otoriteden ziyade yerel otoritelerin belirleyici olduğu bir sitemdir. Egemenlik ise dağınıktır. Dolayısıyla böyle bir realite karşısında devletin mutlak egemenliği nasıl devam edecektir? Bu soruya açıklayıcı bir cevap vermek için yeni egemenlik ölçütleri bağlamında mevcut devlet egemenliğini tartışmak gerekmektedir. Bu yeni egemenlik ölçütünün başında ise veri kontrolü ve kullanımı gelmektedir.

4. Veri Egemenliği

Verilerin toplanma, kullanılma ve kontrol edilme biçiminin siyasal ilişkiler üzerinde derin bir etkisi vardır. Verilerin birkaç güçlü şirketin elinde yoğunlaşması eşitsizliğe, ayrımcılığa ve kurumlara olan güvenin sarsılmasına yol açabilmektedir. Ayrıca veri egemenliği, mahremiyetin korunması ve bireylerin dijital kimliklerini kontrol edebilmeleri ile yakından bağlantılıdır. Kişisel veriler üzerindeki kontrolün kaybedilmesi, bireylerin özerk-

liği ve saygınlığı açısından çeşitli sonuçlar doğurabileceği gibi dijital veriler coğrafi sınırları aıtığı için veri egemenliği geleneksel ulusal egemenlik kavramını da sorgulatmaktadır. Nitekim devletler sınır ötesi veri akışlarını düzenleme ve kontrol etme konusunda zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Dijital ağda ekonomik ve siyasi gücün temel kaynağını artık veri oluşturmaktadır. Bundan dolayı bireylerden ülkelere ve uluslararası organizasyonlara kadar değişen veriler üzerindeki kontrol aynı zamanda sahiplik anlamına da gelmektedir. Çünkü veri kontrolü verilerin gerçek sahipleri üzerinde de egemenlik sağlama imknı sağlıyor. Verinin kontrolü kişileri, grupları ve toplumu yönetmek, yönlendirmek ve açıklamak için şirketler ve kamu kurumları için kolaylıklar sağlamaktadır. Dolayısıyla verinin kullanımına kimin karar vereceği, verilerin nasıl kullanılacağı ve veri sahibinin burada nasıl bir rol alacağı üzerinde durulmaya değerdir. Çünkü artık dijital veriler bireysel ve toplumsal alanın büyük bir bölümünü etkilemektedir. Bundan dolayı “yeni veri odaklı teknolojilerin ve altyapılarının geliştirilmesi, uygulanması ve ayarlanmasıyla ilgili tartışmalarda veri egemenliği kavramı” (Hummel vd., 2021) kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda egemenlik kavramının da çoğunlukla dijital veriler üzerinde “kolektif bir kontrolü” ifade etmek için kullanıldığını ifade etmek gerekir (Couture ve Toupin, 2019). Ancak burada, şirketlerin büyük oranda veri egemenliğini elinde bulundurmasının devlet egemenliği açısından ne tür sonuçlar ve etkiler doğuracağı önemlidir.

Mevcut durumda veriyi kontrol eden ile verinin sahibi arasında kapsayıcı olmayan bir müzakere ve hakların tanınması konusunda bir saygıdan bahsedilebilir. Nitekim bazı platformlar kullanım hakkı ve bilgilerin üçüncü şahışlarla paylaşılmaması konusunda kullanıcılara sembolik bir taahhüt verdiğini ifade ediyor. Ancak veri kontrolünün ve dolayısıyla veri egemenliğinin tam olarak ne anlama geldiği konusunda henüz popülerleşen bir duyarlılıktan bahsetmek zordur. Çoğunlukla devletler ve şirketler veya şirketlerin kendi aralarında yürüttükleri bir tartışma ve rekabet olarak devam etmektedir.

Dijitalleşen bir dünyada iktidarın temel kaynaklarından biri olan verinin belirli şirketlerin elinde toplanıyor olması bireysel özgürlüğün geleceği açısından da belirli riskler taşımaktadır. Jan Philipp Albrecht bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Bu, özellikle yeni ekonomiyi yönlendiren ve sürdüren şey için geçerli: isteklerimizi, yeteneklerimizi, yaşam tarzımızı ve zayıflıklarımızı anlamayı mümkün kılan ‘kişisel verilerimiz’. Bize danışmadan ve ne yaptıklarına dair en ufak bir bilgi dahi vermeden hakkımızda toplayabildikleri her türlü bilgiyi topluyorlar. Dijital çağın sabit parası, deyim yerindeyse, biz farkına bile varmadan cebimizden çalınıyor. Bu süreç o kadar gizlice ve pratikte hiçbir düzenleme olmaksızın devam ediyor ki, bu işletmeler artık dünyanın en büyük işletmeleri haline geldi. Neredeyse tarihteki tüm şirketlerden ya da devletlerden daha fazla hareket alanına ve etkiye sahipler. Eğer işler olduğu gibi kalırsa, dijitalleşen dünyada tamamen haklarımızdan mahrum kalacağız ve kolayca dolandırılacağız. Kendimizi, bu şirketler hakkımızda büyük miktarda bilgi topladıkları ve günlük yaşamlarımıza daha fazla dahil oldukları için ortaya çıkan ve hüküm süren totaliter kontrollü bir toplumda yaşarken bulacağız” (Albrecht, 2016: 473-474).

Albrecht, dijital şirketlerin kişisel verileri kontrol ederek ve kullanarak muazzam bir güce sahip olduklarını vurgulamaktadır. Kişisel verilere sahip bu şirketler bireylerin arzuları, yetenekleri ve zayıflıkları hakkındaki bilgilere erişimi kontrol ederek insanların dünyayla ve birbirleriyle nasıl etkileşime gireceklerini de etkileyebilmektedir. Büyük bir güç sağlayan bu kontrol Michel Foucault’nun iktidar kavramı üzerinden anlaşılabilir. Foucault, *The Birth of Biopolitics* (2008) eserinde kontrol ve disipline dayalı egemen güçten bireysel özgürlüğü teşvik eden ancak piyasa odaklı mantıkların kısıtlamaları içinde olan yönetim biçimlerine doğru tarihsel değişimi sunarken çağdaş neoliberal toplumlarda gücün nasıl işlediğine ve hayatlarımızı nasıl incelikli ve yaygın yollarla şekillendirdiğini açıklamaktadır. Bu bağlamda dijital çağda güç, sadece fiziksel kontrolle ilgili değil, aynı zamanda bilgiyi, davranışları ve kimlikleri şekillendirme becerisiyle de ilgili olduğuna dair çıkarımlar yapılabilir. Dolayısıyla kişisel verilerin kitlesel

bir şekilde toplanması ile insan davranışının her yönüyle analiz edebilen, satılabilen ve gelecekteki davranışları tahmin etmek için kullanılabilen verileştirme politikası yeni güç alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni güç alanı büyük şirketler için kısıtlı rıza ve kısıtlı şeffaflık ile veri toplayarak insanların eylemlerini, tercihlerini ve heveslerini çok daha profesyonelce metalaştırmak ve manipüle etmek için olanak sağlıyor.

Dijital ekonomide şirketler kişisel verilerden ekonomik değer ve sermaye elde etmektedir. Şirketler geleneksel üretim araçlarından farklı olarak veri toplama ve davranışsal tahminlerle bir zenginlik elde ediyor. Bu zenginlik ekonomik ve siyasi alanda bir güce dönüşebilmektedir. Nitekim günümüzde dünyanın ekonomik değeri en yüksek şirketleri (Microsoft, Google, Amazon, Meta) arasında dijital alanı kontrol eden ve veri toplayan şirketler de yer almaktadır. Biriktirdikleri veriler sayesinde daha önce görülmemiş şekilde toplumu kontrol etme potansiyeline sahip şirketlerin varlığı teknolojik determinist yaklaşımın vurguladığı gibi insanlar hakkında kendilerinden daha fazla bilgiye sahip teknoloji şirketlerinin kısıtlamalarına maruz kalacakları totaliter bir geleceğe işaret etmektedir (Crawford, 2013). Dijital ekonomide büyüyen şirketlerin denetlenemeyen gücü, hesap verebilirlik ve şirket çıkarları karşısında insanların haklarına ilişkin düzenlemelerin yeterli düzeyde olmaması bir belirsizlik ortamı oluşturmaktadır. Bu belirsizlik ortamı dijital alanda Ortaçağ feodal düzenindeki gibi bir sömürü ilişkisine benziyor. Kuşkusuz dijital ortam yeni özgürlük biçimleri yaratmakta ancak bu özgürlük ortamı daha çok verinin toplanmasını mümkün kılarak paradoksal bir şekilde yeni kontrol mekanizmalarının geliştirilerek alternatif olasılıkları kısıtlayan bir süreci de tetiklemektedir. Dolayısıyla dijital çağda güç ve kontrol ilişkilerinin değişmesi, şirketlerin bireyler üzerinde ulus devletlerin aleyhine olacak şekilde Ortaçağ Avrupa'sındaki gibi yarı egemen bir güç kullanımının ortaya çıkması şimdilik dijital feodalizm kavramı ile ifade etmek mümkündür (Jensen, 2020).

Yanis Varufakis'de (2023) aynı bağlamda “technofeudalism” kavramını kullanır. Nitekim “yeni feodalizm” kavramının popülerleşmesinde Varufakis'in kitabının önemli bir yeri var. Dijital ekonominin evrimine

ilişkin daha çok teorik düzeyde değerlendirmelerde bulunan Varufakis, dijital verileri kontrol eden şirketlerin kapitalist ekonomiyi de değiştirerek Ortaçağ feodal sistemine benzettiğini, insanların istemeden de olsa kendilerine sahip şirketlerin değerini arttırdığını ve dijital platformlarda sürekli paylaşım yaparak dijital feodal beylerin kölelerine dönüştüğünü iddia eder.

“Bulut sermayesinin nelerden oluştuğunu düşünün: akıllı yazılımlar, sunucu çiftlikleri, baz istasyonları, binlerce mil uzunluğunda optik fiber. Yine de tüm bunlar ‘içerik’ olmadan değersiz olurdu. Bulut sermayesi stokunun en değerli kısmı fiziksel bileşenleri değil, Facebook’ta yayınlanan hikayeler, Tik Tok ve YouTube’a yüklenen videolar, Instagram’daki fotoğraflar, Twitter’daki şakalar ve hakaretler, Amazon’daki yorumlar veya basitçe, telefonlarımızın Google haritaları en son trafik noktası konusunda uyarmasına izin vererek uzaydaki hareketimizdir. Bu hikayeleri, videoları, fotoğrafları, şakaları ve hareketleri sağlarken, bulut sermayesi stokunu -herhangi bir pazarın dışında- üreten ve yeneden üreten bizleriz” (Varufakis, 2023: 84).

Varufakis, dijital ortamda ortaya çıkan sermayenin maddi bileşenlerden değil de dijital verilerden elde edildiğini ve sermayenin doğasının değiştiğini de ifade etmektedir. Bu yeni sermaye, insanların dijital platformlardaki etkileşimleri yoluyla ürettikleri içerikten oluşmaktadır. Sosyal ağlardaki kişisel hikayelerden insanların gerçek zamanlı konumlarına kadar etkileşimler veri olarak dijital bir ekonomide değerli metalara ve daha sonra sermayeye dönüştürülmektedir. Üretilen içeriklerin “herhangi bir pazarın dışında” sermayeye dönüşmesi sofistike bir sömürüyü işaret etmektedir. Ağa bir şekilde dahil olan kullanıcılar bu yeni ekonomik sistemin feodal beylerini beslemek için veriler üretmektedir. Dolayısıyla bu üretim tarzı günümüz dijital toplumunda yeni güç ve sömürü biçimini yaratmaktadır.

Dijitalleşen toplumda verinin işlevi üzerinde duran Byung-Chul Han ise “big data’nın insan davranışını sadece gözetlemekle kalmayıp psiko-politik bir yönlendirmeye tabi kılacağını ifade ederek “dataizm bizzat bir ideolojidir. Dataizmin dijital bir totalitarizme gider” değerlendirmesinde

bulunur. Foucault, iktidarın bedene yönelik biyopolitik uygulamalarla nüfusu nesnelleştirdiğini ifade ederken Han ise her şeyin verileştiği dijital çağda bedeni aşarak psikolojiye de sirayet eden “psikopolitik” bir sürece evrildiğini vurgular. Han’a göre Big Data, insan davranışlarının ince ayrıntılarını dijital platformlardaki etkileşimleri izleyerek ve kayıt altına alarak etkili bir gözetimi mümkün kılmakta ve insanların tercihlerini, eylemlerini ve psikolojilerini analiz etmektedir. Tercihlerin ve duyguların kontrolünün bir araç haline geldiği bu süreci psikopolitik kavramıyla tanımlamaktadır. Süreç, bireylerin gündemi kurumsal gündemlerle uyumlu hale getirilerek manipüle edilmekte ve güç, veriyi kontrol edenlerin elinde yoğunlaşmaktadır (Han, 2019: 63-70).

Dijital feodalizmde kullanıcılar birer veri sağlayıcıya dönüşmektedir. Platformlar kullandıkları araçları bilgileri toplayacak şekilde tasarlamaktadır. Bu uygulama yeni eşitsizlikler, dışlamalar ve teknolojik bağımlılığa yol açarak kullanıcıların/bireylerin özerkliğini ve mahremiyetini sınırlandırırken yeni feodal beylere ise orantısız düzeyde çeşitli faydalar sağlamaktadır. Platformlar topladıkları verilerden hangilerine öncelik vereceğini ve bunların nasıl yorumlanacağını belirleyerek kamu algısını, siyasal ve sosyal dinamikleri önemli ölçüde değiştirebilmektedir. Bu durum karşısında dijital hakların korunması için düzenleyici çerçeveyi kimin ve nasıl hazırlayacağı ise devleti doğrudan ilgilendirmektedir.

Yukarıda da açıklandığı gibi veriler, dijital platformlar ve bireylerin hakları üzerinde devlet yerine büyük şirketlerin baskın olduğu bir tür feodalizm olarak görülmektedir. Kuşkusuz devlet, hala mutlak egemenliğini korumaktadır. Ancak dijital alanda, şirketler teorik olarak devlet egemenliği altında olmalarına karşılık devletin etkin bir şekilde düzenleme yapmakta zorlandığı dijital platformlar ve verilerin kullanımı gibi stratejik kaynakları kontrol etmektedir. Bu şirketler, iletişim ve hatta kamuoyu üzerinde küresel kontrol uygulayarak devletlerin bilgi akışını düzenleme ve vatandaşların haklarını koruma kabiliyetini azaltabilir. Ayrıca vergi düzenlemeleri veya veri koruma yasalarına bağlı olarak faaliyetlerini bir ülkeden diğerine taşıyabilir, böylece hükümetlerin tek tip kurallar uygulama kabiliyetini de zayıflatabilir.

Günümüzde verilerin kontrolü devletler için önemli bir konudur. Örneğin, Avrupa Birliği dijital egemenliğini Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR) gibi düzenlemelerle güçlendirmeye çalışmıştır, ancak teknoloji şirketleri ekonomik güçleri ve ölçekleri nedeniyle bu düzenlemeleri etkileyebilmekte ve hatta atlatabilmektedir (Başalp, 2015). Şirketlerinin gözetim gücü (coğrafi konum verilerinin, tarama geçmişlerinin vb. toplanması yoluyla), devletlerin egemenliğini potansiyel olarak nasıl zayıflatabileceğini göstermektedir. Hatta bazı şirketler daha fazla gözetim gerçekleştirmek için hükümetlerle işbirliği yapmakla suçlanmakta, bu da bilginin kontrolünde devlet ve özel sektör arasındaki dengeye ilişkin soruları gündeme getirmektedir (P. I., 2022: 6-12). Ekonomik olarak güçlü olan bu şirketler bazı devletlerin gelirlerini geride bırakacak düzeyde bir piyasa değerine sahiptir. Ekonomik stratejileri ulusal ve uluslararası politikaları doğrudan etkileyebilmektedir. Devletler yatırım çekmek için avantajlı vergi koşulları sunarak şirketlerle pazarlık yapmak durumunda kalıyor. Dolayısıyla şirketler ulusal yasalardan bağımsız olarak bazı davranış kurallarını, örneğin içerik denetleme politikası, ifade özgürlüğü ve medya düzenlemelerine ilişkin ulusal mevzuatla çelişebilir ve bunu devletlere kabul ettirebilir.

Sonuç

Dijital feodalizm çoğunlukla şirketlerin bireyler üzerindeki kontrolüyle ilgili olarak tartışılrsa da aynı zamanda kamu hizmetlerinin sağlanması, sosyal hayatın düzenlenmesi ve ekonominin yönetimi gibi geleneksel olarak devletin işlevlerini yerine getirmeye yönelebilmektedir. Eğitim, sağlık, bilgi, iletişim ve ulaşım gibi birçok kamu hizmeti dijital alanda artık büyük ölçüde özel şirketler tarafından kontrol edilmektedir. Dijital gücün birkaç şirketin elinde toplanması, devletlerin kendilerini bağımlı bir konumda bulmaları anlamına gelmektedir. Bu durum, küresel teknolojik altyapılarla giderek daha fazla birbirine bağlanan bir dünyada, devlet ile vatandaşları ve devletlerin kendi aralarındaki geleneksel güç dinamiğini de dönüştürmektedir. Ayrıca merkezi olmayan bu yeni dijital alanda devlet kontrolünün zayıf kalması veya devlet düzenlemeleri olmadan finansal

ilişkiler ve akışlar, veri kontrolü ve yönetimi veya gözetimin gerçekleşmesi devletlerin egemenliğini sorgulatmaktadır.

Dijital çağ verilerin, dijital altyapıların ve insanların haklarının yönetiminde devletlerden ziyade dijital feodal beylerin başat oyuncu olduğu bir tür feodalizm olarak görülüyor. Ancak devletlerin dijital çağ karşısında nasıl bir politika izlediğini, egemenliği aşan boyutuyla dijitalleşmenin bir tehdit mi yoksa devlet egemenliğini kesifleştiren bir araç mı olduğuna bakmak gerekmektedir. Böylece dijitalleşmenin devlet egemenliğini nasıl etkilediğine ilişkin bir açıklama modeli ortaya konulabilir. Kuşkusuz yasal ve politik gücü hala elinde bulunduran ulus devletler ile küreselleşmiş ekonomik ve toplumsal güce sahip şirketler arasında artan bir gerilim vardır. Ayrıca devlet egemenliği dijital alanda tam olarak sağlanabilmiş değildir. Devletlerin kontrolü dışında kalan muazzam bir veri üretim ve kontrol alanı vardır. Devletlerin klasik egemenliğini devam ettirebilmesi için dijital alana da egemen olması gerekmektedir. Bu bağlamda dijital alandaki egemenlik devletin kendi sınırları içerisinde dijital teknolojilerin kullanımını kontrol etme ve düzenleme kabiliyetini ifade eder. Bu kavram kişisel verilerin korunmasını, teknoloji şirketlerinin düzenlenmesini ve dijital altyapıların güvence altına alınmasıyla ilişkilidir. Vatandaşlar tarafından üretilen veriler genellikle başka ülkelerde bulunan sunucularda yer almaktadır. Bu durum, mahremiyet ve devletin bilgi üzerindeki kontrolü açısından güvenlik açığına yol açmaktadır. Bundan dolayı devletler vatandaşlarının verilerini nasıl koruyacakları ve dijital bir ortamda egemenliklerini nasıl sürdürecekleri ile ilgilenmeye başladılar. Bu bağlamda egemenliğin de yeniden tanımlanması gerekir. Çünkü klasik egemenlik kuramı dijital alandaki hareketliliği kapsamamaktadır. Zaten klasik egemenliğin temel vasıflarından biri de vatandaşların kontrolüyle ilişkilidir. Eğer dijital alan fiziksel alanın bir uzantısı olarak kabul edilecekse egemenlik için bu alanın kontrol edilmesi önemlidir. Ancak eğer dijital alan fiziksel alanın dışında olarak kabul edilecekse yine egemenliğin bu alana sirayet etmesi gerekir çünkü günümüzde dijital alan fiziksel alanı belirleyen bir etki seviyesine ulaşmış durumdadır.

Dolayısıyla her koşulda dijital alanın kontrolü devlet egemenliğini ilgilendirmektedir. Ancak mevcut durumda devlet bir otorite olarak dijital alanı kontrol etmek istese bile devletin otoritesi dışına çıkan farklı otoritelerin varlığı egemenliği aşındırmış gibi görünmektedir.

Mülkiyet ve bireylerin dijitalleştiği bu süreçte şirketlerin veri kontrolü sadece yeni sermaye birikimi ve iş gücü sağlamıyor aynı zamanda küresel düzeyde kontrol edilemez bir politik etki de sağlıyor. Bu etki devletin işleyiş biçimi ve işlevini de değiştirme kapasitesini içerdiği gibi egemenliğin kapasitesini de azaltmaktadır. Mülkiyetin ve bireylerin dijitalleşmesi hem fiziksel hem de sosyal varlıkların veri toplama, dijital varlıklar ve çevrimiçi kimlikler gibi dijital formatlara dönüştürülmesini ifade eder. Sosyolojik olarak insanların mülkleri, kimlikleri ve diğer insanlarla ilişkileri değişmektedir. Mülkiyet ve kimlik fiziksel varlığa sıkı sıkıya bağlıken dijitalleşme ile sanal kimlik ve mülkiyet biçimleri ortaya çıktı. Bu dijital formlar kontrol edilebilir, izlenebilir ve paraya dönüştürülebilir. Verinin ekonomik kaynağa dönüştüğü bu süreçte devlet kontrolü dışında bir sermaye birikiminin önü açılmış durumdadır. Devlet karşısında şirketleri güçlendiren de bu yeni sermaye biçimidir. Bu yeni sermaye biçimi tüm kullanıcıları birer işçiye dönüştürmektedir. Çalışanlarını sürekli izleyen, performanslarını doğrudan veriye dayalı ölçütlerle ilişkilendirildiği bir tür “dijital gözetim” düzeni de yaratmaktadır. Bu durum şirketler için daha fazla verimlilik ve kâr sağlayabilir, ancak aynı zamanda çalışanların özerkliği, mahremiyeti ve işçi hakları üzerinde de etkileri vardır. Tam da bu durum yeni sermaye ile çalışanlar arasında bir krizin ortaya çıkmasına yol açabilir. Dolayısıyla böylesi muhtemel bir kriz durumunda devlet kullanıcıların bir sığınağına dönüşecektir. İşte tam da devlet egemenliğinin dijital alana sirayet edecek şekilde tesisi böylece mümkün olacaktır. Devlet her ne kadar sermayenin etkisi altında olsa bile devletin “görelî özerkliği” devlet egemenliğinin yeni koşullar karşısında restore edilmesini ve varlığını tahkim etmesini mümkün kılacaktır. Bundan dolayı dijital feodalizmi bir ara dönem olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır. Ayrıca insanların fiziksel varlığının en temel varlık olma ayrıcalığını kolay kolay yitirmeyeceği dikkate alındığında hâlihazırda dijital feodalizm devletin egemenliğine ilişkin sarsıcı şüphelere

yol açsa bile son kertede tayin edici egemenlik devlet egemenliği olacaktır. Ayrıca devletin dijitalleşmeyi bir araç olarak kullanıp mutlak egemenlik kapasitesini optimize etme olasılığı ise daha fazladır. Dolayısıyla eğer dijital çağda egemenlik tartışılacaksa dijitalleşmenin devletin mutlak egemenliğini nasıl optimize ettiğini tartışmak daha uygun olacağı gibi içinde yaşadığımız sürecin mahiyetini daha iyi kavramayı da mümkün kılacaktır.

Ulus devlet egemenliğinin tehdit altında olduğuna ilişkin bir politik dil devlet yöneticileri tarafından da kullanılmaktadır. Sürekli daha fazla bağımsız olma, egemen olma gibi bir çaba dile getirilmektedir. Ancak egemenliğin aşındığına ilişkin söylem ve öne sürülen gerekçeler tam tersi olarak ulus devletlerin egemenliğinin daha da pekiştirmesine ve egemenliğini güncelleştirmesine neden olabilir. Özellikle ulus devlet egemenliğinin devam edeceğinin en somut örneği insanların giderek daha riskli bir dünya da yaşıyor olmalarıdır. Liberalizmin klasik toplumsal dayanışma unsurlarını, özellikle cemaati, aile veya topluluk gibi bağlanma unsurlarını zayıflatması bireyleri tek başına kalmaya zorlamıştır. Bu durum bir sığınak olarak ulus devletlerin güçlenmesine yol açmıştır. Dijitalleşme de benzer bir süreci tetiklemektedir. Nitekim dijital bilgiye hükmeden şirketlerin toplumu tümüyle denetleyeceğine ve yönlendireceğine yönelik bir “inanç” olsa da bu şirketlerin yarattığı imkânların devletin mutlak egemenliğini güncellemesi ve güçlendirmesi için bir araca dönüşebilme olasılığı ise daha fazladır.

Kaynakça

Albrecht, Jan Philipp (2016). Regaining Control and Sovereignty in the Digital Age. Wright, D., De Hert, P. (Ed.) *Enforcing Privacy. Law, Governance and Technology Series* (473–488). Springer.

Arditi, David. (2023). *Digital Feudalism: Creators, Credit, Consumption, and Capitalism*. Emerald Publishing Limited.

Aydın, M. Kemal (2003). Küreselleşme Karşısında Ulusal Devlet: Hepimizin Kafası Karışık. *Bilgi Dergisi*, (6), 121-127.

Başalp, Nilgün (2015). Avrupa Birliği Veri Koruması Genel Regülasyonu'nun Temel Yenilikleri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21 (1), 77-106.

Beriş, Hamit Emrah (2021). *Egemenlik: Modern Devletin İnşası*. Kadim Yayınları.

Brown, Wendy (2011). *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik* (Emine Ayhan, Çev.). Metis Yayınları.

Castells, Manuel (1996). *The rise of the network society*. Oxford: Blackwell Publishers.

Couture, Stephane & Toupin, Sophie (2019). What does the notion of “sovereignty” mean when referring to the digital?. *New Media & Society*, 21 (10), 2305-2322. <https://doi.org/10.1177/1461444819865984>.

Crawford, Susan (2013). *Captive Audience: The Telecom Industry and Monopoly Power in The New Gilded Age*. Yale University Press.

Croxton, Derek (2001). The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty. *The International History Review*, 21 (3), 569-591.

Foucault, Michel (2010). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France*. Picador.

Giddens, Anthony & Sutton Philip W. (2024). *Sosyolojide Temel Kavramlar* (Özlem Akkaya, Çev.). Phoenix Yayınevi.

Grimmelmann, James (2009). Virtual world feudalism. *Yale Law Journal Pocket Part*, (118), 126-130. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1331602

Habermas, Jurgen (2018). *Küreselleşme ve Milli devletin Geleceği* (Medeni Beyaztaş, Çev.). Yarın Yayıncılık.

Han, Byung Chul (2019). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri* (Haluk Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.

Harrison, Stan (2021). Digital Feudalism: Sharecropping, Ground Rent, and Tribute. *Rethinking Marxism*, 33 (2), 217-245. DOI: 10.1080/08935696.2021.1893084.

Hinsley, Francis H. (1986). *Sovereignty* (2nd ed.). Cambridge University Press.

Hummel, Patrik, Braun, Matthias, Tretter, M., Dabrock, Peter (2021). Data sovereignty: A review. *Big Data & Society*, 8 (1). <https://doi.org/10.1177/2053951720982012>.

Jensen, Jakob Linnaa (2020). *The Medieval Internet: Power, Politics and Participation in the Digital Age*. Emerald Publishing Limited.

Kleinlein, Thomas (2010). On Holism, Pluralism, and Democracy: Approaches to Constitutionalism beyond the State. *The European Journal of International Law*, 21 (4), 1075-1084.

Ohmae, Kenichi (1996). *Ulus-Devletin Sonu: Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi* (Zülfü Dicleli, Çev.). Türk Henkel Dergisi Yayınları.

Privacy International. (2022). *Challenging Public Private Surveillance Partnerships: A Handbook for Civil Society* (Erişim tarihi: Aralık 2024). <https://privacyinternational.org/sites/default/files/2022-06/Handbook%20PDF%20absolutely%20final.pdf>.

Schmitt, Carl (2006). *Siyasal Kavramı* (Ece Göztepe, Çev.). Metis Yayınları.

Sunay, Reyhan (2007). *Tartışılan Egemenlik*. Yetkin Yayınları.

Timmers, Paul (2024). Sovereignty in the Digital Age. Werthner, H., vd. (Ed.). *Introduction to Digital Humanism*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-45304-5_36

Varufakis, Yanis (2023). *Technofeudalism: What Killed Capitalism*. Penguin Random House.

Extended Summary

Digital feudalism is often discussed in relation to corporations' control over individuals. At the same time, corporations can fulfill traditionally state functions, such as providing public services, regulating social life, and managing the economy. Many public services, such as education, health care, information, communication, and transportation, are now largely controlled by private companies in the digital space. This concentration of digital power means that states are dependent on a few companies. In an increasingly interconnected world of global technological infrastructures, traditional power dynamics between states and their citizens, as well as between states themselves, are being transformed. Furthermore, the lack of state control in this new decentralized digital space—where financial relations and flows, data control and management, and surveillance occur without state regulation—calls into question the sovereignty of states.

Some view the digital age as a kind of feudalism, with digital feudal lords, rather than states, as the dominant players in managing data, digital infrastructures, and people's rights. However, it is important to examine the policies that states are pursuing in the digital age and to consider whether digitalization poses a threat or enhances state sovereignty. Thus, we can propose an explanatory model of how digitalization affects state sovereignty. Undoubtedly, there is growing tension between nation-states, which still hold legal and political power, and corporations, which hold globalized economic and social power. Furthermore, state sovereignty has yet to be fully achieved in the digital domain. An enormous amount of data production and control is beyond the reach of states.

For states to maintain their traditional sovereignty, they must also be sovereign in the digital realm. In this context, digital sovereignty refers to a state's ability to control and regulate digital technology use within its borders. This concept relates to protecting personal data, regulating technology companies, and securing digital infrastructures. However, data generated by citizens often resides on servers located in other countries. This creates vulnerabilities in terms of privacy and state control over

information. Therefore, states have become concerned with protecting their citizens' data and maintaining their sovereignty in a digital environment. In this context, the concept of sovereignty must be redefined. The classical theory of sovereignty does not cover mobility in the digital domain. One of the main characteristics of classical sovereignty is controlling citizens. If digital space is to be considered an extension of physical space, then sovereignty is crucial to control this space. However, if the digital sphere is to be considered separate from the physical sphere, then sovereignty must also extend to the digital sphere because it has reached a level of influence that determines the physical sphere. Therefore, the control of the digital domain is always a matter of state sovereignty. In the current situation, though, the existence of different authorities that go beyond the state's authority seems to have eroded sovereignty, even if the state wants to control the digital space as an authority.

In the process of digitizing property and individuals, companies' control of data provides new sources of capital and labor, as well as uncontrollable political influence at the global level. This influence includes the capacity to alter the form and function of the state and reduce the capacity of sovereignty. Digitalization refers to the transformation of physical and social assets into digital formats, such as data collection, digital assets, and online identities. From a sociological perspective, people's property, identities, and relationships with others are evolving. While property and identity are closely tied to physical presence, digitalization has led to virtual forms of both. These digital forms can be controlled, monitored, and monetized. As data is transformed into an economic resource, a path is paved for capital accumulation outside of state control. This new form of capital empowers companies against the state. This new form of capital turns all users into workers.

It also establishes a form of "digital surveillance" that continually monitors employees and links their performance to data-driven metrics. While this may increase companies' efficiency and profits, it also has implications for workers' autonomy, privacy, and labor rights. These issues

could lead to a crisis between new capital and workers. In the event of such a crisis, the state will become a refuge for users. This is how state sovereignty can spill over into the digital sphere. Although the state is influenced by capital, its “relative autonomy” will enable state sovereignty to be restored and consolidated in the face of new conditions. Thus, it is more appropriate to consider digital feudalism an intermediate period. Furthermore, the physical existence of human beings will not easily lose its fundamental privilege, even if digital feudalism leads to doubts about state sovereignty. In the end, state sovereignty will prevail. Furthermore, the state is more likely to use digitalization as a tool to optimize its absolute sovereignty. Therefore, when discussing sovereignty in the digital age, it is more appropriate to talk about how digitalization optimizes the state’s absolute sovereignty. This makes it easier to understand the nature of the process we are experiencing.

State administrators also use political language that suggests the sovereignty of the nation-state is under threat. There is a constant effort to become more independent and sovereign. However, the discourse on the erosion of sovereignty and the justifications put forward may, in fact, cause nation-states to consolidate and update their sovereignty further. The most concrete example of the continuation of nation-state sovereignty is that people are living in an increasingly risky world. The weakening of classical elements of social solidarity by liberalism, especially community and family, has forced individuals to fend for themselves. This has led to the strengthening of nation-states as refuges. Digitalization is triggering a similar process. At the same time, some believe that companies dominating digital information will control and direct society; these companies’ possibilities are more likely to turn into tools for states to update and strengthen their absolute sovereignty.

ROMANYA'DA SOSYO-KÜLTÜREL YAŞAM VE İSLAM

Selda Talan*

Öz

Balkanlar ile Orta Avrupa arasında stratejik bir konuma sahip olan Romanya, tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Farklı medeniyetlerle etkileşim halinde olması ise Romanya'nın zengin bir kültürel mirasa sahip olmasında etkili oldu. Roma İmparatorluğu'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar birçok devlet, Romanya bölgesinde etkin güç olmuş ve bu durum bölgenin sosyo-kültürel yapısını etkilemiştir. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı döneminde uygulanan iskân ve hoşgörü politikası olarak da bilinen istimalet politikaları Rumen halkının İslam dini ile tanışmasına olanak sağladı. Zaman içerisinde de özellikle Dobruca bölgesi'nin Türk-Müslüman nüfusun merkezi haline geldiği gözlemlenebilir.

Osmanlı hakimiyeti sonrası, Berlin Antlaşması ile bağımsızlığını kazanan Romanya'da farklı siyasi rejimlerin de etkisiyle zaman zaman Müslüman azınlık üzerindeki baskılar arttı. Özellikle komünist rejim döneminde dini özgürlüklerin kısıtlanması, Müslüman nüfusun göç etmesine ve bölgedeki etkisinin azalmasına sebep oldu. Günümüzde Romanya laik bir devlet yapısına sahiptir. Romanya'da din ve vicdan özgürlüğü anayasa ile koruma altına alınmaktadır. Müslüman nüfus, başta Dobruca ve Bükreş olmak üzere Romanya'nın çeşitli bölgelerinde bulunur ve varlıklarını korumak amacıyla çeşitli dernekler faaliyetlerine devam etmektedir.

Romanya'nın kültürel mirası, farklı medeniyetlerin etkilerini yansıtan mimari eserler, edebi şahsiyetler ve zengin mutfak kültürüyle dikkat çeker. Aynı zamanda, Ortodoks Hristiyanlığın baskın olduğu bir dini yapıya sahip olan Romanya'da farklı din mensupları da özgürce yaşayabilmektedir. Bu çalışmada Müslüman topluluklarının Romanya'daki tarihsel ve güncel etkilerini ele alınıp, ülkenin genel sosyo-kültürel çeşitliliği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Romanya, Kültür, İslam.

Selda Talan, Dokrotant, E-posta:selda.tln99@gmail.com , Orcid:0009-0004-6899-3667
Bu makaleye atıf için: Talan, Selda. (2025). Romanya'da Sosyo-Kültürel Yaşam ve İslam, SDE Akademi Dergisi, 5(3), 401-425

SOCIO-CULTURAL LIFE AND ISLAM IN ROMANIA

Selda Talan

Abstract

*Romania, strategically positioned between the Balkans and Central Europe, has hosted various civilizations throughout history. Its continuous interaction with different cultures has contributed to its rich cultural heritage. From the Roman Empire to the Ottoman Empire, numerous states have exerted influence over the Romanian region, shaping its socio-cultural structure. The policies of *istimâlet*, known as the settlement and tolerance policies implemented during the Anatolian Seljuk and Ottoman periods, facilitated the Romanian people's encounter with Islam. Over time, particularly the Dobruja region became a central hub for the Turkish-Muslim population.*

Following Ottoman rule, Romania gained independence through the Treaty of Berlin. However, with the influence of different political regimes, pressures on the Muslim minority occasionally increased. During the communist era, restrictions on religious freedoms led to migration among the Muslim population and a decline in their influence in the region. Today, Romania is a secular state where freedom of religion and conscience is constitutionally protected. The Muslim population, primarily residing in Dobruja and Bucharest, continues its existence through various associations dedicated to preserving their cultural and religious identity.

Romania's cultural heritage is distinguished by architectural works reflecting the influences of different civilizations, prominent literary figures, and a rich culinary tradition. While Romania has an overwhelmingly Orthodox Christian religious structure, adherents of different faiths can freely practice their religion. This study will examine the historical and contemporary influences of Muslim communities in Romania while analyzing the country's overall socio-cultural diversity.

Keywords: Romania, Culture, Islam.

Giriş

Romanya, Balkanlar ve Orta Avrupa arasında yer alan stratejik konumu ile tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir ülkedir. Bu coğrafi konum, Romanya'nın tarihi süreç içinde hem askeri hem de kültürel olarak çeşitli etkiler altında kalmasına neden olmuştur. Roma İmparatorluğu, Macarlar, Osmanlı İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği gibi büyük güçlerin, Romanya'nın sosyo-kültürel yapısını ve dini kimliğini şekillendiren önemli güçler arasında olduğu söylenebilir.

Romanya'nın sosyo-kültürel yapısı, ülkede yaşanan siyasi değişimler ve uluslararası etkilerle de şekillenmiştir. Bölgede, Osmanlı hakimiyeti boyunca hem Rumenlerin hem de Müslümanların dini ve etnik yapısının korunmasına yönelik politikalar izlendi. Özellikle Osmanlı'nın iskân ve hoşgörü politikası olarak da bilinen istimalet politikalarıyla bölgede İslam dini yayılım gösterdi. 19. Yüzyılda ise Romanya'nın bağımsızlığını kazanması ve modernleşme sürecinin hızlanmasıyla ülkenin sosyo-kültürel yapısında değişimler oldu. 20. Yüzyıla gelindiğinde komünist rejimin baskıları sonucunda dini özgürlükler sınırlandırıldı ve bu durum Müslüman toplulukların nüfusunun azalıp bölgedeki etkilerinin zayıflamasına neden oldu.

Günümüzde Romanya'nın laik bir devlet yapısına sahip olup anayasa ile din ve vicdan özgürlüğünü koruma altına alınması, diğer din mensupları için olduğu gibi ülkede yaşayan Müslüman azınlıklar için de rahat bir yaşam alanı sağlamaktadır. Bugün, başta Dobruca ve Bükreş olmak üzere Romanya'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan Müslümanlar, kültürlerini ve dini kimliklerini korumak amacıyla çeşitli dernekler ve topluluklar oluşturup, faaliyette bulunma imkanına sahiptir.

Romanya'nın tarihi, mimarisi, edebiyatı ve mutfak kültürü incelendiğinde farklı medeniyetlerin etkileri görülebilir. Osmanlı, Roma ve Avusturya-Macaristan gibi farklı imparatorlukların etkisiyle gelişen bu zengin kültürel yapı, ülkenin yapısını anlamayı sağlayan önemli unsurlar arasındadır. İslam dini ve Müslüman toplumları da bu zenginliğin bir parçası olarak Romanya'nın tarih ve kültüründe yer alır. Bu çalışmada, Romanya'nın sosyo-kültürel yapısı tarihiyle birlikte ele alınıp ülkedeki Müslüman

toplulukların geçmişten günümüze kadar olan süreci incelenecektir. Aynı zamanda Osmanlı döneminden itibaren ülkede yaşanan siyasi ve toplumsal değişimlerin Müslüman kimliğini nasıl şekillendirdiği ve modern dönemde Müslüman toplumların durumu ele alınacaktır.

1. Romanya'nın Tarihi

Romanya, Güneydoğu Avrupa'da Karpat Dağları ile Tuna Nehri arasında yer alan bir ülkedir. Kuzeyde Ukrayna, batıda Macaristan, güneyde Sırbistan ve Bulgaristan ile komşudur. Doğuda ise Karadeniz'e kıyısı bulunmaktadır. Ülkenin coğrafi konumu hem Avrupa'nın iç kesimlerine hem de Balkanlar'a stratejik bir geçiş noktası olmasını sağlamaktadır. Başkenti Bükreş olan ve 41 ili bulunan Romanya 238.391 km² alana sahiptir. Bu geniş alan, çeşitli doğal güzellikler, dağlar, nehirler ve göllerle doludur. Karpat Dağları, ülkenin ortasında yer alırken, Tuna Nehri, Romanya'nın güney sınırını belirler ve önemli bir ulaşım yolu olarak işlev görür. Bu coğrafi özellikler, Romanya'nın iklimini de etkileyerek, farklı tarım ürünlerinin yetişmesine olanak tanır ve zengin biyoçeşitliliği destekler. Ülke nüfusunun büyük bir kısmı Rumenlerden oluşmakla birlikte Türk, Macar, Alman, Ukraynalı, Tatar, Sırp, Slovak, Bulgar vs. etnik kökenleri de bünyesinde barındırır. Para birimi ise 2005 yılından bu yana Yeni Rumen Leyi'dir (Cucu vd., 2024).

Balkanlarda önemli bir devlet olarak öne çıkan Romanya, tarihsel süreçte pek çok topluluk için yerleşim yeri olmuştur. Romanya, atince bir kelimedir ve Romalı anlamına gelir. Rumenler, Ataları olarak Trakların soyundan gelen Geto-Dakları'nı benimserler (Ustabulut- Kara, 2016: 3).

Geto-Dakları hakkında ilk bilgiler Herodot'un yazılarında bulunmaktadır ve yazılanlara göre Dobruca bölgesinde yaşamışlardır. 6. yüzyılın sonlarında İskitler ile Persler arasında çıkan gerginlik üzerine, M.Ö. 519 tarihinde Pers hükümdarı Darius bir sefer düzenledi. Tuna yakınlarındaki Geto-Daklar da bu mücadeleye katılıp Persler ile savaştılar. Ancak savaş Geto-Dakların yenilgisi ile neticelendi (Molali, 2005: 110).

M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren Balkan bölgelerinde Romalılar görülmeye başladı. Romalı şair Ovidius, M.S. 9. yüzyılda Karadeniz kıyılarının Roma hakimiyeti altında olduğunu belirtir. 106 tarihinde ise Daklar ve Romalılar arasındaki savaşlar sonucunda Rumenler yenildi ve bölgeleri Dacia adı altında Roma İmparatorluğu'na dahil oldu. Bölgenin bazı yerleri 2 bazı yerleri ise 4 asır kadar Romalıların yönetimi altında bulundu. Dobruca ise yaklaşık 6 asır boyunca Roma hakimiyetinde kaldı. 2 ve 3. Yüzyıllarda Romalılar üzerinde göçebe toplulukların baskısı arttı ve bu baskı Romalıları Dacia'dan çekilmeye zorlasa da bazı Romalılar yerli halkla kaynaşır Dako-Romalı olarak adlandırılan bir topluluk oluştu. Öyle ki Rumenler kendilerine bu ismin verilmesini Roma ile bağdaştırırlar. Bu dönemde, Bizans İmparatorluğu ve Macarların tehditleriyle karşılaşan Rumenler, küçük özerk bölgeler kurarak devlet yapılanmasına yönelmişlerdir (Molali, 2005: 111).

1003 tarihinde ise Rumenlerin olduğu bölgede Macar Krallığı hâkim olmuştur. Macarların bölgeye yerleşmesiyle yerli halk Eflak ve Boğdan bölgesine göç ettiler. Bu dönemde Voyvodalar ile yönetilen Eflak ve Boğdan'da Voyvodalar da Macar Krallığının kontrolündedir (Bozkurt, 2008: 3).

Macar Krallığı ve Osmanlı İmparatorluğu 1526 tarihinde Mohaç Meydan Muharebesinde karşı karşıya geldi ve bu savaşın sonucunda Romanya'da Osmanlı hakimiyeti başladı. Eflak, Boğdan ve Erdel Osmanlı yönetimine doğrudan girmeyip Voyvodalık ile yönetilmeye devam etti. Bu dönemde Rumenlerin dinlerine, dillerine ve kültürlerine karşı Osmanlı tarafından herhangi bir baskı yapılmadı. Bu sayede Rumenler kendi kimliklerini koruyup asimile olmadılar. Daha önce Macar Krallığının kontrolünde olan Voyvodalar artık Osmanlı kontrolüne geçti. Bu hakimiyet 500 yıl kadar bölgede hissedildi. Osmanlı İmparatorluğunun özellikle de Çarlık Rusya'ya karşı aldığı yenilgiler neticesinde Romanya'daki hakimiyeti son buldu. Bunun yanında tarihte Romanya coğrafyasında Osmanlı etkisi hissedilse de doğrudan bir ilhak hareketi hiçbir zaman olmadı. 93 Harbinden sonra Osmanlı-Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile birlikte Romanya da bağımsızlığını kazanan devletler arasına dahil oldu (Ustabulut- Kara, 2016: 3).

1878 Berlin Antlaşmasının imzalanması ile bağımsızlığı uluslararası düzeyde tanınan Romanya, 1881 yılında Krallığını ilan etti. Krallık ilan etmesinin ardından Osmanlıdan Dobruca bölgesini de alarak kendi topraklarını genişletmiş oldu. I. Dünya savaşına kadar komşu ülkelerden topraklarını almak için çabalayan Romanya, I. Dünya savaşında İtilaf devletleri arasında yer aldı. Savaş sonucunda ise topraklarını yaklaşık iki katına çıkardı. II. Dünya Savaşına kadar Romanya, ülkesini hem ekonomik hem de kültürel olarak kalkındırma çabası içinde oldu (Bozkurt, 2008: 3-4).

Romanya II. Dünya Savaşında Mihver devletlerin tarafında yer aldı. Mihver devletlerin kaybettiği savaş neticesinde tarih 1947'yi gösterdiğinde Barış antlaşması imzaladı ve Romanya'da yaklaşık 40 yıl sürecek olan komünist rejimi başladı. 30 Aralık 1947 tarihinde ise Kral Mihai'nin tahttan çekilmesinin ardından Romanya Halk Cumhuriyeti ilan etti. 1948'de Romanya'nın Sovyetler Birliği ile "Dostluk, İşbirliği ve Dayanışma Antlaşması" imzalaması Sovyet sistemini benimsemeye başladığının göstergesi oldu. Antlaşmanın imzalanmasının ardından Rumen halkın toprakları süreç içinde devlete bağlandı (Molali, 2005: 119).

1965 yılında ülkenin başına gelen Nikolay Çavuşesku halka türlü baskılarda bulundu. Döneminde başlayan baskının zaman içinde artması halkın hükümet karşı provokatif eylemlerine sebep oldu. Tarih 1989'a gelindiğinde ise Nikolay Çavuşesku kurşunlanarak idam edildi. Çavuşesku'nun öldürülmesiyle birlikte Romanya'da komünizm son bulup Romanya Devrimi gerçekleşti (Petre, 2019: 40).

Devrimin ardından Romanya'da serbest piyasa başladı. Özellikle 1900'lü yıllarda aşırı milliyetçi partilerin güçlenmesiyle etnik azınlıklara baskı arttı. Romanya aldığı uluslararası tepkilerden dolayı azınlık haklarıyla ilgili anayasasında değişiklik yapmak zorunda kaldı. Anayasadaki bu değişimler neticesinde azınlık haklarıyla ilgili sorun büyük oranda giderildi. Günümüzde Romanya'da farklı etnik kökenlerle ilgili bir sorun olmadığı söylenebilir. Azınlıkların Romanya'dan ayrılıp bağımsızlık istemesi de gündeme neredeyse hiç gelmemiştir (Bozkurt, 2008: 5-6).

Romanya'nın hem Orta Avrupa bölgesinde yer alması hem de Balkan devletleri ile sınır komşusu olması onu iki bölge için de stratejik konum açısından önemli kılmaktadır. Bu stratejik konumun da etkisiyle Romanya bölgesi tarih boyunca çok sayıda farklı etnik kökenlerle ve siyasi rejimlerle karşılaşmıştır. Bu durum Romanya tarihini ve yapısını bir bütün olarak incelemeyi zorlaştırırken aynı zamanda da kültürünün zenginleşmesine sebep oldu. Romanya önce Roma İmparatorluğu, sonra Macar Krallığı ve Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyetinde kalmış bir devlettir. 1877 yılında ise bağımsızlığını ilan eden Romanya kendi siyasi tarihini yazmaya devam etmektedir.

2. Romanya'nın Kültürel Özellikleri

Romanya, Avrupa'nın güneydoğu kısmında konumlanmakta olup Balkanlar ile komşudur. Bu coğrafi konumu nedeniyle de Avrupa ve Balkanlar arasında bağlantı sağlar. Romanya kültürü hem Avrupa hem de Balkan kültürlerinden izler taşımakta ve bu iki bölgenin zenginliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Bunun yanında uzun yıllar bölgede hâkim olan Macaristan, Osmanlı gibi güçler de Romanya kültürünün şekillenmesinde etkili olmuştur.

Romanya'da çeşitli etnik azınlıklar kendi dillerini konuşma imkanına sahip olmakla birlikte ülkenin resmi dili Rumence'dir. Andrei Codrescu, Marin Preda, Tudor Arghezi, George Bacovia, Ian Creanga ve Tristan Tzara Rumen dilinin kültürel aktarımında rol oynayan önemli yazarlardandır. Romanya'nın bir diğer edebi figürü de Mihail Eminescu'dur. Eminescu, 19. Ve 20. yüzyıllarda yaşamış olup eserleriyle Romanya'nın milli şairi oldu. Eminescu, sadece kendi dönemindeki Rumen yazarlarını değil, sonraki nesilleri de etkiledi. Rumen halkı günümüzde de Mihai Eminescu'yu saygı ve sevgi ile anmaktadır (Cucu vd., 2024).

Romanya, tarihi yapılar bakımından zengin bir ülkedir. Bu yapıların büyük bir kısmı devlet binası olarak işlev görmektedir. Roma mimari yapıları incelendiğinde Brancoveanu, Art Nouveau, Neo Romanian gibi farklı

sitiller kullanıldığı görülür. Bükreş'te bulunan açık hava etnografik müzesi Roma geleneksel mimari yapısını yansıtır. Kral II. Carol döneminde açılan müze, 100.000 m²'lik bir alana kurulmuştur. Müzenin kuruluş amacı Romanya'nın geleneksel mimarisini ve yaşam tarzını yaşatmaktır. 20. yüzyılda ise geleneksel mimari sitilinden farklı olarak apartman blok yapıları dikkat çeker (Başyigit- Kartlı, 2015: 37-38).

Spor alanında Romanya'nın kültürü ele alındığında ilk olarak milli sporları olan oina dikkat çeker. Oina, beyzbola benzeyen sopayla ve deri topla oynanan bir spordur. Bir diğer spor alanındaki önemli faaliyeti, Rumen milli takımının 1990'larda Georghe Hagi'nin liderliğinde uluslararası başarılar elde etmesidir. Romanya'nın ilk Olimpiyat katılımı, 1924 Kış Oyunları'nda Fransa'nın Chamonix kentinde gerçekleşti. Romanya spor alanında önemli sporculara sahiptir. Özellikle 1974 Montreal Oyunları'nda altı madalya kazanan Nadia Comăneci Romanya'nın önemli isimlerindendir. Rumen halkı da bisiklet, futbol, hentbol, tenis, ragbi ve dövüş sanatları gibi sporlara ilgi duyar. Doğal spor alanları olarak Karpat Dağları ve Karadeniz kıyısı, yazın dağcılık ve yürüyüş, kışın ise kayak ve snowboard için öne çıkarken, Tuna deltasının kıyıları da kuş gözlemcilerini cezbeder (Cucu vd., 2024).

Romanya'nın yemek kültürü diğer Balkan ülkeleri ve Türk mutfakları ile benzerlik gösterir. Yemekleri daha çok et ve hamur ağırlıklıdır. Et olarak da domuz ve kuzu eti tercihi yaygındır. İrmikten yapılan polenta, kızartılmış hamur üstüne eritilmiş peynirle sunulan papanaşi tatlısı, turşuya benzeyen muraturi, ciorba, mici köftesi, pilav ve sarma ile büyük oranda benzerlik gösteren sarmale bazı Rumen lezzetlerindendir. Bunun yanında erikten üretilen tuica şarabı ve kahve Rumen içecekleri arasında yer alır (Gürsoy, 2024: 120).

Romanya'nın resmi bayramları, genellikle Hristiyanlık dini ile ilişkili olan dini kutlamalar ve ulusal özel günler etrafında şekillenir. Romanya'nın ulusal bayramları arasında Yılbaşı (1 ve 2 Ocak), Ortodoks Paskalyası'nı takip eden Pazartesi, 1 Mayıs, Ulusal Gün (1 Aralık) ve Noel Günü yer alır. Ayrıca, 1 Mart'ta kutlanan Mărțișor, baharın başlangıcını simgeleyen

geleneksel bir etkinliktir; bugün de erkekler kadınlara kırmızı ve beyaz şeritlerle süslenmiş hediyeler sunar (Cucu vd., 2024). Romanya'da yılın çeşitli zamanlarında dini ve geleneksel kutlamalar yer almaktadır. Bu bayramları kutlamak Romanya halkı için zorunlu değildir. Özel dini günleri ve gelenekleri herkes kendi tercihi doğrultusunda geçirmekte özgürdür.

Genel olarak Romanya kültürüne bakıldığında coğrafi konumunun ve tarihsel sürecinin de etkisiyle zengin bir kültürel mirasa sahip olduğu söylenebilir. Romanya'nın kültüründe tarih boyunca hüküm süren devletlerin de etkisi vardır. Mimari yapıları, edebi şahsiyetleri, spor başarıları ve zengin mutfağı Romanya'nın kültürel kimliğini oluşturan önemli unsurlardır. Bu zenginlikler, Romanya'yı ve halkını tanımak ve anlamak açısından önemlidir.

3. Romanya – Türkiye İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının açıklamasına göre, Türkiye ve Romanya arasında kökleri tarihe dayanan güçlü bir bağ bulunur. Geçmişte var olan yakın diyalog, günümüzde de devam etmektedir. Stratejik Ortaklık Belgesi, Aralık 2011'de imzalanarak iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik bir boyut kazanmasına olanak sağladı; bu belgenin imzalanmasının onuncu yılı, Ankara ve Bükreş'te kutlanmıştır. Türkiye ve Romanya liderlerinin karşılıklı ziyaret trafikleri oldukça yoğundur. Hakan Fidan, 26 Haziran 2024 tarihinde Varşova'da gerçekleştirilen Türkiye-Romanya-Polonya Üçlü Dışişleri Bakanlar Toplantısı'na iştirak etti. 27. Dönem Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Toplantısı, Cumhurbaşkanı Yardımcımız Sayın Fuat Oktay ve dönemin Romanya Başbakan Yardımcısı ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Sorin Grindeanu'nun Eş başkanlığında, 31 Mart 2022 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirildi. Romanya Başbakanı Ion-Marcel Ciolacu, Romanya'daki Türk ve Türk Tatar toplumlarının temsilcileri olan milletvekilleri eşliğinde 21 Mayıs 2024'te ülkemize resmi ziyarette bulundu. Ziyaret esnasında Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan Ciolacu'nun imzaladığı Ortak Siyasi Bildiri ile iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi ihdas edildi ve bu mekanizmanın ilk toplantısı

da gerçekleştirildi. Aynı gün iki ülke arasında 6 antlaşma daha imzalandı. Sıklıkla düzenlenen karşılıklı ziyaretlerin yanında Türkiye ve Romanya bir-birlerinin Balkanlar'daki en önemli ticaret ortaklarıdır (Dışişleri Bakanlığı, 2024).

Tarihin eski dönemlerinden itibaren Türkiye'de Rumen, Romanya'da Türklerin bulunmasının yanında iki ülkenin de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve NATO'nun üyelerinden olması Türkiye- Romanya ilişkileri açısından önemlidir. Özellikle de Türkiye-Romanya-Polonya üçlü işbirliği süreci toplantısında iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılmasına yönelik atılan adımlar, Türkiye-Romanya iletişiminin zaman içinde daha kuvvetli olacağının sinyallerini vermektedir.

4. Romanya'da Bilim

Romanya zengin bir tarihe ve kültüre sahip olduğu gibi bilimsel açıdan da önemli gelişmelere öncü olmuş bir devlettir. Tarihin farklı zaman dilimlerinde Rumen bilim adamları sanayi, sağlık, teknoloji vb. alanlarda önemli buluşlara imza atmıştır. Bu bilim adamlarından biri Henri Coanda'dır.

Henri Coanda (1886-1972) 1910 yılında ilk jet motorlu uçağı icat edip aynı yıl aralık ayında da test uçuşunu gerçekleştirerek adını dünya havacılık tarihine yazdırdı. Babası Boyar ailesine mensup olup Kraliyet Prensi Ferdinand'a hizmet etmekte olan Coanda'nın annesi Fransızdır. Daha çok aerodinamik alanına yönelen Coanda'nın çift motorlu uçak, deniz suyunu tuzlu sudan ayırma üzerine de çalışmaları bulunur. Pek çok ülke değiştiren Henri Coanda 1969 yılında Romanya'ya döndü. Romanya akademik çalışmalar yapan Coanda aynı zamanda Ulusal Bilimsel ve Teknik Yaratım Enstitüsü'nün (INCREST) başkanlığını yapmıştır (Salca- Podborschi, 2023: 167-170).

Nicolae Paulescu (1869-1930) ünlü Rumen bilim adamı ve profesördür. 30 Ekim 1869 yılında Bükreş'te doğdu. Paulescu insülin keşfinde önemli rol oynamasının yanında klasik müzik ve operaya da meraklıydı. Diyabet tedavisinin kilit anahtarı olarak değerlendirilen endokrin pankre-

as salgısının varlığını keşfetmesi onu tıp alanındaki öncü isimlerden yapmıştır (Bentia vd., 2021: 407-410).

Stefan Odobleja (1092-1978) sibernetik ve yapay zekâ alanındaki çalışmaları ile bilinen Rumen asıllı bilim adamı ve filozoftur. Sibernetikte çeşitlilik ve birim makalesi, Amsterdam'da düzenlenen Dördüncü Siber-netik ve Sistemler Kongresi'nde sunuldu ve özellikle mühendis Stelian Bajureanu tarafından beğeniyle karşılandı (N.Popescu – Riga- Popescu 2023: 146). Odobleja'nın Sibernetik ve yapay zekâ alanındaki çalışmaları dünyada çeşitli üniversitelere yayıldı. Stefan Odobleja'nın yapay zekanın ilke ve yöntemlerini detaylandıran ilk bilim adamı olarak hem yapay zekâ hem de sibernetik alanındaki gelişmelere önemli katkılarda bulunmuştur (N.Popescu – Riga- Popescu 2023: 149).

Romanya'da bilim ve teknoloji alanına önemli katkılarda bulunmuş birçok bilim insanı vardır. Henri Coanda, ilk jet motorlu uçağını icat ederek havacılık tarihine adını yazdırırken, Nicolae Paulescu insülinin keşfiyle tıp dünyasına büyük bir miras bıraktı. Stefan Odobleja ise sibernetik ve yapay zekâ alanındaki öncü çalışmalarıyla bilim dünyasına önemli katkıda bulunmuştur. Romanya Akademisi gibi köklü kurumlar ve çeşitli bilim müzeleri, bilime katkıda bulunup yeni nesilleri teşvik etmeye devam etmektedir. Romanya Bilim İnsanları Akademisinin bünyesinde yabancı uyruklu üyelerin de bulunması bu mirasın uluslararası düzeyde tanınmaya devam ettiğinin bir göstergesi olarak tanımlanabilir.

5. Romanya'nın Dini Kimliği

Romanya'nın resmîyette bir dini bulunmamaktadır ve laik bir devlettir. Bunun yanında Romanya herkesin kendi inancına göre yaşamasına olanak sağlayan bir ülkedir. Hristiyanlık, İslam, Yahudilik Rumen halkının benimsediği dinlerden bazılarıdır. Bununla birlikte halkın çoğunluğu Ortodoks Hristiyanlığını benimsemektedir (Cucu vd., 2024). Romanya tarih boyunca pek çok medeniyetlere ev sahipliği yaptı ve farklı devletlerin hakimiyetleri altında kaldı. Bunun da etkisiyle olacaktır ki Rumen halkı

bu medeniyetlerin de sebebiyle tanıştığı dinleri zaman içerisinde benimsemiştir.

Romanya halkının büyük bir kesimi Hristiyan dinini benimseyip, çoğu Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensuptur. Bölgeye Hristiyanlık Slavlar ile gelmiştir (Ustabulut- Kara, 2016: 6). Daha sonra bölgeye Hristiyan Macar Krallığının hâkim olduğu düşünülürse Rumenlerin bu dini daha çok benimsediği söylenebilir.

1948 tarihinde komünist rejimin Romanya'da etkin olmasıyla tüm kiliseler devletin kontrolü altına girdi. Katolik kiliseler zorla Rumen Ortodoks Kilisesine bağlandı. 1989 Romanya devrimi ile Romanya halkı dinlerini yaşama konusunda özgür bırakıldı ve kiliseler bağımsızlığını yeniden elde ettiler (Cucu vd., 2024). Komünist ve sonrası siyasi rejimler Romanya halkının dini hayatını da etkiledi.

Çoğunluğu Türklerden oluşan Müslüman halk komünist dönemde ülkeden göç etmeye başladı (Akın,2021). Siyasi rejimlerle birlikte ülkenin dini ve etnik yapısında değişimler meydana geldiği söylenebilir. Bu etki sadece halkın çoğunluğunu oluşturan Hristiyanlar için değil Müslüman halk için de geçerli olmuştur.

Rumen halkı içinde komünist rejimin sona ermesinden sonra da İslam dinini benimsediğini ifade edenler vardır. 1989 yılında komünizmden demokrasiye geçilmesi Romanya'da yaşayan diğer dinler için olduğu gibi Müslüman Türk halkı için de olumlu bir gelişme oldu (Aksu, 2005: 17). Bölgede müftülüğün de bulunmasıyla birlikte Romanya Müslüman halkı, dini vecibelerini rahatlıkla yerine getirebilmektedir.

Ülkede pek çok cami bulunup 60 tanesi her vakit ibadete açık durumdadır. Mangalina bölgesinde 1570 tarihinde açılan Esmahan Sultan Cami, Mecidiye bölgesindeki 1861 yılında yapılan Mecidiye Cami, Köstence bölgesindeki 1869 yılında yapılan Hünkâr Cami her vakit ibadete açık olan camilerden bazılarıdır. Aynı zamanda Köstence bölgesinde 1910-1913 tarihleri arasında Romanya Kralı I.Karol'un yaptırdığı Kral camisi, farklı dinlerin hoş görü içinde yaşadığının simgesi niteliğindedir. Kral cami

Romanya'nın ilk betonarme binasıdır. Bu onu mimari açıdan da önemli kılmaktadır (Ghinea, 2024). Bölgede camilerin bulunması tarihi ve kültürel miras olarak da önemlidir. Camiler, kiliseler vb. ibadet mekanları dini vecibeleri yerine getirmek isteyenlerin mekânı olduğu gibi sanat severlerin de ziyaret mekanlarıdır. Aynı zamanda Romanya'da her vakit ibadete açık camilerin bulunması İslam dinini benimseyen Rumenler için dini özgürce yaşama olanağı sağlamaktadır.

Romanya'daki Müslümanların ekserisi Türklerden oluşmakla birlikte Arap, İranlı, Rumen ve diğer milletlerden de Müslümanlar bulunmaktadır. Bölgedeki Rumen Hristiyan ve Müslümanların uzun tarihli birlikteliği ailevi, sosyal ve kültürel birçok bağın kurulmasına sebep oldu. Romanya'daki Müslüman halk, özellikle Dobruca ve başkent Bükreş bölgesinde yoğunluk göstermektedir. Avrupa birliğine üye ülkeler arasında İslam'ın en rahat yaşandığı ülkelerden biri de Romanya'dır. Halkın dinleri ve görüşleri konusunda özgür olduğu anayasa ile de teminat altına alınmıştır (Sevili, 2015: 9).

Dini yapıların ibadet işlevlerinin yanında kültürel ve sosyal işlevlerinin de olduğunu söylemek mümkündür. Her bir dini yapı, döneminin tarihinden ve mimarisinden izler taşır. Mabetler ibadetin yanında kültürel amaçlı da ziyaret edilecek mekanlardır.

Romanya'da UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne giren pek çok yapının bulunması mabetlerin kültürel yönünü de belirtir. Horezu Manastırı, Moldova Kiliseleri, Maramureş Ahşap Kiliseleri bu yapılar arasındadır. Voroneţ Manastırı da mavi renkli boyamalarıyla ziyaretçilerin uğrak yerlerindendir ve UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde girmiştir (Angheluta et al. 2025).

Romanya'da din eğitimi 12. sınıfa kadar devam etmekte olup, bu süreçte ibadet mekanlarının desteği de vardır (Petre,2019:71). Mabetler sosyal yardımlaşmalarda toplumun birlik olması ve eğitimsel faaliyetler açısından da önemli mekanlardır. Ülkede evsiz vatandaş sayısının oldukça fazla olması nedeniyle, mabetlerin de birleştiriciliğiyle sosyal yardımların artırılması ibadet mekanlarının dolaylı hedefleri arasında değerlendirilebilir.

5.1. Romanya'da İslam Dini

Romanya bölgesinin İslam dini ile daha yoğun olarak karşılaşmasının Osmanlı hakimiyeti zamanında olduğu söylenebilir. Osmanlı, Balkanlarda uyguladığı iskân ve hoşgörü politikası olarak da bilinen istimalet politikasını Romanya'da da uyguladı. Bu yöntem halkın çoğunluğu Hristiyan olan Romanya için önemliydi. Devletlerin hakimiyet kurduğu bölgelerde halkı dinlerinden ve kültürlerinden ayırmaya çalışması, hakimiyetinin kalıcı olmasını zorlaştıran unsurlardan sayılabilir.

Romanya Avrupa ve Balkanlar arasında kesişim noktası olması nedeniyle stratejik açıdan önemli bir konumdadır. Bunun yanında bölgeye Türkler ilk defa Osmanlı döneminde gelmemiştir. Avarlar, Peçenekler ve Uzlar gibi Türk boyları Romanya topraklarına tarihin daha eski zamanlarında yerleşti. Bugün de Dobruca bölgesinde Avarların, Peçeneklerin, Kumanların, Uzların ve Osmanlının torunları yaşamaktadır. Türklerin özellikle de Dobruca' da bu kadar uzun süreli ikamet etmesi bölgeyi Türk yurdu haline getirdi. Bazı kaynaklara göre de Romanya İslam dini ile Osmanlı hakimiyeti sonrasında değil çok daha önce bir tarih olan 1257'de Selçuklu Türkleri ile tanıştı (Akın, 2021: 213).

Türkiye Selçuklu Sultanlarından I. Alaaddin Keykavus, döneminde Dobruca bölgesine Türk topluluklarını yerleştirdi. Tarihçi Yazıcızade, Tarih-i al-i Selçuk eserinde Dobruca' ya getirilen topluluğun başında Sarı Saltuk Baba olduğunu söyler. Sarı Saltuk Baba, Buhara doğumlu olup Bektaşî şeyhidir (Yıldız, 2007: 25). Bölgede hakimiyet kuran devletlerin benimstedikleri dinler halk için de önemli etkiye sahiptir. Günümüzde Müslüman Rumen halkının büyük bir kısmı Dobruca bölgesindedir. Bunda Türkiye Selçuklu Devletinin ve Sarı Saltuk Baba ile birlikte bölgeye yerleşen Müslümanların etkisi olduğu söylenebilir. Anlaşılacağı üzere dini temaslar ve etkilenmeler sadece siyasi iktidar ile değil çeşitli sosyokültürel temaslarla da olabilir.

Osmanlı hakimiyeti zamanında ise İslamlaştırma politikaları yoğunluk kazandı. Osmanlı fethettiği bölgelerde uyguladığı iskân politikasını Romanya'da da uyguladı. Farklı Türk boylarını Romanya'da hakimiyet kur-

duğu alanlara yerleştirdi. Bu sebeple zaman içinde Müslümanlık sadece Türkler arasında kalmayıp Rumenler arasında da yayıldı (Petre, 2019: 45).

93 harbi olarak da anılan Osmanlı ve Rusya arasındaki savaşta Osmanlının Rusya'ya karşı yenilgi almasıyla Romanya'nın da bağımsızlık süreci başlamış oldu. 1878 tarihinde Berlin Antlaşmasının imzalanmasıyla Romanya'nın bağımsızlığı uluslararası düzeyde tanındı. 1879 tarihinde Romanya Kralı I. Karol halkına karşı etnik köken ve din bakımından ayırım yapmayacağını vurguladı (Yıldız, 2007: 54). Yani Osmanlı'nın istimalet politikasını devam ettirmek istedi. Buna rağmen siyasi değişimler Romanya azınlıklarını da etkiledi ve Romanya'daki Müslümanlardan Anadolu'ya göçler yoğunlaştı. Çoğunluğu Türk olan Müslümanlar anavatanlarına dönmeye başlamasında Romanya'daki siyasi durumun da etkili olduğunu söylemek mümkündür.

1880 tarihinde ise Romanya'da yeni bir kanun uygulandı. Bu kanunda Müslümanlar için özel maddeler hazırlandı. Kanunun 3. maddesi ile birlikte Müslüman Türkler de Romanya vatandaşı oldu. 15. maddesi ile din ve vicdan hürriyeti kanunla koruma altına alındı. 61. maddesi ile Müslümanlar için ayrı mahkeme kurulmasına karar verildi. Bu sayede Müslümanlar kendi din ve örflerine göre toplumsal meselelerini halledebilecekti. 68. maddeyle Müslüman askerlerin inancına uygun üniforma giymesine izin verildi. İsteyen erkek askerler fes takıp, kadınlar türban kullanabilirdi. 71. maddeye göre kim hangi dine mensupsa gerektiğinde ona göre yemin edebilme hakkına sahip oldu. Kanunun 76. maddesi ise Cami ve Müslüman eğitiminin inanca uygun düzenlenmesi için özel olarak hazırlanan maddedir. Komünist öncesi dönemde Müslüman çocukları için okullar vardır. Bu okullar ilkokul, ortaokul ve medreselerdir. İlkokullarda Müslüman çocuklarına temel derslerin yanında Kur'an eğitimi de verilmiştir (Akın, 2021: 210).

1882 tarihinde ise Komünist rejim Dobruca'daki topraklara el koydu. 1948'e gelindiğinde dini eğitim veren okullar ve azınlıklara ait okullar kapatıldı. O dönemde okullarda din dersleri tamamen yasaklandı. Dini kurumların mülkleri devlet kontrolüne geçti. Resmiyette din ve vicdan

özgürlüğünden bahsedilse de Komünist dönemde bu kanunlar hayata yansımada (Molali, 2005: 116-120). Kanunda ve uygulamadaki bu farklılıklar halk için de psikolojik baskılara yol açtı. Osmanlı dönemindeki hem ekonomik açıdan hem de dini açıdan halka sunulan hoşgörü Romanya halkı için pozitif etkili olmuştur. Osmanlı sonrası özellikle de komünist rejim döneminde, azınlıklara karşı uygulanan bu politikalar tabi olarak negatif sonuç doğurdu. Siyasi değişimler farklı dinlerle birlikte Müslüman halkın da din ve vicdan özgürlüğünü etkiledi. Bu etkilerin azınlıkların ana-vatanlarına dönmesinde ya da Romanya'da kalmasında belirleyici olduğu söylenebilir.

Müslümanlar göçlerin de etkisiyle Romanya'da azınlık konumunda oldu. Kimliklerini korumak için “Cemaati İslamiye” ismi altında teşkilatlandılar. Bu teşkilat Müslümanların dini konuları ile ilgilendi. Günümüzde bu teşkilatın görevini komisyonlar ve birlikler yürütmektedir. Aynı zamanda Romanya Müslüman Müftülüğü de bölgede faaliyettedir. 1989 tarihine gelindiğinde Romanya'nın demokrasiye geçişi, Müslümanlar için de huzur ortamı sağladı. Halktan isteyen kişiler din derslerine katılabildi ve istemeyenler muaf oldu. 1991 Anayasasında ise Romanya'nın bölünmezliği vurgusu ile din ve vicdan hürriyeti sağlanmış oldu (Akın, 2021: 210). Din ve vicdan hürriyetinin hayata da tatbik edilmesi Müslüman halkın yanı sıra bütün inanç grupları için refaha sebep oldu. Bu sadece ibadetlerin rahat yapılmasına değil aynı zamanda Romanya'da toplumsal kimliğin yeniden inşasına da olanak sağlar.

Modernleşme ile birlikte Romanya'da azınlık olan Müslümanlar köylerden şehirlere göç etti. Önceden Romanya'da Müslüman yerleşim yerleri vardı. Kentlere gerçekleşen göçlerle birlikte Müslümanlar farklı bölgelere dağılmasıyla birlikte Müslümanlar Romanya'nın neredeyse her yerinde azınlık durumunda kalmış oldu. Bunun yanında günümüzde de Müslümanların en yoğun olduğu yerleşim bölgesi Dobruca'dır. 1993 yılında Müslüman Rumen halkı için Teolojik-pedagojik Müslüman Kemal Atatürk Lisesi açıldı. Günümüzde Romanya'da Romanya İslam Kültür Birliği, Romanya'da Türk Müslüman Tatar Demokratik Birliği, Romanya'da Türk

Demokratik Birliği, Romanya'daki Arnavutlar Birliği ve Romanya'daki Arnavutlar Kültür Birliği aktif faaliyet gösteren Müslüman derneklerdir (Kahl, 2023: 71-79). Mekânsal parçalanmalar sosyo-kültürel parçalanmalara ve asimile olmalara da sebep verebilir. Bunun yanında açılan dernekler Romanya'da azınlık durumunda olan Müslüman halkın varlığını devam ettirmesi açısından önemlidir. Romanya'daki camiler ve dernekler halkın Müslümanlığını rahatça yaşammasına ve gelecek nesillere aktarılmasına yardımcı olmaktadır.

Romanya'daki Müslümanların ekserisi Türklerden oluşmakla birlikte Arap, İran kökenli, Rumen ve diğer milletlerden de Müslümanlar bulunur. Bölgedeki Romen Hristiyan ve Müslümanların uzun tarihli birlikteliği ailevi, sosyal ve kültürel birçok bağın kurulmasına sebep oldu. Günümüzde Avrupa birliğine ye ülkeler arasında İslam'ın en rahat yaşandığı ülkelere biri de Romanya'dır. Halkın dinleri ve görüşleri konusunda zgr olduğu anayasa ile de teminat altına alınmıştır (Sevili, 2015: 9).

Osmanlı döneminin ardından Romanya'da Müslümanlara karşı zaman zaman artan sert politikalar uygulandı. Müslümanların yoğun olarak yerleştikleri bölgelerden kentlere gn başlamasıyla birlikte Müslüman Türkler en yoğun oldukları yerde dahi azınlık durumunda kalmış oldu. Bu bölünme inançların yaşanması ve gelecek nesillere aktarılmasını olumsuz etkiledi. Komünist rejim zamanı artan baskı nedeniyle de Müslüman Türklerin Romanya'dan g hızlandı. Romanya'daki Müslüman halkın tarihi süreci bir bütün olarak ele alındığında dini hoşgörü, siyasi yapı ve sosyal dinamiklerin bölgedeki halkın yaşamına nasıl etkisi olduğu anlaşılır. Dönemsel olarak değişen bu unsurlar halkın kimlik ve inançları üzerinde derin etkilere sebep olmuştur. Özellikle Romanya'daki komünist devrim, sadece İslam dini için değil, Hristiyanlık dini için de baskıcı bir dönem olmuştur. Daha sonra Romanya'da din ve vicdan hürriyeti sağlansa da dini eğitimden uzak durmuş bir nesil yetişti. Bu durum sonraki yıllarda etkisini gösterdi.

Sonuç

Romanya, Balkanlardan Orta Avrupa'ya açılan kapı olması bakımından önemli bir konumda yer alır. Dağlık bölgeler, ovalar ve Tuna Nehri boyunca uzanan verimli topraklar, Romanya'nın doğal çeşitliliğini ve tarımsal potansiyelini yansıtır. Bu çeşitlilik, ülkenin tarih boyunca farklı etnik kökenleri barındırmasına ve zengin kültürel çeşitliliğin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Komşularıyla olan karmaşık ilişkileri ve coğrafi konumu sebebiyle Romanya'nın uzun ve ilgi çekici bir tarihi olduğu söylenebilir. Ukrayna, Moldova, Bulgaristan, Sırbistan ve Macaristan ile sınırları, bölgesel güç mücadelelerine ve sınır anlaşmazlıklarına sık sık sahne olmuştur.

Romanya bölgesi tarih boyunca farklı etnik gruplar için yaşam alanı oldu. Tarihin bazı dönemlerinde asimilasyon politikaları uygulansa da genele bakıldığında farklı kültürler bir arada huzur içinde yaşadı. Bu durum günümüzde de Romanya halkının farklı etnik kökenlerden oluşmasına ve zengin bir kültüre sahip olmasına sebep olmuştur (Molali, 2005: 110). Romanya'nın tarihi incelendiğinde Dacyalılar, Romalılar, Gotlar, Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Macarlar ve Osmanlılar gibi farklı toplulukların göç ve hakimiyetiyle şekillendiği görülür. Siyasi tarihinde monarşi dönemleri, komünist rejim ve 1989 devriminden sonra demokratikleşme süreci yer almakta olup bu siyasi değişimler dini yaşantıyı da etkilemiştir. Romanya zengin kültürü, Ortodoks Hristiyanlığının baskın olduğu dini yapısı ve mimari çeşitliliğiyle tanımlanabilir.

Romanya'da İslam dininin varlığında ise Anadolu Selçuklu Devleti ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun yerleştirme ve istimalet politikaları önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu politikaların katkısı ile İslam dini Rumen halkı arasında da yayılım göstermiştir. Sarı Saltuk Baba gibi dini fikir önderleri, Müslümanlığı yayma çabalarıyla Romanya'nın manevi tarihinde sembolik bir yer edinir. Ancak tarihsel süreç boyunca meydana gelen siyasi değişimler ve komünist rejimin baskıcı politikaların da etkisiyle Romanya'daki Müslüman nüfus zaman içinde azalım göstermiştir.

Modern dönemde Romanya'nın laik bir devlet yapısını benimsemesi, dini çeşitliliğe olanak sağlayıp Müslümanlar da dahil olmak üzere tüm dinlere özgürlük sunmaktadır. Ancak geçmişteki yoğun göçler ve dini baskıların Romanya'daki Müslümanların demografik ve sosyo-kültürel etkilerinin azalmasına neden olması geçmişteki vakıaların günümüze de yansıdığını göstermektedir.

Günümüzde Müslüman topluluklar, daha çok Dobruca ve Bükreş gibi bölgelerde varlıklarını sürdürmekte olup çeşitli dini ve kültürel faaliyetlerle kimliklerini korumaya çalışmaktadırlar. Romanya'da Müslüman toplulukların kimliklerini koruyabilmesi için dini eğitimin desteklenmesi, kültürel faaliyetlerin artırılması ve Türkiye gibi ülkelerle iş birliğinin sürdürülmesinin önem arz ettiği söylenebilir. Ayrıca, geçmişteki tarihsel bağların ve günümüzdeki Rumen Müslümanların akademik çalışmalarla daha fazla ele alınması, bu konuda farkındalık oluşturacaktır.

Kaynakça

Akın, Abdullah. (2021). “Osmanlı Sonrası Balkan Devletlerinde Bazı İslami Gelişmeler ve Din Eğitimi”, Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt.7, 199-228.

Aksu, Ali. (2005). “Romanya Türklerinde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile Mecmuası”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.9, 11-27.

Angheluta, Laurentiu Marian et al. (2025). “Documenting Romania’s Wooden Churces: Integrating Modern Digital Platforms with Wernacular Conservation”, Heritage, Vol.8, No.3, 1-25.

Başıyigit, C., & Kartlı, M. (2015). “Geleneksel Romen Evlerinin Mimari Açidan İncelenmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Cilt.18, Sayı.3, 36-41.

Bozkurt, Giray Saynur. (2008). “Geçmişten Günümüze Romanya’da Türk Varlığı”, Karadeniz Araştırmaları, Cilt.17, Sayı.17, 1-31.

Cucu, Vasile s. vd. (2024). “Romania”, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/place/Romania/Settlement-patterns>, (30.12.2024).

Dışişleri Bakanlığı (2024), <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-romanya-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>(28.07.2024).

Ghinea, Gabriel Florin. (2024). “Osmanlı Sonemi İbrail Camileri”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Vol.112, 65-84.

Gürsoy, Yüksel (2024). “The influence of Turkish cuisine in Romania”, Kronstadter Beitrage Zur Germanistischen Forschun, Vol.24, 117-132.

Kahl, Thede. (2023). “Romanya Müslüman Topluluğu: Elit Bir Topluluğun Marjinal Azınlığa Giden Yolu. çev. Gürsoy Yüksel”, Mezopotamya Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, Cilt.1, Sayı.1, 69-82.

Molali, Neriman. (2005). “Romanya Türk Toplulukları Örneğinde İki Dillilik”, Doktora Tezi, Ankara: Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

N. Popescu-Sorin Riga-Grigore-Alexandru Popescu, (2023). “Romania vd. Stefan Odobleja Cybernetics and Artificial Thinking/Artificial Intelligence”, Romanian Medical Journal, Vol.70, No.3, 146-150.

Petre, Burçin. (2019). “Avrupa Birliği’nin Azınlık Haklarına Yaklaşımı: Romanya’daki Türk-Müslümanlar Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Salca, Horia- Podborschi, Valeriu. (2023). “The Romanian Inventors in Exile, Traian Vuia, Gogu Constantinescu, Henri Coanda, in the Sights of the Communist Security”, Intellectus, Vol.2, 162-175.

Sevili, İsmail. (2015). “Romanya’da İslam Dini ve Bölgedeki Müslümanların Din Algısına Etki Eden Faaliyetler”, Yüksel Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ustabulut, Mete Yusuf- Kara, Kürşad. (2016). “Romanya’da Türk Dili Tarihi ve Dobruca’daki (köstence) Türkoloji Eğitimi”, Aydın Tömer Dil Dergisi, Cilt.1, Sayı.2, 1-16.

Vicentiu, Saceleanu vd. (2021). “Centenary of Insulin Discovery. (1921-2021): Nicolae Paulescu’s Original Contributions”, Acta Endocrinologica, Vol.17, No3, 406-411.

Yıldız, Şule Şeyma. (2007). “Avrupa Birliği Eşiğindeki Romanya’da Müslüman-Türk Azınlık”, Yüksel Lisans Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.

Yusuf, Heper (2020). omano-Ottomanica, “Essays-Documents From The Turkish Archives”, (Türk Arşivinden Makaleler/Belgeler). Tarih Kritik Dergisi, Vol.6, No.4, 347-352.

Extended Summary

Romania is a country located in Southeastern Europe, situated between the Carpathian Mountains and the Danube River. It shares borders with Ukraine to the north, Hungary to the west, Serbia and Bulgaria to the south, and has a coastline along the Black Sea to the east. Its geographical position makes it a strategic transit point between the interior of Europe and the Balkans. With its capital in Bucharest and 41 counties, Romania spans an area of 238,391 km². This vast land is rich in natural beauty, including mountains, rivers, and lakes. The Carpathian Mountains dominate the central region, while the Danube River marks Romania's southern border, serving as a vital transportation route. These geographical features influence Romania's climate, enabling diverse agricultural production and supporting rich biodiversity. Although the majority of the population is ethnically Romanian, the country is home to various ethnic groups, including Turks, Hungarians, Germans, Ukrainians, Tatars, Serbs, Slovaks, and Bulgarians.

Romania's history, architecture, literature, and culinary traditions reflect the influences of various civilizations. The multilayered cultural structure shaped by empires such as the Ottoman, Roman, and Austro-Hungarian Empires has been a defining element of Romania's identity. Islam and Muslim communities have also played a role in Romania's historical and cultural fabric. This article examines Romania's socio-cultural structure in conjunction with its history, focusing on the position of Muslim communities from the past to the present. The study explores how political and social changes since the Ottoman period have shaped the Muslim identity in Romania and examines the status of Muslim communities in the modern era.

To fully understand the subject, it is essential to analyze Romania's history and social structure. Romania was under the rule of the Kingdom of Hungary for an extended period before coming under Ottoman suzerainty following the 1526 Battle of Mohács. The regions of Wallachia, Moldavia, and Transylvania were not directly incorporated into the Ottoman Empire

but were governed as principalities. During this period, the Ottoman administration did not impose restrictions on the Romanian people's religion, language, or culture, allowing them to preserve their identity without assimilation. The former Hungarian-controlled voivodeships were now under Ottoman influence, which was strongly felt until the 1699 Treaty of Karlowitz. However, the Ottoman presence in Romania did not result in direct annexation. Following the Russo-Turkish War of 1877-1878, the Treaty of San Stefano granted independence to Romania alongside Serbia and Montenegro.

In the 20th century, communism emerged as a dominant force in Romania, with Nicolae Ceaușescu as its final leader. Ceaușescu became a symbol of dictatorship for Romanians. By 1989, public opposition to the regime had intensified. Although Ceaușescu attempted to suppress the unrest violently, he ultimately failed. On December 25, 1989, Nicolae Ceaușescu and his wife, Elena Ceaușescu, were tried and executed. Over 1,000 people lost their lives during the Romanian Revolution, which took place around Christmas time and is still commemorated by Romanians today. As of the 2025-2026 academic year, the "History of Communism" course has been made compulsory in high schools, reflecting the importance of the revolution in Romanian history. The revolution marked the beginning of Romania's democratization process. With the decline of communism, Romania transitioned to a liberal economy, joined NATO in 1999, and became a member of the European Union in 2007. As of January 1, 2025, Romania's inclusion in the Schengen Area represents a significant milestone for its developing economy.

Romanian culture is a blend of European and Balkan influences, embodying the richness of both regions. Additionally, historical dominance by Hungary and the Ottoman Empire has left an imprint on Romanian cultural identity. While various ethnic minorities have the right to speak their languages, Romanian remains the official language. Prominent literary figures contributing to Romanian cultural transmission include Andrei Codrescu, Marin Preda, Tudor Arghezi, George Bacovia, Ion

Creangă, and Tristan Tzara. One of the most significant Romanian literary figures is Mihai Eminescu. Romanian cuisine shares similarities with other Balkan and Turkish culinary traditions, with an emphasis on meat and dough-based dishes. Pork and lamb are the most commonly consumed meats. Traditional Romanian foods include polenta made from semolina, papanashi (fried dough topped with melted cheese), murături (similar to pickles), borş soup, mici (grilled sausages), chiftele (meatballs), and sarmale (stuffed cabbage rolls). Romania is also known for its cheese varieties, particularly Penteleu cheese. Additionally, the country ranks among the world's leading producers of plums, which are used in traditional beverages. Tuica, a plum brandy, is Romania's national drink.

Romania's official holidays mainly revolve around Christian religious celebrations and national commemorations. The country's national holidays include New Year's Day (January 1-2), Orthodox Easter Monday, May 1 (Labor Day), National Day (December 1), and Christmas Day. One notable Romanian tradition is Mărţişor, celebrated on March 1, marking the arrival of spring. On this day, men give women gifts adorned with red and white ribbons (Cucu et al., 2024). Throughout December, street festivals are held in Romania, where people dress in bear costumes and dance to ward off evil spirits, a tradition rooted in the country's pagan past.

In conclusion, Romania's geographical location, historical legacy, and cultural heritage offer a rich and diverse identity. Various ruling states throughout history have influenced Romanian culture. The country's architectural landmarks, literary figures, sporting achievements, and diverse cuisine contribute to its cultural identity, making Romania a treasure worth exploring.

Romania has produced many prominent scientists who have made significant contributions to science and technology. Henri Coandă revolutionized aviation history by inventing the first jet-powered aircraft, while Nicolae Paulescu's discovery of insulin left a lasting impact on medicine. Ştefan Odobleja played a pioneering role in cybernetics and artificial intelligence. Institutions such as the Romanian Academy,

established in 1866, and museums like Steampunk Transylvania, the National Geology Museum, and the Medgidia Laboratory continue to support scientific advancements and inspire new generations. As of 2024, Prof. Dr. Oğuzhan Gündüz's appointment as a foreign member of the Romanian Academy of Scientists demonstrates the continued international recognition of Romania's scientific heritage.

Regarding religion, Romania does not have an official state religion. While it is a secular state, it recognizes 18 religions and allows individuals to practice their faith freely. These religions include Christianity, Islam, Judaism, Buddhism, Hinduism, Sikhism, and Manichaeism. Historical shifts in political control and migration have contributed to Romania's religious diversity. Although Islam has a long history in Romania, today, only a small percentage of the population identifies as Muslim. While the Ottoman period saw a significant Muslim presence, subsequent political changes impacted the Muslim community. Under the communist regime, policies targeting Muslims led to increased emigration of Turkish Muslims from Romania. In the modern era, Romania's secular governance fosters religious freedom; however, past migrations and restrictions have diminished the demographic and socio-cultural impact of the Muslim population.

Today, Muslim communities primarily reside in regions such as Dobruja and Bucharest, striving to preserve their identity through religious and cultural activities. Supporting religious education, increasing cultural initiatives, and maintaining collaborations with countries like Türkiye are essential for safeguarding Muslim identity in Romania. Furthermore, academic research on historical connections can enhance awareness and understanding of this cultural heritage.

TELEVİZYONUN KAMUSAL ALANI VE MEKÂNSAL ANLAMI YENİDEN ÜRETMESİ: SİVRİHİSAR ÖRNEĞİ*

Ali Fuat Dönmez** - Ahmet Burak Kahraman***

Öz

Sinema ve televizyonun icadı anlamlar üzerinde yeni bir çağın başlamasını sağlamıştır. Görüntü ve ses teknolojilerinin birleşmesi kişilerin bu araçlara aşırı ilgi duymalarına neden olmuştur. Sinemada ve televizyonda görülen mekânlar değer kazanarak popülerleşmiştir. Popülerleşmeyle birlikte mekânlar ve kamusal alanlar eski anlamlarını kaybederek televizyonun kattığı anlamları kazanmışlardır. Televizyonla birlikte kamusal alan olarak kabul edilmeyen mekânlar kamusal alan niteliği kazanmışlardır. Kamusal alan niteliği kazanan ve popülerleşen mekânlar farklı kültürlerden kişilerin ziyaretine açılmaktadır. Bu durum mekânların anlamların değişmesine ek olarak mekânın bulunduğu yerlerde sosyal ve ekonomik hareketlilik sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı televizyonun mekân ve kamusal alan üzerinde yaptığı değişimleri anlamaktır. Amaca yönelik örneklem olarak Gönül Dağı dizisi ve dizinin çekildiği Eskişehir'in Sivrihisar ilçesi seçilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması tekniği kullanılmıştır. Google Earth ve Yandex Haritalar kullanılarak mekân isimlerindeki değişiklikler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Google Street View ve Gönül Dağı dizisinin YouTube'daki bölümleri kullanarak mekân görselleri örnek olarak sunulmuştur. Yapılan analizlerde televizyonun, mekânların var olan anlamlarını değiştirerek yeni anlamlar ve popülerlik kazandırma açısından önemli bir araç olduğu sonucuna varılmıştır. Televizyonla başlayan ve harita uygulamaları üzerinden devam eden mekânsal anlamın değişmesi sürecinin sosyal bilimler açısından incelenmesi bu makalenin özgün değerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Mekân, Televizyon, Sivrihisar, Gönül Dağı Dizisi.

* Bu çalışma Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi Ali Fuat Dönmez, Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. E-posta: afalifuatdonmez@gmail.com. Orcid:0009-0006-0812-3437

*** Prof. Dr. Ahmet Burak Kahraman, Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. E-posta: burakkahraman@erciyes.edu.tr. Orcid:0000-0003-3995-1172

Bu makaleye atıf için: Dönmez, Ali Fuat ve Kahraman, Ahmet Burak. (2025). Televizyonun Kamusal Alanı ve Mekânsal Anlamı Yeniden Üretmesi: Sivrihisar Örneği, SDE Akademi Dergisi, 5(3), 427-463

TELEVISION’S REPRODUCTION OF PUBLIC SPACE AND SPATIAL MEANING: THE SİVRİHİSAR EXAMPLE

Ali Fuat Dönmez - Ahmet Burak Kahraman

Abstract

The invention of cinema and television ushered in a new era of meaning. The convergence of visual and audio technologies led to an intense interest in these media. Places seen in cinema and television gained value and popularity. With this popularity, places and public spaces lost their former meanings and acquired the meanings added by television. With the advent of television, spaces that were not considered public spaces gained public status. These spaces, which gained public status and popularity, are opened to visitors from diverse cultures. This not only changes the meanings of spaces but also fosters social and economic mobility in the locations. The aim of this study is to understand the changes television has wrought on space and public space. The TV series “Gönül Dağı” (Mountain of Hearts) and the Sivrihisar district of Eskişehir, where the series was filmed, were selected as a purposive sample. The study employed a literature review technique, a qualitative research method. Content analysis was used to analyze changes in place names using Google Earth and Yandex Maps. Visuals of places are presented using Google Street View and YouTube episodes of the TV series “Gönül Dağı.” The analyses concluded that television is a significant tool for transforming existing meanings of places, bringing them new meanings and popularity. The social science examination of the process of spatial meaning change, which began with television and continued through mapping applications, constitutes the unique value of this article.

Keywords: Sociology, Place, Television, Sivrihisar, Gönül Dağı TV Series.

Giriş

Telefon, telgraf gibi iletişim araçlarının yaygınlaşması farklı toplumların ve kültürlerin birbirlerinden etkilenmelerini sağlamıştır. Gazete, sinema, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte ise bu süreç giderek hız kazanmıştır. Kitle iletişim araçları fiziksel mesafelerin önemini azaltmıştır. Buna ek olarak kitle iletişim araçları sanal ve gerçek arasındaki çizgiyi zamanla yok etmeye başlamıştır.

1938 yılında CBS Radyosu tarafından yapılan “Dünyalar Savaşı” isimli program sanal ve gerçek arasındaki çizginin yok olmasına verilecek örnekler arasında yer almıştır. Programın akışı içerisinde son dakika haberi olarak Marşlıların dünyaya saldırmak için geleceği söylenmiştir. Bu söylem tamamen “Dünyalar Savaşı” programının içinde yer alan bir senaryo olarak sunulmuştur. Radyo programcılarının bu durumun gerçekten yaşanmadığını söylemelerine rağmen insanlar panik olarak sokaklara dökülmüştür. Yapılan araştırmalarda 1.7 milyon izleyici programın gerçek bir haber olduğuna inanmışlardır (Özçetin, 2024:102). New Jersey halkı, olmayan Marşlılardan kaçmışlardır (Sterling & Kittross, 2010:327). Radyonun o dönemin en güvenilir ve en popüler kitle iletişim aracı olmasından kaynaklı kitleler radyodan gelen bir sesi sorgulamamıştır. Sinema ve televizyon teknolojilerinin gelişmesi ise ses ile görüntüyü birleştirerek çok daha gerçekçi durumlar sunmuştur. Kişiler olmayan mekânların varmış gibi gösterildiği veya olan mekânların yeni anlamlar kazandığı programlar, diziler ve filmler izlemeye başlamışlardır.

Raymond Williams’a göre televizyon, bilimsel ve teknik araştırmalar için icat edilmiştir ancak enformasyon ve eğlence medyumunu, sosyal iletişim medyumunu olarak o kadar büyümüştür ki toplumsal ilişkilerin değişmesine neden olmuş, kendine ait bir kültür oluşturmuştur (Şentürk, 2009:191).

Televizyon, sinemadan farklı olarak kişilerin kamusal alana çıkmadan evlerinden eğlenebilmelerini sağlamıştır. Özellikle Amerika’da kişiler işlerinden kalan vakitlerinin büyük çoğunluğunu televizyon karşısında geçirmişlerdir. Televizyon görselliği ve popülerliği kullanarak yeni kamusal alanlar ve mekânlar yaratmaya başlamıştır. Literatür tarandığında Lefebvre

(2014) mekânın anlamının toplumlar tarafından oluşturulacağını ifade etmiştir. Televizyon da kitle iletişim aracı olmasından kaynaklı toplumlara sunduğu programlarla mekânların anlamlarını etkilemiştir. McLuhan (2017:108) televizyonun ilettiği mesajlarla ve görüntü teknolojileriyle mekânın anlamını yeniden üreteceğini ifade etmiştir. Gerbner ve Gross (1976) televizyon üzerine yaptıkları çalışmada televizyonun kişilerin gerçeklik algılarını değiştirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Gerçekliğin değişmesi mekânın gerçekliğini de etkilemiştir. Baudrillard (2005) ve Postman da (2010) Gerbner ve Gross gibi televizyonun gerçekliği değiştirdiğini ve yeni bir gerçeklik oluşturduğunu savunmuştur. Televizyonun bu özellikleri mekânların anlamları üzerinde etkili olmuştur.

Çalışmada, “Televizyon mekânsal anlamı değiştirme gücüne sahip olmuş mudur?”, “Televizyon mekânlara popülerlik kazandırmış mıdır?”, “Televizyon yeni kamusal alanlar oluşturmuş mudur?” sorularına yanıt aranmıştır.

1.Yöntem

Bu çalışmada televizyonun kamusal alanlar ve mekânlar üzerinde gerek isimsel gerek anlamsal açıdan yarattığı değişimi anlamak, amaçlanmıştır. Çalışma için Sivrihisar ilçesi ve ilçede çekilen Gönül Dağı dizisi seçilmiştir.

1.1. Araştırma ve Analiz Modeli

Bu çalışma Gönül Dağı dizisinin mekân temsillerini analiz etmek amacıyla nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Çalışmada saha araştırması yer almamış, anket ve mülakat teknikleri kullanılmamıştır. Çalışma literatür taramasına dayalı betimsel bir zeminde hazırlanmış, var olan fotoğraflar ve harita görüntüleri üzerinden içerik analizi yöntemiyle tamamlanmıştır.

Çalışmada öncelikle kamusal alanın tanımı incelenmiş sonrasında mekân ve hafıza ile ilgili tanımlara bakılmıştır. Tanımlardan sonra bu üç kavramın birbiri ile bağlantıları ve televizyonun bu tanımlar üzerinde ne

gibi etkileri olduğu literatüre dayanarak sunulmuştur. Daha sonrasında Sivrihisar'da yer alan mekânların Gönül Dağı dizisi ile nasıl yeni anlamlar kazandığı haritalar üzerinden örneklendirilmiştir. Birinci yazarın Sivrihisar ilçesi hakkındaki bilgi ve tecrübeleri seçilen mekânların tarihsel ve toplumsal bağlamının yorumlanmasında destekleyici olmuştur.

Çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmak için kamusal alan, mekân, kitle iletişim araçları ve televizyon ile ilgili yazılmış tezler, makaleler, kitaplar incelenmiştir. Yapılan çalışmalarda mekânla, kamusal alanla ilgili tanımlar yaklaşımlar alınmış, tanımların üzerinde kitle iletişim araçlarının ve televizyonun yarattığı etkiler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Dizideki mekânların temsil biçimleri değerlendirilmiş, gerçek mekânlarla olan ilişkileri sosyolojik bağlamda tartışılmıştır.

Günümüzde kişiler harita uygulamalarını sıklıkla kullanmakta, bilinmeyen bir yere giderken harita uygulamalarındaki mekân isimleri belirleyici olmaktadır. Bu durumdan kaynaklı çalışmadaki görseller Google Earth, Google Street View ve Yandex Haritalar kullanılarak elde edilmiştir.

2. Kamusal Alanın Ortaya Çıkışı

Kamusal alan, hafıza ve mekân birbirleri içinde kendilerine yer bulan, birbirlerini destekleyen kavramlar olmuştur. Kamusal alan ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır ancak kamusal alan çalışmaları genellikle Jürgen Habermas, Richard Sennet ve Hannah Arendt'in çalışmalarıyla temellenmiştir.

Kamusal alan en genel anlamıyla kişilerin bir arada yaşadığı, toplumsal hayatta birbirleri ile iletişime geçtikleri, fikirlerini paylaştıkları ve var olma amacı taşıdığı alan olarak tanımlanmıştır. Buna ek olarak kamusal alan halk meydanları olarak kabul edilmiştir (Ataman, 1998:15). Arendt (1994) ve Sennet (2002) gibi düşünürler meydanı çok geniş kitlelere hitap edecek büyük alanlar olarak tanımlarken, Habermas (2017) gibi bazı düşünürler halk kesimlerinin fikirlerini tartıştığı çok büyük olmayan toplantı mekânları olarak düşünmüştür.

Arendt ve Habermas'a göre kamusal alan siyasi bilginin ve entelektüel bilgi birikiminin paylaşıldığı alan olmuştur (Çetin, 2006:9). Arendt, Habermas'dan farklı olarak toplumsal alan fikrini geliştirmiş bunun neticesinde toplumsal alan, özel alan ve kamusal alan arasındaki üçüncü bir bölge olmuştur. Toplumsal alan, kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrımın çizgilerini bulanıklaştırmıştır. Bu alan hane halkının siyasete girmedığı ama insani gereksinim olan iletişimi yaşayabildiği alan olmuştur (Arendt, 1994:59).

Arendt'in kamusal alanı kişiler için bir seçim değil bir zorunluluk olmuştur. Arendt'e göre hiçbir insan diğer insanların varlıkları olmadan yaşayamaz. İnsanlar bir arada birbirleriyle sürekli iletişim halinde olmak zorundadır. Arendt başkalarıyla iletişime geçmeyen kişileri insan kategorisinde değerlendirmemiştir. Onları “animal laborans” (sadece hayatını devam ettiren, insani özellikler taşımayan canlı) olarak adlandırmıştır (Arendt, 1994:40).

Habermas ise kamusal alanı Antik Yunan devletlerinden incelemeye başlamıştır (Dursun & Yıldız, 2022:6). Habermas'ın kamusal alanı eşitlikçi ve özgürlükçü bir yapıya sahip olmuştur. Habermas'a göre bir kamusal alandan bahsedilecekse o alanda kişilerin toplumsal konularda fikrini özgürce ifade etmesi gerekmektedir (Kaya, 2021:6). Habermas kamusal alanın ve kamu alanının karıştırılmaması gerektiğini belirtmiştir. Kamusal alanı fikirlerin konuşulduğu siyasi ortamı etkileme gücü olan bir alan olarak tanımlamıştır. Kamu alanını ise devlet organlarına bağlı normal vatandaşların giriş çıkışının zor olduğu kapalı bir alan olarak tanımlamıştır (Habermas, 2017:58).

17.yüzyıldan sonra burjuvazinin ortaya çıkmasıyla kişiler, kamusal alanda özgürce fikirlerini konuşabilecekleri mekânlara sahip olmuşlardır. O dönemin şartlarında kamusal alan burjuvazinin isteği çerçevesinde şekillenmiştir. 18.yüzyıla gelindiğinde kentlerin genişlemesi ve sosyal ağların kurulmasıyla birlikte kamusal alan kavramı giderek güçlenmiştir (Ataman, 1998:21). Burjuva kamusunun ortaya çıkmasıyla halk ve devlet arasında üçüncü bir yaklaşım ortaya çıkmıştır (Kaya, 2021:29). Negt ve Kluge ka-

musul alanın sadece burjuvanın elinde olmasına karşı çıkmıştır. Burjuva kamusal alanın karşısında olan proleter bir kamusal alan fikrini savunmuşlardır. Proleter kamusal alanı üretimin kamusal alanları olarak görerek burjuva kamusal alanının içinde yer almayan mekânları kamusal alana dâhil etmişlerdir. Bu yeni kamusal alan fikrini burjuva kamusal alanından daha kapsayıcı olarak görmüşlerdir (Çetin, 2006:29). Habermas sanayi devrimi ve kamusal alan arasında bağlantı kurmuştur. Modernleşme öncesi kamusal alandaki denetimden kaynaklı özel alanlara itilen toplumsal konuşmalar modernleşme sonrası tekrar kamusal alana gelmiştir. Kamusal alan ise eskiye göre değişiklik geçirerek herkese açılmıştır (Kaya, 2021:28).

Burjuvanın önde gelenlerinin evlerinin salonlarında başlayan bu kamusal alan zamanla toplumun diğer kesimlerine de yayılmıştır. Kahvehaneler, tiyatro, kent meydanları gibi yerlerde halkın her kesimi kamusal alana dâhil olmuştur.

Sennet ise kamusal alana farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Onun bakış açısına göre özel alan dışında kalan her yer kamusal bir alan özelliği göstermiştir ve herkesin katılımına açılmıştır. 18.yüzyılda yaşanan değişim en çok sosyal alanlarda olmuştur. Park ve kafe sayısında artış yaşanmış, sokaklar yayalara göre düzenlenmiş, sadece burjuva sınıfının ulaşabildiği tiyatrolara halkın ulaşması da sağlanmış, tüm bu sürecin sonunda halkın kamusal alanlara erişmesi kolaylaşmıştır (Sennet, 2002:34).

Kamusal alan ile mekân arasında doğrudan bağlantı bulunmaktadır. Her toplum ve kültür kendi kamusal mekânlarını oluşturmuştur (Lefebvre, 2014:61). Toplumsal birliğin sağlanması, ortak fikirlerin bir sembol etrafında toplanması mekân sayesinde olmuştur. Mekân gündelik işlerin yapıldığı, kişilerin iletişimde olduğu, aktarımın ve hatırlamanın yeri anlamına gelmiştir. Mekân ve toplum birbirini tamamlamış, değiştirmiş ve etkilemiştir (Halbwachs, 2023:162).

Habermas kamusal alanın en önemli mekânları olarak kahvehaneleri göstermiş ve 18. yüzyılın başlarında Londra'da 3000'den fazla kahvehane olduğunu ifade etmiştir. Habermas'a göre her kahvehane konu bakımından kendisine özgü bir farklılığı barındırmış ve bu kahvehanelerde siyaset-

ten sanata, gündelik konulardan edebiyata birçok farklı konu konuşulmuştur (Habermas, 2017:100).

Sennet de Habermas'ın kahvehanelere yüklediği anlamı yüklemesi, ikisinin de fikirlerinin ortak bir gözlemin sonucu olduğunu göstermiştir. Kahvehanelerde zamanla belli kurallar ortaya çıkmış ve kişiler bu kurallar bağlamında oturup birbirleriyle iletişime geçmiştir. Kahvehanelerde sınıf ayrımları mümkün olduğunca göz ardı edilmiştir çünkü sınıf farkı olmadan herkesin her konuda konuşabilmesi savunulmuştur (Sennet, 2002:117). Kahvehane, tiyatro, kent meydanları gibi mekânlar kamusal alanın var olabildiğini sağlamıştır.

Kamusal alanın tek ve belirli bir mekânı olmamıştır (Çalışır, 2021:264). Ali Madanipour, Kevin Lynch, Matthew Carmona, Stephen Carr, Jane Jacobs, William Whyte, Ian H. Thompson gibi kamusal alan üzerine yazan düşünürler, iletişimin, insan ilişkisinin olduğu ve herkese açık mekânların kamusal alan olduğunu ifade etmişlerdir. Yine bu düşünürler gündelik mekânların aynı zamanda kamusal alan olduğu fikrini ve bir kentin kent olabildiğinin kamusal alanlara bağlı olduğunu savunmuşlardır (Uysal Bilge, 2021:143).

3.Mekânın Anlamı

Mekân sözlükte “yer” anlamıyla bulunmaktadır. Mekân ilk görülen yerdir. Mekân günlük deneyimin gerçekleştiği, kişiyi kamusal alandan ayıran özel alanın başladığı, kişilerarası ilişkilerin olduğu, oda, sokak, kent gibi birçok faktörü içine alan bir yer olarak tanımlanmıştır (Coşut, 2005:44).

Mekânlar 20.yüzyılın ortalarına kadar mimari alanlar olarak incelenmiş olsa da her zaman bundan daha fazlasını içinde barındırmışlardır. Mekân, içinde yaşayan veya oradan gelip geçen kişilerin ona yüklediği anlama göre tekrar tekrar şekillenen ve toplumu şekillendiren bir yer olmuştur. Bu durumun anlaşılması mekânı sosyal bilimlerin çalışma sahasına yaklaştırmıştır. Sosyal bilimcilerden önce matematikçiler mekân tanımlarında etkin olmuş ancak değerlendirmeleri sadece matematikle yapmışlardır. Mekâ-

nın açıklanabilmesi için yalnızca matematik yeterli olmamıştır (Lefebvre, 2014:34). Pozitivist paradigma mekânı geometri ile, postmodern paradigma eşitlik ve özgürlüğün yeri olarak, eleştirel paradigma ise zamanın ve insan eylemlerinin merkezi olarak açıklamıştır (Tellan, 2016:139). Bu sayede mekân, sosyoloji, felsefe, psikoloji gibi birçok bilim dalı için önemli bir alan olmuştur. Birçok bilim dalının incelemesi, mekânı merkezi bir konuma getirmiştir. Foucault yaşanan çağı “mekân çağı” olarak tanımlamıştır (Foucault & Miskowiec, 1986:22).

Mekân, içerisinde kültürü, fikirleri, yaşam tarzını barındırmaktadır. Bir mekânın anlam kazanabilmesi için bu unsurları bir arada kullanması gerekmektedir. Bu unsurları içinde barındırmayan mekânlar kişilerle bağ kurma konusunda sorunlar yaşanmasına yol açmıştır.

Modern kentleşmenin artmasıyla birlikte mekânlar farklı anlamlar kazanmaya da başlamıştır. Modern kentler ekonomik ve sosyal gelişmelerin yaşandığı, farklı kültürlerden kişilerin bir araya geldiği merkezler olmuştur (Wirth, 1938:2). Kentin bu tür imkânların merkezinde yer alması nüfus yoğunluğunun artmasını sağlamıştır. Nüfus yoğunluğunun artması yüksek katlı binaların yapılmasını gerektirmiş, apartman tarzı binaların yapılması da kişilerin mekânla bağ kurmasının önüne geçmiştir. Özellikle kişilerin daha güçlü bağlar hissettikleri müstakil evlerden farklı olarak apartman daireleri kişilerin sadece gelip konakladıkları mekânlar haline gelmiştir. Çoğu kişi eski müstakil evleriyle ilgili anıları daha derinden hissederken apartman dairelerinde bu durum azalmıştır. 1902 yılında New York Independent gazetesinde yer alan bir yazıda apartmanların komşuluk ilişkilerini ortadan kaldırdığı, yardımseverliği azalttığı anlatılmıştır (Sennet, 1999:79). Bu özelliklerin azaltılması mekânın içini dolduracak ruhun oluşmasının önüne geçmiştir.

Mekânın ait olmaya dair bir anlamı içinde barındırması gerekir aksi takdirde mekâna ait olunmazsa mekân sadece boş bir yer olacaktır (Coşut, 2005:47). Mekân boş kalırsa zamanla başka insanların bakış açılarıyla yeni anlamlar kazanacaktır (Sennet, 1999:222). Kamusal alan ve mekân, zamanın şartlarına göre birbirlerini şekillendirmiştir. Kişilerin sosyalleştiği,

görüşlerini paylaştığı kamusal alanlar aynı zamanda kişilerin anlam yüklediği toplumsal mekânlar olmuştur. Mekânlar bu özelliklerine ek olarak toplumsal hafızanın korunması içinde rol oynamıştır.

4.Hafızanın, Mekân ve Kamusal Alanda Anlam Kazanması

Hafıza bir toplumun veya topluluğun geçmiş ve geleceği arasında kurduğu köprü olarak tanımlanmıştır. Hafıza tek bir kişinin aktarabileceği bir olgu olmadığından hafızanın aktarılabilmesi için tüm toplumun iş birliği yapması gerekmiştir. Mekânda olduğu gibi her toplum kendi yaşayış biçimine ve kültürüne göre hafızayı üretmektedir. Toplumsal hafızanın korunmasında ve aktarılmasında toplumun/ topluluğun anlam yüklediği fiziki mekânlar önemli yerler olmuştur. Hafızayı koruyan mekân, tarihi bir kale olabileceği gibi herhangi bir bina da olabilmektedir. Assmann (2015:42) bu durumu “Hatırlama figürleri, belli bir mekânda cisimleştirilmek ve belli bir zamanda güncelleştirilmek isterler. Yani coğrafya ya da tarihi anlamda olmasa da her zaman somut bir mekâna ve zamana dayanırlar.” şeklinde açıklamıştır.

Her toplumsal bellek mekânda kendisine yer bulmaktadır. Hafızayı sabit olarak yansıtacak bir mekânın varlığının olmaması hafızanın korunmasını zorlaştıracak etkenler arasında yer almıştır. Mekânlar hem geçmişin hatırlanması için hem de hafızanın yeniden şekillenmesi için önemli hatırlatıcılar olmuştur (Halbwachs, 2023:174). Geçmiş, şimdinin içinde ve mekânda sürekli yeniden yaratılmaktadır (Urry, 1999:18).

Halbwachs, mekânı tanımlarken sadece bina gibi geometrik şekillerden bahsetmemiştir. Halbwachs mekânı tanımlarken eşya, sokak, bahçe gibi somut izlenime sahip olan yerleri de hafızanın içine dâhil etmiştir. Bir yetişkin yaşadığı evden ayrıldığında anılarından koptuğunu düşünecektir ancak büyük çerçeveye bakıldığında yaşadığı yerde kazandığı tecrübeler, sosyal etkileşimde öğrendiği bilgiler onunla kalacaktır. Kişi gittiği yerde bu anılardan ve hafızadan yararlanarak uyum sağlamaya çalışacaktır (Halbwachs, 2022:134).

Nora da Halbwachs gibi hafıza mekânlarını sadece mimari açıdan görmemiş, ona göre hafıza mekânları, geçmişî hatırlatacak somut olan her şey olarak tanımlamıştır. Nora'ya (2022:43) göre olaylar tarih için ne kadar önemliyse, mekânlar da hafıza için o kadar önemli olmuştur. Somut bir hatırlatıcının olması toplumsal hafızanın kalıcı olmasını sağlamıştır. Hafıza mekânları sadece hatırlamak için değil, zihinlere ulaşma ve orada yer bulma fonksiyonlarıyla toplumsal hayatın içinde olan ve kültürün parçasını oluşturan durumlar için de önemli olmuştur (Özdemir & Cengizoglu, 2023:81).

Kamusal alanda kendisine yer bulan birçok somut hafıza mekânını toplum için bir simge anlamı haline gelmiş, bu simgeler ise mekanın anlam kazanmasına yardımcı olmuştur (Özdemir, 2023:124). Lefebvre (2014:153) dili de bir simge olarak görmüş ve mekânların anlam kazanmasında önemli bir yeri olduğunu belirtmiştir. Onun bakış açısına göre her dil farklı kültürlerin yansıması olmuştur. Bu durum mekânın tarzının, tanımlanmasının ve mekâna yüklenen anlamın o dile göre şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Diller, mekânlarla birlikte toplumsal hafızanın en büyük taşıyıcı unsurlarından olmuştur. Bundan dolayı da Lefebvre mekânların üzerinde dile dayanan simgelerin bulunmasının mekânların anlamını oluşturma açısından önemli olduğunu düşünmüştür. Modern kentsel mekânlar sosyal alanda birçok şeyi dönüştürdüğü gibi hafızayı da dönüştürmüştür. Kentin çok hızlı yaşadığı dönüşüm toplumsal belleği de değiştirmiştir. Mills kentleri hatırlama ve unutma alanları olarak tanımlamıştır (Özgen & Sarı, 2021:131). Mills'in bu tanımı daha çok kentsel mekânlara verilen isimleri temsil etmiştir. İsimlendirme kentsel mekânlarda hafıza için önemli bir hatırlatıcı ve unutturucu olmuştur. Kentin standartlaşması kentte yaşayanların giderek daha az hafıza mekânına denk gelmesine ve bu nedenle toplumsal belleği giderek yitirmesine neden olmuştur (Alptekin'den akt. Temizkan, 2022:85). Yüksek katlı binalar estetik düşünülmeden yapılmış, bu binalar yapılırken kentin belleği olabilecek birçok yapı da zarar görmüş ve yok olmuştur (Lefebvre, 2014:101).

Modern toplumlarda mekân dinamik ve değişken bir yer olarak betimlenmiştir (Aytaç, 2017:4). Kentlerin sayısının artması mekânların

dinamiklik anlayışına farklılık getirmiştir. Tocqueville, Amerika'nın ilk dönemlerini incelediği, 1800'lü yılların ortalarında yazdığı metinlerinde Amerikan kentlerinin birbirine çok benzediğinin altını çizmiştir. Amerikan insanının maceracı olmadığını bu yüzden hep birbirine benzer monoton kentler oluşturduğunu söylemiştir (Sennet, 1999:84). Hafıza, mekân ve kamusal alanın modern kentlerle uğradığı değişim, kitle iletişim araçlarının ortaya çıkmasıyla devam etmiştir.

5. Televizyonun Kamusal Alan, Mekân ve Hafıza Üzerindeki Etkisi

20. yüzyılın başlarında icat edilen televizyon kitle iletişim alanında kendisinden önceki tüm icatları bünyesinde toplamış ve sonraki tüm icatları etkilemiştir. Postman (2010:92) televizyondan sonra çıkan bilgisayar teknolojisi ile ilgili her şeyin televizyondan öğrenildiğini savunmuştur.

II. Dünya Savaşına kadar kitlesel olmayan ilk yayınlar yapılmış ancak savaşın başlamasıyla televizyonun gelişimi yavaşlamış, savaşın bitiminden sonra ise yeniden hızlanmıştır. 1950'li yıllara gelindiğinde televizyon Amerika ve Avrupa başta olmak üzere dünyada yayılmaya başlamıştır. Amerika'nın banliyölerinde yaşayan halk için televizyon birincil eğlence aracı olarak görülmüştür (Boddy, 2010:372). 1970'lerin başına gelindiğinde televizyon Amerika'da hemen her evde kendisine yer bulmuştur. Kişiler evinden çıkmadan film izlemiş, haberleri dinlemiş, reklamları görmüştür (Postman, 2010:107). Televizyon bu özelliği sayesinde gittiği toplumun kültürünün içine girmeyi başarmış buna ek olarak başka kültürlerin birbiri içinde yayılmasına olanak sağlamıştır (Lull, 2001:116). Kişilerin özel alanlarında vakit geçirmesini sağlayan bir eğlence aracı haline gelen televizyonun icadı kişilerin kamusal alana çıkmasını sağlayan sinema gibi mekânların zarar görmesine ve evlerin içinde ayrı özel ve kamusal alanların da oluşmasına neden olmuştur.

Kentleşmeyle birlikte evlerde, tek oda halindeki evler duvarlarla bölünmüş farklı odalar yapılmaya başlanmıştır. Önce anne babaların ebeveyn odası ayrılmış sonrasında çocuklara da ayrı odalar yapılmıştır. Aile-

nin birlik içinde yaşaması duvarlarla yok edilmiştir. Odaların kendine özel görevleri ortaya çıkmaya başlamış, yemek odası, oyun odası gibi odalar kendisine yer bulmuştur (Sennet, 1999:44). Televizyonun evlere girmesiyle bu odalara televizyon odası da eklenmiştir. Aile üyeleri evde misafir olmadığında vakitlerinin çoğunu televizyon odasında geçirmiştir. Misafir olduğunda ise evlerin salonları aynı burjuva salonları gibi misafirlere açılmış ve bir kamusal alan oluşturulmuştur (Lull, 2001:46). Türkiye’de ise süreç biraz daha farklı gelişmiştir. Televizyonun her evde bulunmamasından kaynaklı kişiler televizyon izlemek için komşularına gitmiştir. Televizyon izlenirken bir yandan da gündelik konularla, siyasetle, izlenen diziyle ilgili sohbetler edilmiştir. Televizyon bu anlamıyla Türkiye’de özel alanın içinde bir kamusal alan yaratmıştır.

Televizyon bu özelliklerinin yanı sıra gerçekliğin yapısında değişimler meydana getirmiştir. Bunu yaparken mekânları, kültürleri ve bilgiyi kullanmıştır. Televizyon gösteriye dayalı bir toplum oluşturmuştur. Önemli olan gösterinin bir şekilde devam etmesi olmuştur. Gerçeklik gösteri tarafından şekillendirilmiştir (Debort, 1996:15).

Televizyon gösteri için her konuyu eğlenceli hale getirmeye çalışmıştır (Postman, 2010:101). Gösteriler kişilerin gözlerini ayıramayacağı şekilde televizyonda sürekli yer almıştır. Gösteri gerçek olmasa bile seyircinin bunu önemsemeyeceği şekilde yapılmıştır (Adorno, 2011:71). Bu sayede ciddi olaylar bile toplum için yeteri kadar önemli olmamıştır. Bu durum bir simülasyon olarak tanımlanmıştır. Gerçek olaylar bir ekran arkasından izlendiği sürece gerçeklik algısının kaybolmasına neden olmuştur. Televizyon gerçekliği kendisini gerçekten daha gerçek göstermiştir (Baudrillard, 2005:14). Gerbner ve Gross’un yaptığı araştırmada çok fazla televizyon izleyen kişilerin gerçeklik algılarının değiştiği sonucuna varılmıştır. Bu kişiler dünyayı daha korkutucu, daha güvensiz görmüştür. Çoğu hikâyenin kentlerde geçmesi ise izleyicilerin kentlere daha kuşkuyla yaklaşımlarını sağlamıştır. İzleyicilere herhangi bir toplumsal olaya karışma olasılıkları sorulduğunda fazla televizyon izleyenlerin korkutucu tahminleri seçme oranları, fazla televizyon izlemeyenlere oranla %33 daha fazla olmuştur (Gerbner & Gross, 1976:45).

Televizyon diziler ve reklamlarla kişilere sonu olmayan seçenekler sunmuştur. Dizilerin ve reklamların, psikoloji bilimini kullanarak bilinçaltına hitap eden yaklaşımları kitle toplumunun oluşmasında onları en önemli araçlardan biri haline getirmiştir (Lull, 2001:40). Televizyon dizilerinde gerçek olamayacak kadar iyi gösterilen hayatlar toplum tarafından arzu edilmeye başlanmış, lüks evler, son model arabalar, kişiler arası ilişkiler gibi birçok faktör diziler aracılığıyla toplumu etkilemiştir (Kula, 2012:508). Bu durumla yapılmak istenen halkın büyük çoğunluğunda kabul gören bir popüler kültür yaratarak toplumu tek tip haline getirmek olmuştur. Kişilerin giydiği kıyafetler, kullandıkları telefonlar, jest ve mimikler hepsi tek tip olmaya başlamıştır. Haberler, toplumsal olaylar bir popülerlik içinde ele alınmıştır. Popülerliğin bu kadar öne çıkması standartlaşmayı ve kitle kültürünü yaratmıştır (Güllüoğlu, 2012:65). Çoğu kişi televizyonda gördüğü oyuncular gibi olmaya çalışmıştır (Adorno, 2011:73). Frankfurt Okulu düşünürleri toplumun geneline yayılan bu kitle kültürünü “kültür endüstrisi” kavramıyla açıklamıştır (Güllüoğlu, 2021:69). Kültür endüstrisi, popüler kültürle birlikte hareket eden ve fordizm üretim tarzı gibi tek tip bir kültürün üretilmesini amaçlayan bir kavram olmuştur.

Kitle kültürü toplumun her kesiminde kendisine yer bulurken mekânları da kullanmıştır. Baudrillard (2005:29) bu duruma Disneyland örneğini vermiştir. Disneyland gibi kapıdan içeriye girildiğinde tüm gerçekliğin değiştiği eğlence merkezleri Amerika’nın ve dünyanın her yerinde kendini göstermeye başlamıştır. Topluma özgü olan tüm gerçeklik bu merkezlerde eğlenceli hale getirilerek simüle edilmiştir. Bu sayede kişiler gerçeklikle ilgili farklı görüşlere sahip olmaya başlamıştır. Eco da Baudrillard gibi Disneyland’ı örnek göstermiş, Disneyland’ın teknolojik imkânları kullanarak doğadan daha fazla gerçeklik sunabileceğini belirtmiştir (Eco’dan akt. Urry, 1999:204).

Televizyon, sinema, kitle kültürü, popüler kültür gibi unsurlar seyahatleri ve turizmi de etkilemiştir. Filmlerde ve televizyon programlarında yer alan mekânlar turistler tarafından daha çok ziyaret edilmeye başlanmış, bu sayede çekim yapılan yerlerin değeri artmış, aynı zamanda bu yerler ekonomik olarak da olumlu etkilenmiştir.

Cesur Yürek (Braveheart) filminin çekildiği İskoçya ve İrlanda'da turist sayısı 3 kat, Yüzüklerin Efendisi (The Lord of The Rings) filminin çekildiği Yeni Zelanda'da turist sayısı 1.5 kat, Miami Vice filminin çekildiği Miami'de turist sayısı 1.5 kat artmıştır. Çekim yapılan mekânlar çekimlerden sonra turist akınına uğramıştır. Burada bir istisna Truva filminde yaşanmıştır. Truva filmi Malta'da çekilmiştir ancak Truva'nın tarihinin ve Troya Tarihi Milli Parkı'nın Çanakkale'de yer alması turistlerin ilgisinin Çanakkale'ye kaymasına neden olmuştur. Çanakkale'de turist sayısında 2.5 kat artış yaşanmıştır (Çelebi Karakök & Çakmak, 2021:205).

Hollywood'a ek olarak dünyada çok popüler olan farklı yaş gruplarına hitap edecek şekilde farklı konularda, farklı uzunluklarda hazırlanan Japon animasyon dizileri animeler ve Japon çizgi romanları mangalar ülkelerindeki mekânların tanınmasını ve bölge turizmini önemli şekilde etkilemiştir. Animeler ve mangalar Japon Animasyon Derneği'nin 2018 yılı raporuna göre 2016 yılında anime endüstrisinin geliri dünyada Japonya dâhil 17.97 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Japonya'nın dahil olmadığı gelirde ise anime endüstrisinin geliri 2011 yılında 2.4 milyar ABD doları iken 2016 yılında 6.89 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (Liu vd., 2021:2942).

Animelerin popülerleşmesi animelerde yer alan mekânların da popülerleşmesini sağlamıştır. Bu animelerden birisi 2007 yılında yayınlanan "Lucky Star" animesidir. Lucky Star ilk olarak manga serisi olarak çıkmış, daha sonrasında anime versiyonuna çevrilmiştir. Lucky Star'da yer alan Takamiya Tapınağı, Washimiya kasabasında yer alan Washinomiya Tapınağı'ndan esinlenerek oluşturulmuştur. Aynı zamanda animede kullanılan mekânlar Washimiya kasabasını kişilerin gözünde canlandırmıştır. Washimiya kasabası turizmi olmayan küçük bir kasabayken bir anda yerli ve yabancı turistlerin ziyaret merkezi haline gelmiştir. Anime yayınlanmadan önce Washinomiya Tapınağı'nın yılbaşı ziyaretçilerinin sayısı ortalama 90.000 iken 2010 yılında bu sayı 450.000'lere ulaşmıştır (Yamamura, 2015:62).

Türkiye'de ise 2002-2003 yıllarında yayınlanan Asmalı Konak dizisi benzer bir etkiyi göstermiştir. Dizinin yayınlanmasından sonra yerli ve yabancı turistler çekimlerin yapıldığı Kapadokya Bölgesi'ne yoğun ilgi

göstermiştir. Dizide kullanılan mimari yapıların çok sevilmesi bölgedeki benzer mimari yapıların otel olarak kullanılmasını sağlamıştır. Dizinin çekildiği konak ise ziyaretçilerin çokluğu nedeniyle müze gibi görülmeye başlanmıştır. Konak farklı yerlerden gelen kişilerin bulunduğu bir kamusal alan olmuştur. Başka bir benzer etki ise Muhteşem Yüzyıl dizisinde görülmüştür. Dizide tasvir edilen Topkapı Sarayı'na gelen ziyaretçi sayısında artış yaşanmıştır (Nalçakan & Canoğlu & Özsağ, 2017:77).

Kitle iletişim araçları sayesinde ziyaret edilen mekânların anlamı kitle iletişim araçlarının verdiği mesajlara göre şekillenmiştir. Kişiler filmlerde, televizyon programlarında gördükleri mekânları gerçek anlamında değil yansıtılan anlamda görmüşlerdir. Kitle iletişim araçları öncesinde hiçbir anlamı olmayan mekânları da popülerleştirmiştir. Turizm bu şekilde fayda sağlasa da turizmin zararları olacağını düşünenler de olmuştur. Mishan kitle turizminin bir dönemin sakin, sessiz mekânlarını tüketeceğini düşünmüştür (Mishan'dan akt. Urry, 1999:184). Farklı kültürlerden veya yaşantılardan gelen insanların mekânlara yoğun ilgisi o mekânların anlamlarının değişmesine de neden olacaktır. Mekânın tüketilmesinin hem fiziksel hem de anlamsal olarak gerçekleşeceği düşünülmüştür.

Kitle iletişim araçlarının sağladığı hız ve popüler kültürün çabuk değişkenlik göstermesi bu düşünceyi desteklemektedir. Bugün çok popüler olan bir mekân kendisine kitle iletişim araçlarında yer bulamadığında değerini çok çabuk kaybetmektedir. Değerini kaybeden mekân ilk anlamına dönmeyeceği gibi kitle kültürüne hitap etmeyi bıraktığı anda fiziksel olarak da geri plana atılacaktır. Kitle iletişim araçlarının sağladığı bu etkileri Gönül Dağı dizisinde ve Sivrihisar ilçesinde görmek mümkündür.

6. Gönül Dağı Dizisinin Sivrihisar'da Yer Alan Mekânların

Anlamlarında Yarattığı Değişim

Gönül Dağı dizisi 2020 yılının Ekim ayında yayınlamaya başlamıştır. Halen devam etmekte olan dizi beş sezonu geride bırakmıştır. Diziyi 149. bölüme kadar Yahya Samancı yönetmiştir. 150. bölümden itibaren ise Aslı

Kahraman yönetmektedir. Dizi Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde çekilmektedir. Dizinin konusunu üç amcaoğlunun (Taner Kaya, Veysel Kaya ve Ramazan Kaya) uçak ve icatlar yaparak bulundukları kasabaya bir teknoloji vadisi kurma fikirlerinin etrafında geçen olaylar, kasabalıların yaşam mücadelesi, aşkları, yardımlaşma duyguları oluşturmıştır.

Kaya ailesi ve karakterler Anadolu'nun kültürel dokusunu benimsemişlerdir. Dizide kullanılan mekânlar, müzikler Anadolu kültürünün bir yansıması olmuştur. Taner karakteri zeki, olgun, lider ruhlu biri olarak, Veysel karakteri sinirli, çalışkan, ailesi ve sevdikleri için her şeyi yapacak biri olarak, Ramazan karakteri ise hareketli, eğlenceli, duygusal biri olarak izleyicinin karşısına çıkmıştır. Karakterlerin her biri farklı değerleri temsil etse de bir araya geldiklerinde ortak amaca giden uyumlu bir birlikteliği temsil etmektedirler.

Dizide Sivrihisar ilçesi küçük bir kasaba olarak gösterilmekte ve ismi "Gedelli" olarak geçmektedir. Gönül Dağı dizisinin senaryosu Yozgatlı yazar Mustafa Çiftçi'nin bozkır ve Anadolu ile ilgili yazdığı hikâyelerden esinlenerek hazırlanmıştır (Kılıç Kiraz, İleri Gazetesi, 2023). Bundan kaynaklı dizi her ne kadar Sivrihisar'da çekilse de senaryo izleyiciye Yozgat olarak gösterilmektedir. Araç plakalarında da bu sebepten dolayı Yozgat'ın plaka kodu olan "66" kullanılmıştır. Plaka kodu nedeniyle ilk bölümlerde çoğu kişi dizinin Yozgat'ta çekildiğini düşünse de bölüm sayısı arttıkça ve internette dizinin bilgileri yer almaya başladıkça çekildiği yerin Sivrihisar ilçesi olduğu anlaşılmıştır.

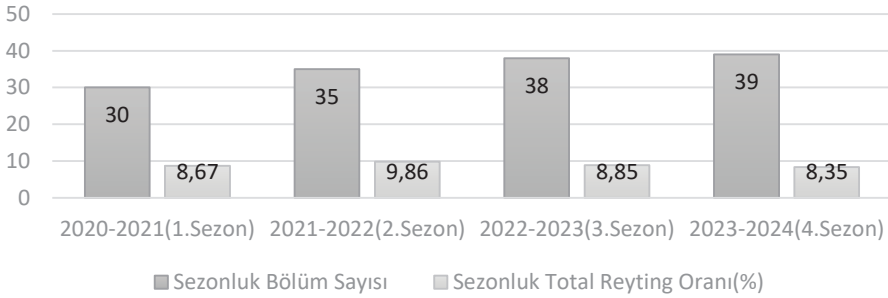
Şekil 6.1: Gönül Dağı dizisi sezon afişleri

Kaynak: <https://boxofficeturkiye.com> (Erişim Tarihi:15 Ocak 2025).

Gönül Dağı dizisi yayınladığı cumartesi günlerinde büyük bir ilgi görmüştür. İlk dört bölümü dışında reytinglerde ilk üç sıranın dışında kalmamıştır. Uzun süreler ise birinciliği elinden bırakmamıştır.

Tablo 6.1: Gönül Dağı Dizisi Sezonluk Reyting Ortalaması Tablosu

Kaynak: tiak.com.tr (Erişim Tarihi 15 Ocak 2025).

Tablo 6.1’de Gönül Dağı dizisinin sezonluk bölüm sayısı ve yayınlanan bölümlerin total reytinglerinin ortalaması yer almaktadır. Yayınlanan günlerdeki reyting oranları Televizyon İzleme Araştırmaları (TİAK) sayfasından alınmıştır(tiak.com.tr/tablolari/-Erişim Tarihi: 15 Ocak 2025). Her bölümde alınan total reyting oranları toplanmış ve sezonluk bölüm sayısına bölünmüştür. Bu sayede sezonluk reyting oranı bulunmuştur.

Tablo 6.1 incelendiğinde dizinin tamamladığı ilk dört sezon boyunca belli bir istikrar gösterdiği görülmektedir. Türkiye’de popüler olan dizilerin reytingleri incelendiğinde büyük çoğunluğunun sezonluk reytinginin yedinin üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum göz önüne alındığında Gönül Dağı dizisi tamamladığı dört sezonda Türkiye’de popüler olan dizilerin ortalamasını yakalamış ve geçmiştir. Bu durum izleyicilerin her sezon Gönül Dağı dizisine ilgi gösterdikleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Farklı sosyal medya platformlarında dizi ile ilgili yapılan yorumlar incelendiğinde dizinin Anadolu’nun geleneklerini yansıtmaması, izleyicilerin kendi hayatlarından örnekler görmesi, günlük konuları kullanması, çekim yapılan yerlerin samimiliği, izleyici ile dizi arasında bir bağ kurulmasını sağlamıştır. Bu sayede kişiler televizyon ekranlarında kendi hayatlarından kesitler izlediklerini düşünmüştür.

Televizyonun gerçekliği değiştirme özelliğini burada görmek mümkün olmuştur. Dizide kasabanın eteklerine kurulan dağ, Gönül Dağı olarak isimlendirilmiştir. Bu dağ hem kasabanın koruyucusu hem de kasaba halkının duygularını anlayan bir yapı olarak tasvir edilmiştir. Kasaba halkının inandığı değerlere göre bir aşkın, bir garibin gönlü kırıldığı zaman Gönül Dağı’ndan taşlar düşmektedir. Dizinin birinci bölümünden itibaren bu konu senaryonun gidişatına göre farklı bölümlerde işlenmiştir. Sivrihisar ilçesinin eteklerinde kurulduğu Sivrihisar Dağları volkanik dağ olmasından kaynaklı büyük kayalar bünyesinde bulundurmaktadır ancak dağdan taş düşmesi olayı olmamıştır. Bazı izleyiciler taş düşmesi olayının gerçekten yaşandığını düşünmüşlerdir. Dizide çoğu zaman Anadolu halk anlatılarından kısımlar görmek mümkün olmuştur. Bu anlatıların mistik özellik-

leri dizide görülmüştür. Bunlardan bir tanesi Gönül Dağı'nın çobanının hikâyesidir. Çoban kasabanın önde gelenlerinden birinin kızına âşık olur ancak kavuşamazlar. Kasabanın gençleri de çobanla dalga geçerler ve çoban Gönül Dağı'na çekilir, kasabaya bir daha dönmez. Gönül Dağı'nın çobanı yıllar içinde dağa çıkanlara yol gösteren, yaralananları iyileştiren, sadece istediği kişilere görünmeye başlayan bir efsaneye dönüşür. Gönül Dağı'nın çobanının hikâyesi halk anlatılarındaki kavuşamama ve dağların mitolojik özellikleriyle birleştirilmiştir.

Dizide sobalı Anadolu evleri, kız isteme merasimleri, yemekli kır/mahalle düğünleri, dedelerin torunlarına hikâyeler anlatması, bayramlarda akrabaları ziyaret, paylaşma, yardımlaşma gibi Anadolu gelenekleri yansıtılmıştır. Dizi bu anlamıyla üç amcaoğlunun geleceğe dönük, teknolojiye dayalı olan hayallerini Anadolu tarihinin içinde birleştirerek yeni bir gerçeklik yaratmıştır.

Sivrihisar'ın tarihi ve kültürel yapısı da Gönül Dağı dizisinin vermek istediği mesajı iletmesinde yardım etmiştir. Sivrihisar ilçesi Eskişehir'in en büyük ilçesidir. Eskişehir-Ankara kara yolunun üzerinde yer almaktadır. Eskişehir şehir merkezine 97 km, Ankara şehir merkezine 141 km uzaklıktadır. Afyon, İzmir ve Antalya yol ayrımı Sivrihisar'ın 1 km dışındadır. 1070 metre rakıma ve 2987 kilometre kare yüz ölçümüne sahiptir. İlçede kışlar soğuk, sert ve kar yağışlı yazlar ise sıcak ve kurak geçmektedir. Orta kuşakta yer almasından kaynaklı ilçenin toprakları elma, vişne, kiraz, kayısı, badem, incir, üzüm, patlıcan, domates, biber, bamya gibi birçok sebze ve meyvenin yetişmesine uygundur. Bu tarımsal üretim imkânının fazla olması nüfusun büyük çoğunluğunun tarımla uğraşmasına neden olmuştur. Sivrihisar halkının yüzde 80'i tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır (Sivrihisar Kaymakamlığı, 2019).

Eski kent yerleşmesi dağın eteğine doğru yapılmıştır ancak günümüzde yerleşim yerleri güneye kaymıştır (Koç & Koç, 2021:60). Yeni evler için güneydeki düzlük alanlar seçilerek Sivrihisar-Ankara kara yolunun etrafında bir yapılanma tercih edilmiştir. Dağların eteklerinde ise tarihi ve eski evler kalmıştır.

Sivrihisar'ın bilinen tarihi milattan önce 1200 yıllarına kadar dayanmaktadır. O dönem bölgede Frigyalıların egemen olduğu bilinmektedir(Keskin, 2001:14). Anadolu coğrafi konum olarak Kral Yolu'nun güzergâhında yer almasından kaynaklı birçok medeniyetin uğrak noktası olmuştur(Ramsay, 1960:23). Bu durumdan Sivrihisar'da etkilenmiştir. Sivrihisar bölgesi Bizans, Roma ve Eti döneminde vilayet merkezi, Selçuklu döneminde büyük vilayet merkezi, Osmanlı döneminin ilk yıllarında vilayet merkezi olmuştur(Özalp, 1960:13).

Sivrihisar'da tarihi olan mekânların birçoğu Anadolu Selçuklu döneminden kalmıştır. Sivrihisar Ulu Cami en çok bilinen örnektir. Birçok medeniyetin merkezi olan Sivrihisar ilçesi ve tarih turizmi için önemli olan mekânlar, Gönül Dağı dizisinden sonra turist akımına uğramıştır. Gönül Dağı dizisi tarihi mekânların turizmle değerlendirilmesini sağlarken kendi turizm mekânlarını da yaratmıştır. Sivrihisar hem tarihi mekânların hem de Gönül Dağı dizisi mekânlarının yeri olmuştur. Dizi bunu yaparken bazı mekânların anlamlarının da değişmesine neden olmuştur.

7. Sivrihisar'da Anlamları Değişen Mekân Örnekleri

Şekil 7.1: Sefer'in Dolmuş Durağı

Kaynak: <https://www.google.com/earth/> (Erişim Tarihi 15 Şubat 2025).

Şekil 7.2: Sefer'in Dolmuş Durağı Gönül Dağı 7. Bölüm

Kaynak: <https://www.youtube.com/@GonulDagiTRT/> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2025).

Dolmuşçu Sefer karakteri Gönül Dağı dizisinin en sevilen karakterlerinden birisidir. Dolmuşçu Sefer kasaba ve ilçe arasında gidip gelen minibusün şoförüdür. Dizide dürüstlüğüyle, çalışkanlığıyla, yardımseverliğiyle herkesin sevgisini kazanan karakter bu özellikleri sayesinde izleyiciler tarafından çok sevilmiştir. İzleyicilerin ilgisi Sefer karakterinin dizide sahip olduğu mekânlarda da kendisini göstermiştir.

Dizinin ilk beş bölümünde farklı mekânlar dolmuş durağı olarak kullanılmıştır ancak birinci sezon altıncı bölümden sonra ise fotoğraflarda görünen mekân Sefer'in Dolmuş Durağı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu mekân dizide dolmuş durağı olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Google Earth'te Sefer'in Dolmuş Durağı olarak geçen mekân eski zamanlarda Kanı Pazarı, Gönül Dağı dizisi çekilene kadar ise Yoğurt Pazarı olarak bilinmiştir. Sivrihisar'ın yerel halkı hala Yoğurt Pazarı olarak bilse de gelen turistler burayı Sefer'in Dolmuş Durağı olarak bilmektedir.

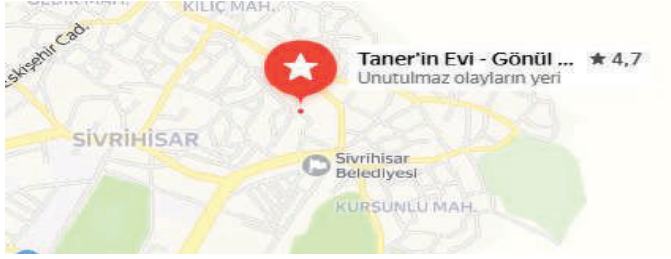
Sivrihisar'ın tarihi evlerinin ortasında, genellikle köyden gelen ürünlerin satıldığı bir yer olan Yoğurt Pazarı günümüzde hem halkın hem de turistlerin uğrak noktası haline gelmiştir.

Şekil 7.3: Taner'in Evi

Kaynak: <https://www.google.com/earth/> (Erişim Tarihi 15 Şubat 2025).

Şekil 7.4: Taner'in Evi

Kaynak: <https://yandex.com/maps/> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2025)

Şekil 7.5: Taner'in Evi Gönül Dağı 1.Bölüm

Kaynak: <https://www.youtube.com/@GonulDagiTRT/> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2025).

Taner karakteri dizinin başrolü olan karakterdir. Taner zeki, mucit, yardımsever, dürüst, sevdikleri için her şeyi yapan bir karakter olarak izleyicinin karşısına çıkmıştır. Üç amcaoğlundan birisidir. Dizinin ana hikâyesi Taner üzerinden kurulmuştur. Taner'in Evi olarak kullanılan mekân ise dizinin birinci sezonu birinci bölümünden itibaren dizide kendisine yer bulmuştur. Başrolün evi olması dolayısıyla dizinin merkezi konumlarından birisidir. Taner'in Evi normal bir mekânken dizi çekimlerinin başlamasıyla birlikte popülerlik kazanmıştır.

Şekil 7.6: Düğüncü Muammer'in Dükkânı ve Asuman'ın Saz Evi

Kaynak: <https://www.google.com/earth/> (Erişim Tarihi 15 Şubat 2025).

Şekil 7.7: Düğüncü Muammer'in Dükkânı Gönül Dağı 43. Bölüm

Kaynak: <https://www.youtube.com/@GonulDagiTRT/> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2025).

Düğüncü Muammer karakteri sinirli, aksi ama aynı zamanda merhametli bir karakter olarak izleyicinin karşısına çıkmıştır. Üç amcaoğlundan bir olan Veysel'in babası, diğer amcaoğulları Taner ve Ramazan'ın ise amcasıdır. Düğüncü Muammer'in Dükkânı olarak bilinen mekân dizinin ikinci sezonunda 31. bölümünde görülmüştür. Dükkânın olduğu bölge Sivrihisar çarşısına yakın ve esnafların yoğun olduğu bir yerdir. Dizi çekilene kadar dükkân farklı şekillerde kullanılmıştır. Diziden sonra ise dükkânın olduğu bölge turistler tarafından ilgi görmüştür.

Şekil 7.8: Asuman'ın Saz Evi Gönül Dağı 110. Bölüm

Kaynak: <https://www.youtube.com/@GonulDagiTRT/> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2025).

Asuman karakteri müziğe ilgili, türküler söyleyen bir karakter olarak izleyicinin karşısına çıkmıştır. Asuman karakteri dizinin belediye başkanı olan Münir Başkan karakterinin kızı, Ramazan karakterinin eşidir. Asuman'ın Saz Evi ise dizinin dördüncü sezonunda 110. bölümünde görülmüştür. Bazı bölümlerde sıklıkla kullanılan mekân bazı bölümlerde hiç kullanılmamıştır. Beşinci sezonda ise halı dokuma evi ve “Gedelli Halk Eğitim Merkezi” olarak kullanılsa da haritalarda Asuman'ın Saz Evi olarak görülmektedir. Mekân ilk kazandığı anlamı taşımaya devam etmektedir. Mekân dizi öncesinde saz evi, halı dokuma evi veya halk eğitim merkezi olarak kullanılmamıştır.

Şekil 7.9: Münir Başkan'ın Evi

Kaynak: <https://www.google.com/earth/> (Erişim Tarihi 15 Şubat 2025).

Şekil 7.10: Münir Başkan'ın Evi Gönül Dağı Dizisi

Kaynak: <https://www.youtube.com/@GonulDagiTRT/> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2025).

Münir Başkan karakteri dizide Gedelli kasabasının belediye başkanıdır. Halkının her zaman yanında olan, çalışkan, kasabanın gençlerine ön ayak olan bir karakter olarak izleyicinin karşısına çıkmıştır. Münir Başkan'ın Evi dizinin birinci sezonunda sekizinci bölümünde görülmüştür. Mekânın eski dönem evlerinden olması, estetik olarak güzel görünmesi dizinin etkisiyle birleşerek turizm için önemli bir yer olmasını sağlamıştır. Mekân diziden kaynaklı olarak belediye başkanının evi olarak bilinmektedir ancak gerçekte bu ev Sivrihisar belediye başkanlarının evi olmamıştır.

Şekil 7.11: TVR Havacılık

Kaynak: <https://www.google.com/earth/> (Erişim Tarihi 15 Şubat 2025).

Şekil 7.12: TVR Havacılık Gönül Dağı Dizisi

Kaynak: <https://www.youtube.com/@GonulDagiTRT/> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2025).

TVR Havacılık olarak bilinen mekân dizide Ciritçi Abdullah karakterinin torunları olan üç amcaoğluna icatlarını yapması için verilmiştir. Bölge tarım arazilerinin bulunduğu bir bölge olmuştur. Dizinin ilk sezonlarında orada hali hazırda olan ağıl kullanılmıştır. İlerleyen sezonlarda dizinin konusunun gidişatına göre farklı binalar eklenmiş ve TVR Havacılık ismi verilmiştir. TVR Havacılık ismi tamamen diziden gelmektedir, gerçekte böyle bir isim kullanılmamıştır. Bölge Sivrihisar ilçesinin altı kilometre dışında, bağ evlerinin bulunduğu bölgede yer almaktadır. Diziden önce bölgeye sadece evleri olanlar giderken diziden sonra turist sayısında artış yaşanmıştır.

Şekil 7.13: Rıfat'ın Kahvesi

Kaynak: <https://www.google.com/earth/> (Erişim Tarihi 15 Şubat 2025).

Şekil 7.14: Rıfat'ın Eski Kahvesi Dış Çekim

Kaynak: <https://www.google.com/streetview/> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2025).

Şekil 7.15: Rıfat'ın Yeni Kahvesi Gönül Dağı Dizisi

Kaynak: <https://www.youtube.com/@GonulDagiTRT/> (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2025).

Rıfat karakteri dizinin kahvecisidir. Rıfat'ın Kahvesi ise dizide farklı karakterlerin buluşma noktası olmuştur. Merkezi bir konumda yer alan kahve karakterlerin olaylarına katkı sağlamış, kahvelerin kamusal alan olması fikrini görmek mümkün olmuştur.

Rıfat'ın Kahvesi olarak Sivrihisar'da iki yer kullanılmıştır. Birinci yer gerçekte de bir kahvehanedir ve şu an kahvehane olarak kullanılmaya devam etmektedir. İkinci yer ise terkedilmiş bir mekânken Sivrihisar'da başlayan restorasyon çalışmaları ile yenilenen bir yer olmuştur. Mekân Rıfat'ın Kahvesi olarak anlam kazanmıştır.

Yoğurt Pazarı (Sefer'in Dolmuş Durağı) olarak bilinen mekân dışındaki mekânlar kişisel anlamlara sahip olan mekânlar olmuştur. Mekânların tüm halk tarafından kabul edilen bir anlamı olmamıştır. Gönül Dağı dizisinden sonra ise mekânlar yerli halktan bağımsız olarak diziye bağlı anlamlar kazanmışlardır.

İlçede diziyle birlikte sosyal ve ekonomik hareketlilik artmıştır. Diziden önce ilçe Eskişehir-Ankara karayolunun üzerinde yer almasına rağmen uğrak bir nokta olmamıştır. Diziden sonra ise turistlerin Gönül Dağı'nın çekildiği yeri görmek, dizinin atmosferini yaşamak için özellikle geldikleri bir yer haline gelmiştir.

Sonuç

Kitle iletişim araçlarının gelişmesi dünyadaki birçok nokta arasında bağlantı kurulmasını sağlamıştır. Özellikle radyo ve televizyonla birlikte kamusal alan, özel alan kavramlarında değişimler yaşanmaya başlanmış bunun sonucunda kamusal alan kendisine özel alanda yer bulmuştur. Kamusal alan olarak bilinen mekânlar yeni anlamlar kazanmış, apartmanların ortaya çıkması ve devamında odaların ayrılmasıyla birlikte evler de birer kamusal alan haline gelmiştir.

Sivrihisar gibi köklü tarihi geçmişe sahip bir yerleşim yerindeki mekânlar Gönül Dağı dizisinden önce farklı anlamlara sahip olmuştur. Kimisi için çocukluğunun geçtiği ev, kimisi için anılarını biriktirdiği dükkân, ki-

mileri için yollarından geçtiği sokaklar gibi anlamlara sahip olan mekânlar Gönül Dağı dizisinden sonra dizinin belirlediği isimlendirmelerle anlamlandırılmışlardır. Harita uygulamaları, ziyaretçilerin dizide kullanılan mekânları kolay bulmaları için şekillenmiştir. Dizide kullanılan isimlerin harita uygulamalarında da kullanılmasıyla mekânların anlamı giderek değişmiş, Sivrihisar'a özgü birçok özellik Gönül Dağı ile ilişkilendirilmiştir.

Bu çalışma televizyonun, mekânların anlamlarını değiştirme gücü açısından Gönül Dağı dizisi üzerinden somut bir analiz sunmuştur. Simülasyon, kamusal alan ve mekân gibi kavramlar sosyal bilimler literatürüne sosyolojik bakış açısıyla bağlanmıştır. Bunun yanı sıra mekân anlamlarının değişiminin harita uygulamaları üzerinden okunması, medya ve mekân araştırmalarına yeni bir yöntem önerisi olarak sunulmuştur. Bu çalışmada televizyonun sadece bir eğlence aracı olmadığı, toplumsal belleği, mekânları, zihinleri etkileyen kültürel bir araç olduğunun altı çizilmiştir. Televizyon, günlük yaşam pratikleri, teknolojik uygulamalar, turizm alışkanlıkları gibi birçok farklı alanı etkilemiştir. Çalışmayla birlikte sosyal bilimler literatüründe yer alan mekân çalışmalarına televizyon etkisi üzerinden bir katkı sağlaması düşünülmüştür. Teknolojik gelişmeler devam ettikçe gerçek dünyadaki birçok anlam değişecektir. Bu çalışma mekânların kitle iletişim araçlarıyla yeniden şekillenmesi ve dijital uygulamalar tarafından desteklenmesi açısından gelecekteki çalışmalar için bir örnek olacaktır.

Kaynakça

Adorno, Thedor (2011). “Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi”, Çev. Nihat Ülner ve Mustafa Tüzel ve Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, Hannah (1994). “İnsanlık Durumu”, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.

Assmann, Jan (2015). “Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik”, Çev. Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ataman, Bora (1998). “Kamusal Alan ve Alternatif Kamusal Televizyon Yayıncılığı”, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aytaç, Ömer (2017). “Kent, Metropol ve Değişen Yer/Mekân İmajları”, Mukaddime Dergisi, Cilt. 8, Sayı. 1, s. 1-23.

Baudrillard, Jean (2005). “Simülakrlar ve Simülasyon”, Çev: Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Boddy, William (2010). “Televizyon Başlıyor”, Çev. Berkay Ersöz, İçinde “İletişim Tarihi: Teknoloji- Kültür- Toplum”, Der. David Crowley ve Paul Heyer, s. 363–377. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Coşut, Yaşar (2005). “Kültür Süreci Olarak Küreselleşmenin Mekânsal Dönüşüme Etkileri”, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Çalışır, Gülsüm (2021). “Kamusal Alan ve Medya”, İçinde “Eleştirel Medya Kuramları”, Der. Özgür Özer, s. 263–291. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çetin, Abdulkadir (2006). “Kamusal Alan ve Kamusal Mekân Olarak ‘Sokak’ ”, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Debord, Guy (1996). “Gösteri Toplumu”, Çev. Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Dursun, Onur ve Filiz Yıldız (2022). “Yeni Medya ve Kamusal Alan: İletişim Akademisyenlerinin Perspektifi”, Istanbul University Journal of Communication Sciences, Sayı. 62, s. 1–32. <https://doi.org/10.26650/CONNECTIST2022-1040243>.

Foucault, Michel, ve Jay Miskowiec (1986). “Of Other Spaces”, *Diacritics*, Vol.16, No.1 pp. 22–27. <https://doi.org/10.2307/464648>.

Gerbner, George, ve Larry Gross (1976). “The Scary World of TV’s Heavy Viewer”, *Psychology Today*, Vol. 9, No. 1, s. 41–45.

Güllüoğlu, Özlem (2012). “Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyonun Popüler Kültür Ürünlerini Benimsetme ve Yayma İşlevi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Global Media Journal: Turkish Edition*, Cilt. 2, Sayı. 4, s. 64–86.

Habermas, Jürgen (2017). “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü”, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İstanbul: İletişim Yayınları.

Halbwachs, Maurice (2022). “Hafızanın Toplumsal Çerçevesi”, Çev. Büşra Uçar, İstanbul: Heretik Yayınları.

Halbwachs, Maurice (2023). “Kolektif Bellek”, Çev. Zuhâl Karagöz, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Karakök, Elif Çelebi ve Arzu Çakmak (2021). “Sinema ve Dizi Filmlerde Kültür ve Mekân Algısının Turizme Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 54, s. 199–219.

Kaya, Mine (2021). “Sosyal Medya ve Kamusal Alan: Sosyal Medya Mecralarında Kamusal Alanın Sağlanabilirliği Üzerine Araştırma”, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Keskin, Orhan (2001). “Bütün Yönleriyle Sivrihisar”, Ankara: Bayrak Matbaası.

Koç, Canan ve Ahmet Koç (2021). “Sivrihisar (Eskişehir) Geleneksel Kent Dokusunun Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Ege Coğrafya Dergisi*, Cilt. 30, Sayı. 1, s. 57–72.

Kula, Nesrin (2012). “TV Dizileri Yoluyla Yeniden Üretilen Tüketim Kültürü”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 4, s. 507–530. <https://doi.org/10.7596/taksad.v1i4.121>.

Lefebvre, Henri (2014). “Mekânın Üretimi”, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Liu Shang, Dan Lai, Songsshan Huang, ve Zhiyong Li (2021). “Scale Development and Validation of Anime Tourism Motivations”, *Current Issues in Tourism*, Vol. 24, No. 20, pp. 2939–2954.

Lull, James (2001). “Medya, İletişim, Kültür”, Çev. Nazife Güngör, Ankara: Vadi Yayınları.

McLuhan, Marshall (2017). “The Medium Is the Message”, İçinde “Communication Theory”, pp. 107–116. New York: Routledge.

Nalçakan Meral, Seda Canoğlu ve Nilay Özsaş (2017). “Televizyon Diziler Yoluyla Türkiye’de İç Mekan Tasarımında Kültürel Kodların Değerlendirilmesi ve Değişen Konut Algısı”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 2, s. 68-81.

Nora, Pierre (2022). “Hafıza Mekânları”, Çev. Mehmet Emin Özcan, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Özalp, Tahsin (1960). “Sivrihisar Tarihi”, Ankara: Tam-İş Matbaası.

Özçetin, Burak (2024). “Kitle İletişim Kuramları: Kavramlar, Okullar, Modeller”, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdemir, Elvan Elif ve Fulya Pelin Cengizoğlu (2023). “Mekân ve Bellek İlişkisinde Kolektif Belleğin İnşası ve Dönüşümü: Mersin Lunapark Örneği”, *Sketch: Journal of City and Regional Planning*, Cilt.5, Sayı. 1, s.77–95.

Özdemir, Murat (2023). “Kolektif Hafızanın Yeniden Üretimi: Ankara Havası Belgesel Filmini Bourdieücü Yaklaşımla Yeniden Okumak”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 11, Sayı. 1, s. 121-137.

Özgen, Nurettin ve Volkan İdris Sarı (2021). “Kentsel Mekânda Kültürel Kimliğin Yeniden Üretimi: Ankara’daki Kültür Merkezleri Örneği”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt. 19, Sayı. 1, s. 128–160.

Postman, Neil (2010). “Televizyon: Öldüren Eğlence; Gösteri Çağında Kamusal Söylem”, Çev. Osman Akınay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ramsay, William Mitchell (1960). “Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası”, Çev. Mihri Pektaş, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları.

Sennett, Richard (1999). “Gözün Vicdanı”, Çev. Süha Sertabiboğlu ve Can Kurultay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, Richard (2002). “Kamusal İnsanın Çöküşü”, Çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sterling, Christopher, ve John Kittross (2010). “Radyo Programcılığının Altın Çağı.” İçinde “İletişim Tarihi: Teknoloji- Kültür- Toplum”, Der. David Crowley ve Paul Heyer. Çev. Berkay Ersöz, s. 322–332. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Şentürk, Rıdvan (2013). “Raymond Williams’ın Televizyon Teorisi”, Selçuk İletişim Dergisi, Cilt. 5, Sayı. 4, s. 186–200. <https://doi.org/10.18094/si.67570>

Tellan, Derya (2016). “Mekân, Eğlence ve Popüler Kültür İlişkisini Değerlendirmek”, TRT Akademi, Cilt. 1, Sayı. 1, s. 136–153.

Urry, John (1999). “Mekânları Tüketmek”, Çev. Rahmi G. Ögdül, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Uysal Bilge, Fulay (2021). “Kamusal Alanların Evrilmesi”, Mimarlık ve Yaşam Dergisi, Cilt. 6, Sayı. 1, s. 141–156. <https://doi.org/10.26835/my.846096>

Wirth, Louis (1938). “Urbanism as a Way of Life.” American Journal of Sociology, Vol. 44, No. 1, pp. 1–24.

Yamamura, Takayoshi (2015). “Contents Tourism and Local Community Response: Lucky Star and Collaborative Anime-Induced Tourism in Washimiya”, Japan Forum, Vol. 27, No. 1, pp. 59–81.

İnternet Kaynakları

<https://www.sivrihisar.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi>

İleri Gazetesi. (2023, Nisan 2). Gönül Dağı. <https://www.ilerigazetesi.com.tr/gonul-dagi>

Extended Summary

The development of communication tools has brought about changes. The invention of the telegraph and the telephone has reduced the distances between people and countries. It has enabled the spread of news and people living in different societies to be informed about each other. The development of mass communication tools has gradually eliminated distances. Mass communication tools have paved the way for reaching millions of people at the same time. One of the most important of these tools has been television. Television has created great effects due to the fact that it is a tool that combines image and sound technology and can be used by people in their private places. The aim of this study is to understand the effects of television on place, public space and memory. For the purpose of the study, the Gönül Dağı series and the Sivrihisar district of Eskişehir, where the series was shot, were taken as a sample. The semantic change of the places in the district after the series was analyzed using content analysis methods using map applications such as Google Earth and Yandex Maps. The conceptual frameworks of public space, place, memory and television are presented in the study, respectively. Finally, information about the Gönül Dağı series and examples of the places it has changed are presented.

Public space has found a place for itself with different names throughout history. The public space is defined in its most general sense as the area where people live together, communicate with each other in social life, share their ideas and have a purpose for existence. Many studies have been conducted on the public space, but public space studies are generally based on the works of Jürgen Habermas, Richard Sennet and Hannah Arendt. In the 18th century, Habermas defined the public space as places where ideas are discussed and everyone expresses their opinions democratically. He saw the most important of these places as coffeehouses. Habermas says that there were 3000 coffeehouses in London in the 18th century. Arendt, on the other hand, saw the public space as the basis of human existence. According to Arendt, no human being can live without the existence of other people. People have to be in constant communication

with each other. Arendt did not consider people who do not communicate with others as human. She called them “animal laborans” (living beings that only continue their lives and do not have human characteristics). In addition to Habermas, Arendt included the idea of social place in the idea of public space. The social sphere has become an area between the private sphere and the public space. Political ideas spoken in the public space and personal ideas spoken in the private sphere have not been transferred to this area. The social sphere has become the area where people meet their social needs.

Sennet, on the other hand, defined the public space as every place outside of their private sphere. Every place where a person leaves their home and talks to other people has a public space feature for them.

In this sense, public spaces have not been places separate from place. Place has not been defined as a physical place only. It has been defined as place in places where there are social relations such as parks, gardens, squares. Place has also been the place where memory and meaning are produced. Names such as Assmann, Halbwachs and Nora who work on place have not thought of place within physical boundaries. They have argued that it is correct to define everything that reminds the past and preserves memory as place.

Public space, place and memory have undergone changes with the mass media. In particular, the emergence of tools such as cinema and television, where image and sound technologies are combined, has caused the meanings of places to change. Television has become a tool that carries the public space to the private sphere. In some cases, it has created different public spaces within the private sphere. Television has blurred the line between the real and the virtual. Television has recreated reality with its visual possibilities. It has popularized the people, clothes and places seen in movies and TV series and has become a culture industry. Places shown on TV have also gained touristic features. Braveheart in Scotland, Lord of the Rings in New Zealand, and Lucky Star in Japan in Washimiya are given as examples of this. In this process, places are first

coded through visual images and then renamed through map applications and social media. In this context, touristic meaning transforms the place both physically and symbolically. As the place transforms, it begins to lose its previous meanings over time, and this situation also affects the social memory. The Gönül Dağı series started airing in 2020. The series tells the story of the lifestyle, hopes and friendships of the Anatolian people. In this way, viewers have seen pieces of their own lives in the series. The series has achieved high ratings in the seasons it has completed. The fact that it was watched by a large number of people made the locations where the series was shot popular. With the Gönül Dağı series, many locations in Sivrihisar gained new names and meanings. The houses, cafes, and streets identified with the characters of the series are referred to as “Taner’s House”, “Sefer’s Dolmuş Durağı”, “Asuman’s Saz Evi” in map applications and are sought after by tourists in this way. While television creates an environment for viewers, it has also caused the meanings of existing environments to change. This analysis, which was conducted through map applications such as Google Earth and Yandex Maps in the context of the Gönül Dağı series, contributes to the media-place relationship and suggests an original method for place studies in social sciences. It will also be an example for studies to be conducted on place-media.

STRATEJİK İŞ BİRLİĞİNDE YENİ DÖNEM: AZERBAYCAN-TÜRKİYE EKONOMİK ORTAKLIĞI

Fahmı Babayev*

Öz

Bu çalışma, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin tarihsel ve kültürel temellere dayanan ekonomik ortaklığını, stratejik işbirliği perspektifiyle ele almaktadır. Araştırma, 1991–2025 dönemini kapsamakta ve iki ülke arasındaki enerji projeleri, doğrudan yatırımlar ile ticari ilişkilerin gelişimini kapsamlı biçimde incelemektedir. Ekonomik ilişkilerin temeli, 1992’de imzalanan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile atılmış, ardından Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması, Çifte Vergilendirilmenin Önlenmesi ve Tercihli Ticaret Anlaşmaları gibi düzenlemeler ile derinleştirilmiştir. Enerji işbirliği, iki ülke arasındaki ekonomik entegrasyonu güçlendiren kritik bir alan olarak öne çıkmıştır. BTC ve TANAP boru hatları ile SOCAR yatırımları, Türkiye’yi bölgesel enerji transit merkezi hâline getirirken, Azerbaycan’ın hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına açılmasını sağlamıştır. Ayrıca enerji projeleri, siyasi riskleri azaltmış ve bölgesel enerji arz güvenliğini artırmıştır. Tercihli Ticaret Anlaşmaları ve lojistik altyapı projeleri, ticaret hacminin büyümesini, sektör çeşitlenmesini ve karşılıklı ekonomik bağımlılığı güçlendirmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde Türk şirketlerinin Azerbaycan’daki yatırımları, enerji, sanayi, ulaştırma ve hizmet sektörlerinde ekonomik büyüme ve istihdam yaratmış; Azerbaycan’ın enerji kaynakları Türkiye’nin arz güvenliğini desteklemiştir. Çalışma, enerji projeleri, doğrudan yatırımlar ve ticaret ilişkilerinin iki ülke arasındaki stratejik işbirliği ile ekonomik bütünleşmeye katkısını ortaya koymakta ve politika yapıcılar için stratejik ve ekonomik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, Azerbaycan Türkiye Ekonomik İlişkileri.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: babayevfahmi@gmail.com, Orcid:0000-0003-0956-055X.
Bu makaleye atıf için: Babayev, Fahmı. (2025). Stratejik İş Birliğinde Yeni Dönem: Azerbaycan- Türkiye Ekonomik Ortaklığı, SDE Akademi Dergisi, 5(3), 465-486

NEW ERA IN STRATEGIC COOPERATION: AZERBAIJAN-TÜRKİYE ECONOMIC PARTNERSHIP

Fahmı Babayev*

Abstract

This study examines the economic partnership between Azerbaijan and Türkiye, grounded in historical and cultural ties, through the lens of strategic cooperation. Covering the period 1991–2025, the research provides a comprehensive analysis of bilateral energy projects, direct investments, and trade relations. The foundation of economic cooperation was established with the 1992 Trade and Economic Cooperation Agreement, followed by agreements on the Promotion and Protection of Investments, Double Taxation Avoidance, and Preferential Trade Agreements, which further deepened bilateral ties. Energy cooperation has emerged as a critical dimension of economic integration. The BTC and TANAP pipelines, along with SOCAR investments, have positioned Türkiye as a regional energy transit hub while facilitating Azerbaijan's access to global hydrocarbon markets. These energy projects have also mitigated political risks and strengthened regional energy security. Preferential Trade Agreements and logistics infrastructure projects have contributed to the expansion and diversification of trade, enhancing mutual economic interdependence. In the post-independence period, Turkish companies' investments in Azerbaijan have promoted economic growth and employment across energy, industry, transportation, and service sectors, while Azerbaijan's energy resources have reinforced Türkiye's energy security. The study highlights how energy projects, direct investments, and trade relations have reinforced strategic cooperation and economic integration between the two countries. The findings provide insights for policymakers on strengthening regional economic collaboration and strategic partnerships.

Keywords: Azerbaijan, Türkiye, Azerbaijan-Türkiye Economic Relations.

Giriş

Azerbaycan ve Türkiye, tarihsel süreç boyunca kültürel, sosyal ve siyasi bağlarla birbirine sıkı şekilde bağlı iki ülke olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlar, Osmanlı İmparatorluğu ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminden günümüze uzanan sürekliliğiyle dikkat çekmektedir. 1828 yılında Rusya'nın Azerbaycan'ın kuzeyini işgal etmesi, Osmanlı-Azerbaycan ilişkilerini yeniden şekillendirmiş; buna rağmen kültürel, ekonomik ve ticari etkileşimler kesintiye uğramadan devam etmiştir (Jafarzade, 2020). Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşu (1918) ve Osmanlı'nın Batum'da imzaladığı Barış ve Dostluk Antlaşması, iki ülke arasındaki siyasi, hukuki ve askeri ilişkilerin temelini oluşturmuştur (Şahin, 2022: 88), (Rehimov, 2025).

1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını yeniden kazanması, ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiş; bu süreçte Türkiye, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını dünya pazarlarına taşıma konusunda köprü görevi üstlenmiştir. Azerbaycan ise petrol ve doğal gaz rezervleri sayesinde stratejik önemini artırmıştır (Çevikel, 2023: 157). İmzalanan ekonomik ve ticari anlaşmalar, iki ülke arasındaki ilişkileri kurumsal bir temele oturtmuştur (Mesimov, 2020).

Enerji işbirliği, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin en kritik stratejik boyutunu oluşturmaktadır. 1998 Ankara Deklarasyonu ve 1999 İstanbul Zirvesi (Pamir, 1999; Anadolu Ajansı, 2012), Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattının hayata geçirilmesini sağlamış ve bölgesel enerji güvenliği açısından bir dönüm noktası olmuştur (Aslanlı, 2020; Demir & Kaya, 2021: 93). Ardından TANAP ve TAP projeleri devreye girmiş; bu projeler enerji ticaretini artırmanın yanı sıra bölgesel entegrasyon ve kalkınmaya da katkı sağlamıştır (Yılmaz, 2023; Arslan & Tekin, 2025).

Bağımsızlık sonrası dönemde Türk şirketleri, Azerbaycan'da inşaat, petrokimya, telekomünikasyon, ulaştırma, enerji ve pazarlama gibi birçok alanda yatırımlar gerçekleştirmiştir. 2009'da kurulan Türk Konseyi, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini güçlendirmiş; eğitim, teknoloji ve ulaştırma sektörlerini kapsayan geniş bir işbirliği ağı oluştur-

muştur (Kaygusuz, 2020: 203). Son dönemde Şuşa Beyannamesi (2021), Zengezur Koridoru projeleri ve Iğdır-Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattı girişimleri hem altyapı hem enerji alanında ekonomik bütünleşmeyi güçlendirmiştir. 2024 itibarıyla ticaret hacminin 6,13 milyar dolara ulaşması, yatırımların çeşitlenmesi ve lojistik koridorların açılması bu sürecin somut göstergeleridir (IEA, 2023; World Bank, 2024).

Türk yatırımları, Azerbaycan'da sanayi, enerji, altyapı ve hizmet sektörlerinde ekonomik büyüme ve istihdam yaratırken; Azerbaycan'ın enerji kaynakları Türkiye'nin enerji arz güvenliğini güçlendirmiştir. Bu karşılıklı ekonomik etkileşim, iki ülkenin sürdürülebilir kalkınmasına ve bölgesel ekonomik bütünleşmeye doğrudan katkı sağlamaktadır.

Literatürde Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin tarihsel boyutu detaylıca incelenmiş olsa da, 1991 sonrası enerji projeleri, yatırımlar ve ekonomik entegrasyonun stratejik işbirliği perspektifiyle bütüncül biçimde ele alınması sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın araştırma sorusu şu şekilde formüle edilmiştir: "Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde tarihsel ve kültürel temellere dayanan stratejik işbirliği, 1991 sonrası ekonomik ortaklık ve enerji projeleri bağlamında iki ülkenin karşılıklı bağımlılığını ve bölgesel kalkınmayı nasıl şekillendirmiştir?"

Çalışma, iki kuramsal çerçeveye dayandırılmıştır. Stratejik İşbirliği Kuramı, iki ülke ilişkilerinin yalnızca kültürel yakınlığa değil, aynı zamanda güvenlik ve ekonomik çıkarların birleşimine dayandığını ortaya koymaktadır (Waltz, 1979; Hauge, 2007). Enerji projeleri, yatırım anlaşmaları ve bölgesel güvenlik işbirliği bu perspektiften değerlendirilmiştir. Ekonomik Entegrasyon Kuramı ise ticaret hacmi, karşılıklı bağımlılık ve altyapı projeleri üzerinden ekonomik bütünleşme ve kalkınma etkilerini açıklamaktadır (Balassa, 1961; Baldwin, 2016).

Nitel yöntemle yürütülen çalışmada, resmi belgeler, ulusal ve uluslararası raporlar, akademik yayınlar ve medya haberleri incelenmiş; veriler içerik ve tematik analiz yoluyla değerlendirilmiştir. Çalışma, 1991–2025 dönemini kapsamaktadır. Bu araştırmanın teorik katkısı, enerji projeleri, yatırımlar ve lojistik altyapı bağlamında Türkiye-Azerbaycan ekonomik or-

taklığının hem stratejik işbirliği hem de ekonomik entegrasyon üzerindeki etkilerini bütüncül bir şekilde ortaya koymasındır. Ayrıca çalışmada, politika yapıcılar için somut öneriler ve stratejik perspektifler sunulmaktadır.

Çalışmanın konusu, “Stratejik İşbirliğinde Yeni Dönem: Azerbaycan-Türkiye Ekonomik Ortaklığı” olarak belirlenmiş olup, iki temel bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin tarihsel temelleri ele alınırken, ikinci bölümde iki ülke arasındaki ekonomik ortaklığın gelişimi analiz edilmiştir.

1. Azerbaycan Türkiye İlişkilerinin Tarihsel Temelleri

Azerbaycan ve Türkiye, tarihsel süreç boyunca kültürel ve sosyal açıdan birbirine sıkı bağlarla bağlı iki toplumdur. Yüzyıllar boyunca aynı coğrafyada yaşamış, köklü kültürel ortaklıklar kurmuş ve bu ortaklıklar, aralarındaki ilişkilerin temel unsurlarından biri olmuştur. Kültürel benzerlikler, iki halkın diğer bölgelerdeki topluluklarla ilişkilerini kolaylaştırmış, aynı zamanda karşılıklı bağı daha da güçlendirmiştir.

1828 yılında Rusya’nın Azerbaycan’ın kuzeyini işgal etmesi, Osmanlı İmparatorluğu ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin yeni bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Bu dönemde kültürel, ekonomik ve ticari bağlar çeşitli düzeylerde sürdürülmüştür. 1917’ye kadar Azerbaycan aydınları ile Osmanlı çevreleri arasında yoğun etkileşimler yaşanmıştır. Rus İmparatorluğu’nun çöküşü ile birlikte Azerbaycan Milli Şurası, Mehmet Emin Resulzade başkanlığında 1918’de Tiflis’te Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’ni kurmuştur. Bu gelişme, Azerbaycan ile Osmanlı arasındaki ilk ekonomik ve siyasi ilişkilerin zeminini oluşturmuştur (Jafarzade, 2020: 22-23).

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Müslüman ve Türk kimliğiyle kurulan ilk bağımsız devlet olarak tarihe geçmiştir. 4 Haziran 1918’de Batum’da imzalanan Barış ve Dostluk Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu, Azerbaycan’ın talebi üzerine bölgedeki barış ve düzeni sağlamak amacıyla asker göndermeyi ve ülkenin savunmasını üstlenmeyi kabul etmiştir (Şahin, 2022: 234). Antlaşma, siyasi, hukuki, ticari ve askeri ilişkilerin kurul-

ması açısından da temel teşkil etmiştir (Rehimov, 2025). Osmanlı, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’ni tanıyan ilk devlet olmuştur.

Bu tanımanın ardından iki ülke arasında müzakereler yoğunlaşmış ve Azerbaycan hem Osmanlı’dan hem de daha sonra Türkiye Cumhuriyeti’nden önemli destekler almıştır. Bu destekler, Azerbaycan halkı için güven unsuru olmuş, toplumsal açıdan da istikrarlı bir ortamın oluşmasına katkı sağlamıştır (Avşar, 2020: 112).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün “Azerbaycan’ın sevinci sevincimizdir, kederi kederimizdir” ifadesi ile Haydar Aliyev’in “Tek millet, iki devlet” söylemi, iki ülke arasındaki güçlü bağları simgelemektedir. 1991’de Azerbaycan ikinci kez bağımsızlığını kazandıktan sonra, Türkiye ile ilişkiler enerji, ekonomi, askeri işbirliği, kültür ve eğitim gibi alanlarda yeni bir ivme kazanmıştır (Çevikel, 2023: 157).

Bağımsızlığın ardından Türkiye, Azerbaycan’ın enerji kaynaklarını dünya pazarlarına taşıma konusunda köprü görevi üstlenmiş, Azerbaycan da zengin petrol ve doğal gaz rezervleri sayesinde stratejik önemini artırmıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi bu dönemde kayda değer biçimde artmıştır. Ekonomik ilişkilerin temelini atan ilk protokol 10 Ocak 1990’da imzalanmış, ardından 1992’de ilk ekonomik anlaşma yürürlüğe girmiştir (Şanlı & Hobikoğlu, 2015: 4).

Bu işbirliğinin gelişiminde öne çıkan bazı anlaşmalar şunlardır:

- 1992: “Ekonomik ve Teknik Alanlarda İşbirliğinin Geliştirilmesine Dair Anlaşma”
- 1994: “Çifte Vergilendirmenin Önlenmesine Dair Anlaşma” ve “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması”
- 1997: Enerji ve ulaştırma alanında işbirliği anlaşmaları (BTC ve BTE boru hatları)
- 1998–2000: Serbest Ticaret Alanı ve gümrük işbirliği protokolleri
- 2001: Yüksek Düzeyli Ekonomik İşbirliği Komisyonu’nun kurulması

- 2003: Ekonomik İşbirliği ve Yatırımların Korunması protokolünün güncellenmesi
- 2004: “Gümrük Alanında İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması”
- 2008: “Uzun Vadeli Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşması”
- 2010: “Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması”
- 2013: “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi’nin Kurulmasına Dair Ortak Karar”

Bu süreç, enerji ve ulaştırma projelerinin planlanmasını kolaylaştırmış, ticaret hacmini artırmış ve ekonomik bağların sağlamlaşmasına katkı sağlamıştır. Azerbaycan’ın Türkiye’ye yatırımları da ikili ilişkilerde önemli bir paya sahiptir. Türkiye’de yaklaşık 2.000 Azerbaycan sermayeli şirket faaliyet göstermekte olup, toplam sermayeleri 3 milyar doları aşmaktadır. Bu sermayenin yaklaşık %85’i Azerbaycan kaynaklıdır (Polat, 2024: 1272). Şirketler; ticaret, inşaat, gayrimenkul, ulaştırma, haberleşme, imalat, otelcilik ve restoran gibi geniş bir yelpazede faaliyet göstermektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2015).

Sonuç olarak, Azerbaycan’ın jeopolitik ve ekonomik önemi, iki ülke ilişkilerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin tarihsel gelişimi, kültürel temellerden başlayarak ekonomik işbirliği ve stratejik ortaklığa uzanan bir çizgide ilerlemiştir. Artan ekonomik ilişkiler, iki ülkenin stratejik işbirliği ve karşılıklı bağlılığını açık biçimde yansıtmaktadır.

2. Azerbaycan Türkiye İlişkilerinin Ekonomik Ortaklığın Gelişimi

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin temeli, 2 Kasım 1992 tarihinde Ankara’da imzalanan “Azerbaycan ve Türkiye Hükümetleri Arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması” ile atılmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde iki ülke arasında Ortak Hükümetler arası Ekonomik İşbirliği Komisyonu kurulmuş ve ekonomik işbirliğinin düzenli şekilde ilerlemesi sağlanmıştır.

Anlaşmanın yürürlüğe girmesinin ardından, ticaret ve yatırım ilişkileri hızla gelişmiş; 1 Kasım 1993 tarihli Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, iki ülkeye “en çok kayırlan ülke” statüsü tanımış ve karşılıklı avantajlar sağlamıştır. Bunu takiben, 31 Temmuz 1996’da yürürlüğe giren Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması ve 1 Ocak 1998’de yürürlüğe giren Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması, Türk yatırımcılar için yasal güvence oluşturmuş, Azerbaycan’daki Türk yatırımlarının artmasına katkıda bulunmuştur (Mesimov, 2020: 276).

Enerji işbirliği, iki ülke ilişkilerinin stratejik boyutunu oluşturmuştur. 29 Ekim 1998’de imzalanan Ankara Deklarasyonu, BTC (Bakü-Tiflis-Ceyhan) boru hattının önemini vurgulamış ve yalnızca Azerbaycan ile Türkiye ekonomilerini değil, bölgedeki diğer Türk Cumhuriyetlerinin ekonomilerini de olumlu etkilemiştir. 18 Kasım 1999’da AGİT İstanbul Zirvesi’nde BTC boru hattı projelendirilmiş ve uygulamaya konulmuştur (Aslanlı, 2020; Demir & Kaya, 2021:93).

Türkiye’nin Azerbaycan’a sağladığı finansal destekler ve TPAO’nun Şahdeniz, Kürdası ve Alev projelerindeki hisseleri, enerji işbirliğinin stratejik boyutunu güçlendirmiştir. 2002 yılı itibarıyla, TPAO Azeri-Çırağ-Güneşli petrol sahalarına ve BTC boru hattına toplam 650 milyon dolar yatırım yapmış; Türkiye, Azerbaycan ile yapılan petrol üretim anlaşmaları çerçevesinde 2 milyar dolarlık yatırım taahhüdünde bulunmuştur (Reuters, 2025).

Bağımsızlık sonrası dönemde Türk şirketleri, Azerbaycan’da endüstriyel inşaat, petrokimya, telekomünikasyon, ulaştırma, enerji ve pazarlama alanlarında önemli yatırımlar gerçekleştirmiştir. 2003 yılında Bakü’de düzenlenen Türk Malları Fuarı’nda Azerbaycan’da faaliyet gösteren Türk şirketlerinin sayısının 800’ü geçtiği ve toplam yatırımın 900 milyon doları aştığı belirtilmiştir.

2009 yılında kurulan Türk Konseyi, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini artırmıştır (Kaygusuz, 2020: 203). Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler, enerji ve ticaretin ötesinde eğitim, teknoloji, ulaştırma ve finans sektörlerini de kapsamıştır.

16 Ağustos 2010'da imzalanan Türkiye-Azerbaycan Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması ile Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) kurulmuş, ilk toplantılar 2011 ve 2012'de gerçekleştirilmiştir. 2011 yılı itibarıyla ticaret hacmi 2 milyar 65 milyon dolar ihracat ve 1 milyar 388 milyon dolar ithalatla önemli bir artış göstermiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2025).

2.1. Enerji Boru Hatlarının Ticaret, Siyasi Risk ve Arz Güvenliği Üzerindeki Etkileri

- Enerji işbirliği, iki ülke arasındaki ekonomik entegrasyonu güçlendiren en kritik alanlardan biridir:
- 1998: Ankara Deklarasyonu ile enerji projeleri geliştirilmiş, stratejik işbirliği başlatılmıştır (Aslanlı, 2020).
- 1999: AGİT İstanbul Zirvesi ile BTC boru hattı projelendirilmiş ve uygulanmaya konulmuştur (Demir & Kaya, 2021: 93).
- 2002: TPAO, Şahdeniz, Kürdası ve Alev projelerinde BTC ve Azeri-Çırağ-Güneşli sahalarına toplam 650 milyon dolarlık yatırım yapmıştır; Türkiye 2 milyar dolarlık yatırım taahhüdünde bulunmuştur (Reuters, 2025).
- 2007–2011: TANAP projesi önerilmiş, fizibilite çalışmaları tamamlanmış ve yapım çalışmaları başlamıştır (Yılmaz, 2023).
- 2018–2023: TANAP pilot gaz taşımaya başlamış, BTC hattı ve Azerbaycan petrol sahaları üretim kapasitesini artırmıştır; enerji projeleri, siyasi riskleri azaltmış ve bölgesel enerji arz güvenliğini güçlendirmiştir (Arslan & Tekin, 2025).
- 2025: SOCAR, Türkiye'de Petkim tesislerinde kapasite artırımı için 7 milyar dolarlık yatırım planlamıştır (Reuters, 2025).

BTC ve TANAP projeleri, Türkiye'yi enerji transit merkezi hâline getirirken, Azerbaycan'ın hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına açılmasını sağlamıştır.

2.2. Tercihli Ticaret Anlaşmalarının (PTA) Marjinal Katkısı

- 2002–2009: Türkiye-Azerbaycan ticareti, enerji ve petrol ürünleri ağırlıklı olarak büyümeye devam etmiştir. Bu dönemde gümrük prosedürlerinin sadeleştirilmesi ve karşılıklı ticaret anlaşmaları, iki ülke arasındaki ticaret hacminin istikrarlı bir şekilde artmasını sağlamıştır.
- 2010–2015: Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret çeşitlenmiş, tarım, inşaat malzemeleri, makine ve otomotiv sektörlerinde karşılıklı yatırımlar artmıştır. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantıları ile ticaret politikaları koordinasyonu güçlendirilmiştir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2015).
- 2016–2019: Nahçıvan Koridoru, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve Zengezur Koridoru projeleri, lojistik ve ulaştırma altyapısını güçlendirmiş; bu sayede ticaret maliyetleri düşmüş ve ticaret hacmi 2 milyar doları aşmıştır.
- 2020: PTA yürürlüğe girmiş; Türkiye’den Azerbaycan’a doğrudan yatırımlar 12 milyar dolar, Azerbaycan’dan Türkiye’ye 19,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir (Mehdiyev, 2022).
- 2020–2024: Ticaret hacmi hızla yükselmiş; 2024 itibarıyla 6,13 milyar dolara ulaşmıştır; ihracat 3,82 milyar dolar, ithalat 2,31 milyar dolardır (Report, 2025).
- PTA sayesinde ticaret, enerji ürünlerinin ötesinde makine, tarım, inşaat malzemeleri ve petrokimya sektörlerine de yayılmıştır.
- PTA, iki ülke arasındaki karşılıklı ekonomik bağımlılığı artırmış, ticaretin sürekliliğini güvence altına almış ve bölgesel ekonomik bütünleşmeye önemli katkı sağlamıştır.

2.3. SOCAR Yatırımlarının Ev Sahibi Ülke Sektör Dinamiklerine Etkisi

- **2002–2005:** SOCAR, Azerbaycan’daki petrol ve doğalgaz üretim projelerini genişletmiş; STAR Rafinerisi ve diğer altyapı yatırımlarına yönelik

planlamalar başlamıştır. Türkiye’de TPAO ve SOCAR işbirliği ile enerji altyapısı geliştirilmiştir.

- **2006–2010:** SOCAR, STAR Rafinerisi’nin inşasına başlamış ve Türkiye’de Petkim tesislerinin modernizasyon projelerini başlatmıştır. Bu yatırımlar, Türkiye’nin petrol ürünleri ithalatını azaltmayı hedeflemiştir (Daily Sabah, 2021).
- **2011–2015:** STAR Rafinerisi üretime başlamış; SOCAR, Türkiye’de enerji arz güvenliğini artırmış ve istihdam yaratmıştır. Azerbaycan’da ise SOCAR’ın petrol ve doğalgaz üretim kapasitesi artırılmıştır.
- **2016–2019:** SOCAR yatırımları enerji sektörünün yanı sıra lojistik ve altyapı projelerini de desteklemiş, iki ülke arasındaki ekonomik entegrasyonu güçlendirmiştir. Bu dönemde STAR Rafinerisi ve Petkim’in üretim kapasitesi artırılmıştır (Daily Sabah, 2021:93).
- **2020–2023:** SOCAR Türkiye’de 5 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirmiş, 8.000’den fazla kişiye istihdam sağlamıştır. Azerbaycan’da SOCAR yıllık 30 milyon ton petrol ve 12 milyar m³ doğalgaz üretimi ile ekonomik büyümeye önemli katkı sunmuştur.
- **2025:** SOCAR, Türkiye’de Petkim tesislerinde kapasite artırımı için 7 milyar dolarlık yatırım planını açıklamıştır. Bu yatırım Türkiye’nin enerji ithalatını azaltmayı, cari açığını daraltmayı ve iki ülke arasındaki ekonomik entegrasyonu güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Daily Sabah, 2025; Reuters, 2025). SOCAR’ın yatırımları, enerji sektörünün yanı sıra altyapı, lojistik ve istihdam üzerinde de etkili olmuş; ekonomik büyüme ve stratejik işbirliği açısından kritik bir rol oynamıştır.

Sonuç olarak, Türkiye-Azerbaycan ekonomik ortaklığı, 1992’den itibaren atılan adımlar ve imzalanan çok taraflı anlaşmalar çerçevesinde enerji, ticaret ve doğrudan yatırımlar ekseninde sistematik olarak derinleşmiş; BTC ve TANAP boru hatları ile SOCAR yatırımları ekonomik entegrasyonu güçlendirirken, Tercihli Ticaret Anlaşmaları (PTA) ise ticaretin çeşitlenmesini ve sürekliliğini güvence altına alarak iki ülke arasındaki stratejik işbirliğini hem bölgesel hem de sektörel düzeyde pekiştirmiştir.

Sonuç

Azerbaycan-Türkiye ilişkileri, tarihsel ve kültürel bağların üzerine inşa edilerek 1991 sonrası dönemde çok boyutlu bir ekonomik ortaklığa dönüşmüştür. Çalışmanın bulguları, iki ülke arasındaki işbirliğinin yalnızca ticaret ve enerji alanlarında değil, aynı zamanda güvenlik, bölgesel kalkınma ve ekonomik entegrasyon açısından da derinleştiğini ortaya koymaktadır. Bu süreçte enerji boru hatlarının inşası, ticari ve yatırım anlaşmalarının yürürlüğe girmesi, lojistik altyapı projelerinin hayata geçirilmesi ve doğrudan yatırımların çeşitlenmesi, ikili ilişkilerin kurumsallaşmasını ve sürdürülebilirliğini sağlamıştır.

Enerji boru hatları, ekonomik ortaklığın en kritik stratejik boyutunu oluşturmuştur. Bakü-Tiflis-Ceyhan ve TANAP projeleri, Azerbaycan'ın hidrokarbon kaynaklarını uluslararası pazarlara açarken, Türkiye'nin enerji transit merkezi konumunu pekiştirmiştir. Bu projeler, Türkiye'nin arz güvenliğini güçlendirmiş, Azerbaycan'ın ise enerji gelirlerini artırarak makro-ekonomik istikrarını desteklemiştir. Bunun yanında, enerji işbirliği siyasi riskleri azaltmış, iki ülke arasındaki stratejik güveni artırmış ve bölgesel enerji arz güvenliğine katkı sağlamıştır. Dolayısıyla enerji hatları, sadece ekonomik değil aynı zamanda jeopolitik bir güvenlik aracı hâline gelmiştir.

Tercihli Ticaret Anlaşmaları ise ikili ticaretin derinleşmesine marjinal katkılar sunmuştur. Başlangıçta enerji ürünleri ekseninde yoğunlaşan ticaret, PTA'ların sağladığı avantajlarla tarım, inşaat malzemeleri, makine, otomotiv ve petrokimya gibi farklı sektörlerle yayılmıştır. Bu çeşitlenme, hem ticaret hacmini artırmış hem de karşılıklı bağımlılığı güçlendirerek ekonomik ilişkilerin sürekliliğini güvence altına almıştır. 2024 itibarıyla ticaret hacminin 6 milyar doları aşması, PTA'ların somut katkısını göstermektedir. Böylelikle PTA'lar, yalnızca ikili ticareti büyütmeyle kalmamış, aynı zamanda ekonomik işbirliğinin dengeli bir sektörel yapıya kavuşmasına da hizmet etmiştir.

İkili ekonomik ilişkilerin bir diğer belirleyici unsuru SOCAR yatırımları olmuştur. STAR Rafinerisi, Petkim ve lojistik altyapı projeleri aracılığıyla SOCAR, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini desteklemiş, ithalat

bağımlılığını azaltmış ve istihdam yaratmıştır. Azerbaycan açısından ise bu yatırımlar, ulusal gelirlerin çeşitlenmesi, rekabet gücünün artması ve stratejik sektörlerde etkinliğin sağlanması bakımından kritik değer taşımaktadır. SOCAR yatırımlarının enerji dışında ulaştırma, lojistik ve altyapı alanlarına da yayılması, iki ülke arasındaki ekonomik bütünleşmeyi hızlandırmış ve karşılıklı bağımlılığı derinleştirmiştir.

Bu bulgular ışığında politika yapıcılara yönelik bazı öneriler geliştirilebilir. Öncelikle enerji işbirliği sadece hidrokarbonlarla sınırlı kalmamalı, yenilenebilir enerji ve yeşil dönüşüm projeleriyle çeşitlendirilmelidir. PTA'ların kapsamı dijital ticaret, hizmet sektörü ve yüksek teknoloji ürünlerini de içerecek şekilde genişletilmeli, böylece ticaret daha rekabetçi bir zemine taşınmalıdır. SOCAR benzeri büyük yatırımların yanı sıra küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik karşılıklı teşvik programları geliştirilerek ekonomik ilişkilerin tabana yayılması sağlanmalıdır. Lojistik entegrasyon için Zengezur Koridoru, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve Nahçıvan bağlantıları hızla tamamlanmalı, ulaştırma altyapısının güçlendirilmesiyle ticaret maliyetleri azaltılmalıdır. Ayrıca, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi benzeri kurumsal mekanizmaların daha etkin işletilmesi ve özel sektör temsilcilerinin sürece aktif katılımı, ikili işbirliğinin sürdürülebilirliğini artıracaktır.

Çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. İnceleme dönemi 1991–2025 yıllarıyla sınırlı tutulduğundan, uzun vadeli projeksiyonlar sınırlı kalmıştır. Ayrıca bulguların önemli bir kısmı resmi belgeler, uluslararası raporlar ve medya verilerine dayandığından, daha geniş saha araştırmaları ve nicel ekonometrik analizlerle desteklenmesi gelecekteki araştırmalar için faydalı olacaktır. Özellikle enerji projeleri ve ticari anlaşmaların makroekonomik göstergeler üzerindeki etkilerinin ölçülmesi, ilişkilerin somut ekonomik getirilerinin daha net ortaya konmasına yardımcı olabilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Azerbaycan-Türkiye ekonomik ortaklığı, enerji projeleriyle başlayan işbirliğini ticaret, yatırımlar ve lojistik altyapı aracılığıyla çok boyutlu bir entegrasyona dönüştürmüştür. Enerji projeleri arz güvenliği ve siyasi risklerin azaltılması bakımından stratejik

bir güvenlik boyutu kazandırırken, PTA'lar ticaretin çeşitlenmesine katkıda bulunmuş; SOCAR yatırımları ise hem Türkiye hem de Azerbaycan'da ekonomik büyüme, istihdam ve yapısal dönüşüm sağlamıştır. Önümüzdeki dönemde enerji çeşitliliğinin artırılması, ticaretin yüksek katma değerli sektörlerle kaydırılması ve ulaştırma koridorlarının tamamlanması, bu ortaklığı bölgesel bir kalkınma modeli hâline getirebilir. Böylece iki ülke arasındaki stratejik işbirliği, yalnızca ikili düzeyde değil, aynı zamanda bölgesel ekonomik entegrasyon ve uluslararası enerji güvenliği açısından da belirleyici bir rol üstlenmeye devam edecektir.

Kaynakça

Aslanlı, Araz. (2020). Trans Hazar enerji iş birliğinin Türk Cumhuriyetleri perspektifinden değerlendirilmesi. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (97), 1–22.

Arslan, Serkan., & Tekin, Rıza. (2025). Enerji nakil hatlarının ticaret üzerindeki etkileri: Türkiye-Azerbaycan örneği. *International Journal of Energy Economics*, 15(2), 22–44.

Avşar, Abdülhamid. (2020).”Uluslararası İlişkilerde Kamuoyu Yaratma Süreçleri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çevikel, Şeyda. (2023). Resulzade'den İlham Aliyev'e Azerbaycan-Türkiye Siyasi İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Anasay*, (26), 156-171.

Demir, Hüseyin., & Kaya, Mehmet. (2021). Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ve bölgesel enerji güvenliği: Ampirik bir analiz. *Journal of Energy Studies*, 10(3), 35–58

Daily Sabah. (2021). Türkiye ratifies preferential trade deal with Azerbaijan, <https://www.dailysabah.com/business/economy/turkey-ratifies-preferential-trade-deal-with-azerbaijan> (12.11.2024).

EREFORMS. (2021). A Start of a New Stage of Relations between Türkiye and Azerbaijan, <https://ereforms.gov.az/en/media/xeberler/azerbaycan-turkiye-munasibetlerinin-inkisafinda-yeni-merhele-baslayir-91> (11.11.2024).

IEA. (2023). Azerbaijan Energy Outlook 2023. International Energy Agency. <https://www.iea.org/reports/azerbaijan-energy-outlook-2023> (20.07.2025).

Jafarzade, Ali. (2020). Azerbaycan-Türkiye Tarihsel İlişkileri. Bakü: Akademik Yayıncılık.

Kaygusuz, Yeşim. (2020). Kuruluşunun 10. yılında Türk Konseyi'nin Türkiye ile diğer üye ülkeler arasındaki ticarete etkileri. *TESAM Akademi Dergisi*, 8(1), 199–236

Mehdiyev, Ashraf. (2022). Mutual investments between Azerbaijan and Türkiye announced, Report Az, <https://report.az/en/business/mutual-investment-between-azerbaijan-and-turkiye-announced> (28.07.2025).

Mesimov, Ali. (2020). Bağımsızlık Yıllarında Azerbaycan-Türkiye İlişkiler”, Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel, İlkbahar 2000, cilt 7, sayı 1.

Mincom. (2020). Azerbaijan, Türkiye signed bilateral documents, <https://mincom.gov.az/en/media-en/news/azerbaijan-turkey-signed-bilateral-documents840> (01.02.2025).

Mutlu, Nilufer. (2018). Hanlıklardan Cumhuriyete Doğru Azerbaycan'ın Kısa Tarihi (1747-1920), Uludağ Journal of Economy and Society, B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt Volume 37, Sayı 1, 147-167.

Polat, Doğan Şafak. (2024). Zengezur Koridoru: Türkiye-Azerbaycan ilişkileri bağlamında stratejik, ekonomik ve bölgesel çıkarımlar. İstanbul Kent Üniversitesi Siyasal, Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 5(1), 1272–1283.

Presidency The Republic Of Türkiye Investment Office. (2022). Teknofest Azerbaijan Held in Baku, <https://www.invest.gov.tr/en/news/news-from-turkey/pages/teknofest-azerbaijan-held-in-baku.aspx> (01.01.2025).

Rehimov, Ruslan. (2025). Türkiye-Azerbaycan diplomatik ilişkilerinin 33. Yılı, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-azerbaijan-diplomatik-iliskilerinin-33-yili/3449566> (01.01.2025).

Reuters. (2025). Türkiye, Azerbaijan, BP in Caspian Sea oil and gas production deal, [https://www.reuters.com/business/energy/turkey-azerbaijan-bp-caspian-sea-oil-gas-production-deal-2025-06-02/\(02.01.2025\)](https://www.reuters.com/business/energy/turkey-azerbaijan-bp-caspian-sea-oil-gas-production-deal-2025-06-02/(02.01.2025)).

Report. (2025). Turkish Trade Ministry adds Azerbaijan to 2025 export destinations, [https://report.az/en/finance/turkish-trade-ministry-adds-azerbaijan-to-2025-export-destinations/\(01.01.2025\)](https://report.az/en/finance/turkish-trade-ministry-adds-azerbaijan-to-2025-export-destinations/(01.01.2025)).

SMBDA. (2022). (Small and Medium Business Development Agency, Azerbaycan Ekonomi Bakanlığı). Mutual investments between Azerbaijan

and Türkiye announced, Report.az. https://report.az/en/business/mutual-investment-between-azerbaijan-and-turkiye-announced/?utm_source=chatgpt.com, (22.07.2025).

Suleymanov, Elchin., Bulut, Cihan. and Rahmanov Farhad. & Rahmanov Farhad. (2017). Economic and Political Analysis of Azerbaijan Türkiye Energy Relations. Journal of Management, Economics and Industrial Organization (JOMEINO). 1(2): 24-44.

Şanlı, Bahar., & Hobikoğlu, Elif. (2015). Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik İlişkiler. Celalabat.

Şahin, Enis. (2022). "Osmanlı'nın 'unutulmuş son diploması' zaferi: Batum Antlaşmaları (4-8 Haziran 1918)." XVIII. Türk Tarih Kongresi VIII. Cilt, s. 79.

T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2015). Azerbaijan Genel Sektörleri Raporu. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, <https://strateji.ticaret.gov.tr/data/5daf068713b87654702d58c4/2015%20YILI%20%20%C4%B0DARE%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%20TASLA%C4%9EI%20PDF.pdf> (22.07.2025).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2025). Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaijan Cumhuriyeti Arasında 13 Kasım 2013 Tarihinde Düzenlenen Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Üçüncü Toplantısı Sonuçlarına İlişkin Ortak Açıklama, 13 Kasım 2013, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-azerbaycan-cumhuriyeti-arasinda-13-kasim-2013-tarihinde-duzenlenen-yuksek-duzeyli-stratejik-isbirligi-ko.tr.mfa?utm> (22.07.2025).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2025). Economic relations between Türkiye and Azerbaijan. Retrieved from <https://www.mfa.gov.tr/economic-relations-between-turkey-and-azerbaijan.en.mfa> (22.07.2025).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2023). Türkiye–Azerbaycan Ekonomik İlişkileri. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-ekonomik-iliskileri.tr.mfa> (22.07.2025).

TİM. (2021). Azerbaijan Ülke Bilgi Notu, https://tim.org.tr/files/downloads/Ulke_Bilgi_Notlar_%C4%B1/Azerbaycan%20%C3%9Clke%20Bilgi%20Notu.pdf. (28.07.2025).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2013). Türkiye-Azerbaycan Yüksek Düzeyli Stratejik Konseyi'nin Üçüncü Toplantısı Ankara'da gerçekleştirildi, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_azerbaycan-yuksek-duzeyli-stratejik-konseyi_nin-ucuncu-toplantisi-ankara_da-gerceklestirildi.tr.mfa (01.01.2025).

Veliyev, Cavid. (2022). Türkiye-Azerbaycan Diplomatik İlişkilerinin 30 Yılı'nın Özeti, *Kriter Dergi*, 6(64), <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiye-azerbaycan-diplomatik-iliskilerinin-30-yilinin-ozeti> (01.03.2025)

World Bank. (2024). Azerbaijan Trade and Investment Report 2024. The World Bank. Erişim: <https://www.worldbank.org/en/country/azerbaijan/publication/trade-investment-report-2024> (25.08.2025).

Yılmaz, Erdem. (2024). Azerbaycan Ülke Raporu, Sakarya Üniversitesi Türkmer.

Yılmaz, O. (2024). Azerbaycan ekonomisi ve enerji sektörünün sürdürülebilir kalkınması. *Energy and Development Review*, 19(1), 1–15.

Yılmaz, Onur. (2023). Türkiye'nin enerji merkezine dönüşme çabası: TANAP ve TAP projelerinin bölgesel etkileri. *Energy Policy Review*, 18(1), 55–79.

Extended Summary

The present study examines the economic partnership between Azerbaijan and Türkiye, with a particular focus on the post-independence period from 1991 to 2025. The primary objective of the research is to analyze the dynamics of bilateral cooperation by evaluating the impact of energy pipelines, preferential trade agreements (PTAs), and direct investments on trade volume, political risk mitigation, sectoral diversification, and regional economic integration. The study aims to demonstrate how bilateral economic collaboration has evolved from a largely energy-centric relationship into a multidimensional, institutionalized partnership that contributes to national development, strengthens regional connectivity, and consolidates the strategic position of both countries within the broader Eurasian economic landscape. Additionally, the research seeks to provide insights into the mechanisms through which strategic and economic cooperation mutually reinforce each other, shaping not only bilateral relations but also regional governance structures and energy security frameworks.

The study adopts a qualitative research approach, relying on a comprehensive review of official bilateral agreements, policy documents, economic reports, statistical databases, and relevant academic literature. Primary sources include government communiqués, trade and investment protocols, energy project documentation, and statements from bilateral councils and high-level commissions. Secondary sources consist of academic publications, think-tank analyses, international organization reports, and media coverage. The methodological framework integrates descriptive and thematic analysis, complemented by a comparative evaluation of pre- and post-implementation impacts of major agreements and projects. This approach enables an in-depth assessment of both the qualitative and strategic dimensions of bilateral economic cooperation while situating these developments within the broader historical and geopolitical context. The research focuses on the period between 1991, marking Azerbaijan's renewed independence, and 2025, reflecting the consolidation of major energy, trade, and investment projects that have defined contemporary Azerbaijan-Türkiye relations.

The study examines three core pillars of economic cooperation. First, the role of energy pipelines, particularly the Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) crude oil pipeline and the Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP), is analyzed as a strategic driver of economic and political integration. These pipelines have not only facilitated the export of Azerbaijan's hydrocarbon resources to global markets but also positioned Türkiye as a key energy transit hub connecting Caspian and Middle Eastern energy supplies to Europe. Second, the research evaluates the trade-creating effects of preferential trade agreements, highlighting their contribution to trade diversification, the reduction of non-tariff barriers, and the institutionalization of economic exchange. Third, SOCAR's large-scale investments in Türkiye, particularly in refining and petrochemical infrastructure such as the STAR Refinery and Petkim, are assessed as transformative elements that have strengthened industrial capacity, generated employment, and enhanced bilateral economic interdependence. Integrating these three pillars allows the study to assess both sector-specific impacts and broader implications for long-term strategic partnership.

The findings indicate that energy pipelines have been decisive in consolidating mutual economic interdependence, mitigating political and investment risks, and reinforcing regional energy security. The BTC and TANAP pipelines have created a reliable corridor for energy transit, contributing to Türkiye's role as a regional hub while ensuring Azerbaijan's access to global energy markets. By reducing reliance on a limited set of export routes, these projects have enhanced macroeconomic stability and mitigated the vulnerability of both countries to external political and economic shocks. Furthermore, energy cooperation has provided a foundation for broader strategic collaboration, facilitating institutional coordination in areas such as infrastructure development, trade facilitation, and regional investment promotion. Energy projects, therefore, serve a dual function: economically, by supporting trade and revenue stability, and strategically, by reinforcing bilateral trust and long-term security frameworks.

Beyond energy, preferential trade agreements have significantly shaped bilateral economic dynamics. Initially concentrated on oil and gas products, bilateral trade has diversified into sectors including agriculture, petrochemicals, construction materials, machinery, automotive products, and services. Trade volume has grown steadily, surpassing 6 billion USD by 2024, reflecting not only increased export-import flows but also greater resilience in the economic relationship. PTAs have facilitated trade by harmonizing customs procedures, reducing tariffs, and providing legal certainty for investors. These mechanisms have strengthened sectoral integration, expanded cross-border value chains, and established a framework for sustained interdependence that extends beyond the energy sector. By diversifying trade and broadening the scope of economic interaction, PTAs have also reduced vulnerabilities associated with dependency on a single commodity or sector, thereby supporting more balanced and resilient bilateral economic ties.

SOCAR's direct investments in Türkiye constitute another critical driver of economic integration. Large-scale infrastructure projects such as the STAR Refinery and Petkim have reduced Türkiye's dependence on imported refined petroleum products, strengthened domestic industrial capacity, and generated significant employment opportunities. At the same time, these investments have provided Azerbaijan with opportunities to diversify revenue sources, enhance competitiveness in international markets, and reinforce strategic presence in critical sectors, including energy logistics and industrial infrastructure. SOCAR's investments have also promoted technology transfer, management capacity-building, and institutional coordination between the two countries, illustrating how direct investments can function as mechanisms for both economic growth and strategic alignment. Collectively, energy pipelines, PTAs, and SOCAR investments demonstrate how bilateral economic cooperation has deepened, diversified, and become institutionalized, generating cumulative benefits across multiple sectors.

The study concludes that the Azerbaijan-Türkiye economic partnership has evolved into a multidimensional strategic alliance. Its primary contributions include increased trade and investment flows, enhanced energy security, reduced political risks, and durable economic interdependence. While the partnership has effectively consolidated strategic and economic interests, certain limitations remain, particularly the temporal scope and reliance on secondary data sources. These limitations suggest the need for future research employing quantitative econometric methods and field-based surveys to more precisely measure macroeconomic impacts and assess sector-specific outcomes over time. Policy recommendations include expanding energy cooperation to incorporate renewable energy and green transition projects, revising PTAs to include digital trade and high-technology sectors, and promoting investment policies targeting SMEs alongside large-scale projects. Completion of regional infrastructure projects, such as the Zangezur Corridor and the Baku-Tbilisi-Kars railway, should be prioritized to reduce transaction costs and enhance connectivity. Strengthening institutional mechanisms, including high-level bilateral councils, through frequent consultations and active private sector engagement will further reinforce strategic and operational collaboration.

In conclusion, the Azerbaijan-Türkiye partnership has transformed from an energy-centered relationship into a comprehensive model of economic integration encompassing trade, investment, and infrastructure development. The combined effects of energy projects, preferential trade agreements, and large-scale investments have created a resilient, institutionalized framework for cooperation. Continued diversification, renewable energy collaboration, and enhanced logistical connectivity are expected to consolidate the partnership, transforming it into a regional model that supports national development, international energy security, and regional stability.

HAKEMLİ SDE AKADEMİ DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

I. Genel Kurallar

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) Akademi Dergisi yılda üç sayı (Ocak, Mayıs, Eylül) olarak yayımlanan hakemli akademik bir dergidir.

Dergi; uluslararası ilişkiler, sosyal bilimler, ekonomi – finans, hukuk, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, güvenlik, enerji alanlarında araştırma ve incelemeye dayalı çalışmalara yer vermektedir.

SDE Akademi Dergisi’ne Türkçe gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik İngilizce özet, İngilizce gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik Türkçe özet verilmesi gerekmektedir. Türkçe yazılan makaleler için makale sonuna 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla Genişletilmiş İngilizce özet “Extended Summary” eklenecektir. Aynı şekilde İngilizce yazılan makaleler için makale sonuna 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla “Genişletilmiş Özet” eklenecektir. Verilen Türkçe ve İngilizce özetler, çalışmanın amacını, yöntemini, kapsamını ve temel bulgularını kapsamalıdır.

Hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak (3) anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir.

Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazıların uzunluğu 5.000-8000 sözcük arasında olmalıdır. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde SDE Akademi Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır. Yayın Kurulu’nun, makale kabulü konusunda hem içerik hem de biçim bakımından nihai karar hakkı saklıdır.

Dil ve anlatım bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. Çalışma, iyi tanımlanmış bir problematiğe dayanmalı ve başlıklar bu problematikle uyumlu olmalıdır. Yararlanılan kaynaklar, çalışmanın kapsamını yansıtacak zenginlik ve yeterlikte olmalıdır.

Yazarlar tarafından sisteme yüklenen makaleler editör kurulu tarafından incelenerek makalenin değerlendirilmeye alınıp alınmamasına karar verilir.

Dergiye verilecek yazılar Yayın Kurulu'nca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayımlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adreslerini, telefon numaralarını, e-posta adreslerini ve Orcid (Open Researcher ve Contributor ID) numarasını bildirmelidir. (<http://orcid.org>)

Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç (1) ay içerisinde yapılarak Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

SDE Akademi Dergisi'ne gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu, yazarın e-posta aracılığıyla yazı için "basıla" verdiği kabul edilecektir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

II. Yazım Kuralları

Yazı, word formatında, 1.5 satır aralığında, ana bölümlerinde 12 punto; dipnot, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 10 punto harf büyüklüğünde ve Times (New Roman) karakterinde yazılmalıdır.

Yazının giriş ve sonuç bölümlerine numara verilmemelidir. İzleyen bölümler yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde numaralandırılmalıdır.

III. Atıflar, Dipnot ve Kaynakça:

Metin içinde yapılacak atıflar ayraç içinde gösterilecektir. Kaynakça da bu atıf sistemine uygun olarak hazırlanacaktır. Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki atıf ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap için metin içi yollama:

(Karpaz, 2011:49).

Kaynakçada:

Karpaz, Kemal H. (2011). Türk Siyasi Tarihi, Çev. Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları.

Makale için metin içi yollama:

(Tanrısever, 2015:11).

Kaynakçada:

Tanrısever, Oktay. (2015). “Energy Diplomacy in an Increasingly In-terdependent and Globalizing World”, Energy and Diplomacy Journal, 1(1), s. 5-16

Editöryal yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki yollamada:

(Alpar, 2020: 273).

Kaynakçada:

Alpar, Güray. (2020), “Clifford Geertz”, Erdem, T. (Ed.), Milliyetçilik, İstanbul: Otorite: 271-281.

Kurum yayınları:

Metin içindeki yollamada:

(DPT, 1989: 145).

Kaynakçada:

DPT (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 (Ankara).

İnternet kaynakları:

Metin içindeki yollamada:

(Pınar, 2020).

Kaynakçada:

Pınar, Abuzer. (2020), “Corona Pozitif Faiz Negatif”, <https://www.sde.org.tr/abuzer-pinar/genel/corona-pozitif-faiz-negatif-kose-yazisi-16531>, (20.09.2020)

Metin içindeki yollamada:

(Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada:

Dışişleri Bakanlığı (2010), <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (16.06.2010).

Yollamalar dışındaki açıklamalar için dipnot kullanılmalıdır.

İletişim Bilgileri

Adres: Stratejik Düşünce Enstitüsü

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara

Yazılar Word formatında tek dosya halinde
makale@sdeakademidergisi.org mail adresine gönderilmelidir.

Tel : +90 312 473 80 45

Fax : +90 312 473 80 46

E-mail : makale@sdeakademidergisi.org

Web sitesi : www.sdeakademidergisi.org

Taranan Indexler ve Veri Tabanları
Indexes&Databases

ASOS
indeks

”ACARINDEX

derginin indirme linki

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12

Çankaya-Ankara

Telefon: (0312) 473 80 45

E-posta: makale@sdeakademidergisi.org

www.sdeakademidergisi.org

